

АПСНЫ АТЦААРАДЫРРАҚӘА РАКАДЕМИА
Д. И. ГӘЛИА ИХЪЗ ЗХУ АЦСУАТЦААРАТӘ ИНСТИТУТ

Автор-аиқәыршәәф
ВЛАДИМИР АҚЗБА

АЦСУАА
РХӘАМҘАҚӘА

АИ
Ақәә – 2021

УДК 82:398
ББК 82.3 (5А6х)
А 95

Атцарадырратә редактор
афиллол. тј. рк., адоцент **Аишәба А. Е.**

Автор-аиқәыршәә Аәзба Владимир

А 95 Апсуаа рхәамтәкәә / В. Аәзба. – ААР, Д. И. Гәлиа ихъз зху Апсуатцараатә институт. – Ақәа: АУН «Акъыпхъ аоны», 2021. – 224 д.

Г/р 978 -5 -111 -43 -06021

Аизга еиднакылоит ацарауаә, адипломат В. Ць. Аәзба 20 шықәса Тьркәтәыла Ахәынтқарраә Аңсны Ахәынтқарра ацхаражәхәәәс аус аниуаз ианицыз, иеизигаз аңсуа, адыга, ачеркьез, аубых ухәа кавказ жәлар рхәамтәкәә. Аизга иагәы-лалеит жанрла еиуеицшым: алафқәа, атоурыхтә жәабжьқәа, ажәаңқәа, афоризмқәа. Аишәкәы рхы иадырхәар калоит ацарауаа рнаәсгьы, аңсуааи Кавказ жәлари рәаңыцтә рәиамтәкәә ирызфәлымхау аңхәәцәа зегьы.

Итабуп хәа раххәоит ашәкәы атыжьрафәы ацхы-раара кәзтәз Апсадгьыл ахь ахынхәразы Апсны Ахәынтқарратә еилакы.

УДК 82:398
ББК 82.3 (5А6х)

© Апсуатцараатә институт, 2021
© В. Ць. Аәзба итаацәа, 2021

ЖӘЛАР РЫЦХАРАЖӘХӘӘӘ

Аәзба Владимир Цьамал-ица – атцарауаә, атоурыхтә тцарадыррақәа ркандидат, ахәынтқарратәи ауаажәларратәи аусзуә, апублицист, адипломат, Апсны зәап-сәзтәыз ажурналист, СССР-и Апсни ажурналистцәа Рәидгыла алахәыла диит ииун мза 25 1937 ш. Ақәа араион Ешыра ақыта. Еиуеицшым аамтәкәа рзы акомәари, апартией, агәзет «Апсны кәпшъ» арәдакцияи (ақәша еихабыси арәдактор ихатыпуафьыси) рфәы аус иуан. Иара убас шықәсы рацәала Апсны анапхгараә акрызтәзкуаз аматцзурақәа ныкәигон, Ткәарчал ақалақь дахагылан (усқан хазы районны икәзамызт). Апсны Иреихәзоу Ахеилак адепутатс хынтә далырххьан. 1994–2014 шш. рзы аус иуан Тьркәтәыла Ахәынтқаррафәы Апсны Ахәынтқарра ацхаражәхәәәс. 2015 ш. инаркны ипстәзаара далтәанза (20.07.2020) Д. И. Гәлиа ихъз зху Апсуатцараатә институт афәы тцарадырратә усуә нагәс дықан.

В. Ць. Аәзба иарбан усзаалак инаигзоз, иааникылоз аматцзуратә тыпқәа зегьы рфәы цсыцқьала, тәкпхыкәрала дазнейуан. Апсабара инатәз ақәыгәрей, ачхәрей, агәырткәыл бзийеи, ижәлар рбызшәеи ртоурыхи итәуланы рдыррей алшара инатон аамтә ицәырнагәз аудафәрақәа иахьынзауаз заа рәагылара, апыркәкәара, ажәлар ргәыреантцара, афәр радыпхьалара, рылабжьбара. Ахәынтқарратә усуәи, анхафәи, афәри рызнейшьяфә ичыдоу ақәзшыа иман, рацәажәашья дақәшәон. Асовет хәынтқарра ду иаланхоз ауаапсыра зегьы зинла иеи-

Каран, аха уи адәахьала, формала, фнытқала икан аи-барххара, ажәлар мацқәа рықәыгәгәара, итшәаз рзинқәа еихагы армацра. Иахьей-уахеи хайхабацәа қәыпсычхауа ирхәоз, излацәажәоз хажәлар рхыртәара, рацхьазакәны ацсышәала иаатыз ацсуа школка раркра, хәыра нбан ацсахра, ақыртүатәра, итадырцәхьаз хацсадгыл атәым жәлар раланырхара, халарзра ухәа хамч зқәымхоз, иуадафыз аамтазы маршәакрала, хшыфла, хара цшрала иазнеитәын. Ус икан Ацсны иахагылаз ацсуаа ртеицәа, ажәар мәақәызтцоз, ахы рызтцоз, урт ирывагылаз, атцара, аазара, атцарадырра аус знапы алакыз зегьы. Иузбо ахәынтқарра аус, ажәлар рус афы узықәгәгыга данувагыло, уус ануцнаигзо ажәларгы ирбартоуп, рахатыр уацсахоит. В. Ць. Аәзба қәрала дышмачызгы апышәа змаз, аамта иазрыжәхьаз азә иеипш еиуеипшым ахәынтқарра амацзурақәа дырхагылеит. Еиуеипшым аамтақәа раан Ацсны напхгара азыуаз Б. У. Шьынқәба, В. О. Кобакхья, Б. В. Адлеиба, В. Г. Арзынба, С. У. Багапшь дрывагылан рхәынтқарратә ус афы, ртакцхькәрагы рыцеиошон.

В. Ць. Аәзба акандидаттә диссертация хьчаны (1969 ш.) царауафк иахасабала иусура напы анаиркышаз, ахәынтқарра иднатцаз, дзыкәнатцаз амәа данылар акәхеит. Уи амәа аухеит, 2015 шықәсанза гәата-бгата итцарадырратә ус иацитартә изыкамлеит. Ацсуатцараатә институт афы аусура даналага атырқәшәакынтә аурысшәахь еицәганы Тьрқәтәыла инхоз Леила Ачба лышәкәы «Ачеркес ахкәажә лгәалашәарақәа» захьыз тижьит, иара убас иеитеигейт, атыжьра иазирхиейт Тьрқәтәыла инхо ацсуа жәлар анбан рзапызтцаз, хдиаспора рцара, рус иацхрауаз Мыстафа Бытәба ишәкәы. В. Ць. Аәзба журналистк, публицистк иахасабала лассы-лассы агазет «Ацсны кацшь» афы иикыпцхьуаз аматериалқәеи ажурнал «Алашара» ианитцоз итцарадырратә статиақәеи ишаанагра икоу шәкәык калоит.

Иара инеипынкыланы 20 шықәса Тьрқәтәыла Ахәынтқарраф хтәыла дацхаражәхәафны иказаара ацсуа жәлар иахнатаз акырза ирацәоуп, ахәынтқарратә усқәа реипш адоухатә культураф, атцарадыррафы. Хықәкыла, ахәынтқарратә дтца зманы, ма акультуреи атцарадыррей (абызшәа, афольклор, аетнография аматериалқәа реизгара иазкны, атцарадырратә конференция алахәхаразы) ма уа бара инеиуаз зегьы дырпылон, дырхатцгылон, иагьа аамта цхагәазы акәзаргы. Урт уа иканатцы дрыцын, илацш рхын. Саргы акырынтә снейхан, еснагь убас дхацин.

В. Ць. Аәзба игәалашәарақәа рфы ишихәалоз еипш, Тьрқәтәыла инхо хәуаажәлар ргәыбылра икижтеи акыр цуан, асалам шәкәкәа рыбжысуан аспирантура дантаз инаркны (икалап, урт макьана ицәыргам, хыпцхьазарала 300 ркынза икоу, афны, ихатәы архив афы итцәахьазар). Хәынтқарратә усзуфык иахасабала атырқәа дгыл ишьапы анықәиргыла рацхьатәи амшқәа инадыркны есьенитәи иусура хра злоу ахтысқәа рцакы аазырцшуа амшынтца аццазарц гәтакыс икатцаны афра инапы аиркуейт. Итцабыргны, уи аусумта макьана ихиям, хағала сара самыпцхьац, аха избахьоу инапылафырақәа зну атетрадқәа рацәоуп, фыгхаралагы тцакылагы имачым, рымәхак тбаауп. Сгәы иаанагоит, уи даара хәаратара злоу аоуп ацхаражәхәафцәа реипш атоурыхтцәафцәеи хдоухатә культура иазфлымхау зегьы рзы. Ицсы штаз атыжьра дахьымзейт, аха иара аус ахьиуаз аинститут атцарауаа атыжьра азырхиара рнапы адыркхьейт.

Иара убас уажәы ацхьаф идаагало ашәкәы еиднакылоит ацсуа, адыга, аубых ухәа кавказынтәи ихыртәаз, иеишьцәоу, иеилахәу жәлар рлафқәа, ражәабжь кьәфқәа, ражәапқәкәа, рафоризмқәа. Урт зегьы иахьей-уахеи дызлагылаз, дзыцәажәоз, итаауаз ажәлар ркынтә ианитцон. Икоуп атырқәшәакынтә ацсшәахь иеитеигақәазгы. Автортә стили абызшәатә чыдарей хакьымсзейт, ишы-

каз иаанхажьит. Иаххэап: «ишца» атыцан «ишба», «икъа-рахэ-икъарахэ» ухэа имаачымкэа афырцштэкэа. Абызшэа-дырыщэа-адиалектологцэа рзы хэы змам материалуп хазы Ешырааи Тыркэтэыла инхо хэуаажэлари рцэажэашья ачыдаракэа рытцаарафэы. Иара ихатагы итахымызт, инапала ианитцаз акы алагалара, апсахра, аитакра, арма-риара. Ицсата лашахааит, игэы иамыхэоз, дыззыразымыз ихэахьан, уи ахэахья харгы хақэныкэеит. Атексткэа иахьякэзаалак ирыцым изхэаз, ианихэаз, иананцоу афольклортцаара ишаказшьоу еипш. Ашэкэы иацахтцеит иара инапылафыраф ишаирбахьаз еипш ажэабжьхэащэа рсиа, досу ирхэакэаз, ирытцанакуа аномеркэа арбаны, апаспорт ахьяцым, уртгы алкааны.

Ашэкэы шоит хцаны: актэи ахэта алафкэеи, ажэабжькьяфкэеи, алакэи, иаайдкыланы рхыцхьазара 477 ыкоуп. Ащбатэи ахэтафэгы жанрла еилацсоуп, урт 40 ыкоуп, аха ажэабжьхэащэа рарбагак ацым. Антцара даналагази ианыхиркэшази ашыкэси, амзеи, арыцхэи арбоуп. Ахпатэи ахэта ажэапкэкеи афоризмкэеи рыла ишьақэгылоуп. Ари жанр иатцанакуагы ашара халамгеит, аишьтагылашьагы ус иаанхажьит. Апсуа материал мацарала ишьақэгылам, иара ихата атексткэа ахынтцэо ахыцкэа иртакны иаваифит (апсуа, абаза, адыга, ауапс, адагыстан, авар, ачечен хэа) изтцазкуа ажэлари мыр-фашьаразы.

Иара дфольклортцаафымызт, аматериал аизгаразы акэмызт Тыркэтэыла икэзаара хыкэкыс иамаз. Апсны Ахэынтқарра ацхаражэхэаф иахасабала инаигзоз аускэа ирхаршэаланы жэлари ркэыш ажэа, рлаф ухэа ақбаад ианитцон ажэабжьхэащэа данрыдтэалаз ма афны данааилак иахаз, игэникылаз игэаларшэаны. Ихэадоу - иеикэирхаз, ианитцаз ауп.

Насгы иазгэастар стахуп, иара ихата дажэабжьхэаф бзиан, дхэычы аахыс иахэуаз, дзызфлымхаз ажэабжьи,

алафи, ажэапкэкеи икэфеяны, интересс икны уазызырфьртэ ахэашья дақэшэон. Владимир Ащзба иапсшэа пшзан, ибеиан, ичыдан. Иара апсшэа анафсгы ихатэы бызшэеипш идыруан аурыс, атыркэа, абырзен бызшэакэа.

Ашэкэы атыжьра азырхиара ханафыз, ацарауаф Р. Гэажэба икынтэ ихауит Владимир Цьамал-ица инапылафыра «Тыркэтэылатэи ачеркезцаа (апсуа, адыга, аубых) рхы иадырхэуа ажэапкэкеа» зныз. Урт ажэапкэкеи афоризмкэеи рфэы икоуп иеизааигэоу, цакыла иеицшу. Уи ишьақэнарзэгоит бызшэалеи, хэыцшьалеи, лахыинцалеи хшеи-зааигэоу.

*Афиллол. тц. рк., адоцент
Ашэба А. Е.*

*Тырқатәыла инхуа аңсуаа, адыгацәа, аубыхцәа
рҕнытә исаҳаз алафқәа, ажәабжь кьаеқәа,
ажәаңкақәа*

•••••

1. Еигәылацәаз аңсуаа гәыпфок еицны цсрак атцыхәа-ла цәамак ағы инеит. Аңсы инаихагыланы иааихытцын, аңбабацәа инарыдышшылан, Хасан захьзыз азәы дна-рылцын, аңсы илымха ихы надикылан, хәыт-хәытла акы наихәан дааихытцит. Ифызцәа данаарыдгыла, иааисны дыркит, абри хара ихәцәзаны аңсы иоухәаз закәызи? – хәа.

– Мап-чап, ус халалк истауан, ихәеит, аха ихарымтцеит. Тың анирымтаза, уара иасхәаз шәасхәап, ижәмузозар, – ихәеит.

– Уахънеиуа, ушьтахька иҕоузи хәа иумазтцаар калашам. Осман ага аңбамааағы – имамс Чақал Мыстафа дҕартцеит хәа роухәар, нас арахь хир шыкам рдыруеит хәа иасхәеит – ихәеит.

Етем Аргәын ихәамтоуп

•••••

2. Мәак ағы фыцәа ахацәа еикәшәеит. Аккара илсны иааиуаз ахатца ицштәы ихыгга дықан. Уара угәы бзиами, уңшра сгәапхом? – хәа иңылаз даниазтцаа, ашьхантә иаауаз, – агәабзиаразы, хар сымазам, аха абыржәы абна абнара сахьаалалаз ишеицыз 100 қәыцьмак збеит, сырфахьан амаң аасыгхеит, цәгьала сыпсы рцәызгеит – ихәеит.

– Уара, ус калашья амоума, 100 қәыцьмак, ари фермамзар ишбаеицылауа, аскак ақәыцьма еицны калашья амоума? – ихәан, ишеимаркуоз, фба рғы дылбааит ани 100 зхәауаз. Ақәыцьмақәа ртәы бзианы издыруаз, «уара

уажэы ақэыцьма ахала ишэарацуеит, акэымзар, адсы цэгьоуп афызагы шытнахзом» хэа данкыдицала, «нас ани хэарч-хэарч хэа абнафы зышытыбжь сахаз зыкэызи» – ихэеит.

Етэм Аргэын ихэамтjouп.

•••••

3. Кытак иаланхуаз ауаа рхэацьа ипсыкэабашья ргэа-пхомызт. Адсы икэабара дналагеит рымхэацкэа, «саап-сара избзиарахааит» хэа мпахьшы хэабала инапкэа рбауа даадэылтжуан. Арахь ишэыра азна адара игуан, адсы дыскэабеит хэа. Абри ипсыкэабашья аабароуп, хэа ақытауаа ааилацэажэан, азэы днаганы дыпсызшэа дын-гэартжан, дыпсит, дуқэабароуп хэа идьртцеит. Акыр дид-халан, нас абжэаапны еипш инапы рбауа даадэылтжит.

– Уара икалази уидхалазеит? – анырхэа, – ипсы ахэын-га тан, ихэцэ аатгыскаан мацк, дыпсгэышыбеит. Иееи-кэикаанза сизыпшгэшьан, – ихэеит.

Етэм Аргэын ихэамтjouп.

•••••

4. Адсуак цсыз аахэара ацьармыкь афы днеин, апсыз-кэа дрыхэапшуа дышнейуаз, игэапхаз акалмахақэа ахьы-ртиуаз днадгылеит. Иахьоуп азы иантызга ихэеит, апсыз зтиуаз. Аахэаф цсызк аарылихын, алымха ихы надкыла-ны, акы дазтаауашэа ныкатцаны днафэызар, мацк ахы-тжуан апсыз.

– Иазыгуази, икаутжуази? – хэа ахэхэара далагеит атифы. Акгы азызузом, акы сазтаауеит хэа ауп истахыз, атак санахэеит, – ихэеит адсуа.

Изакэызи уазтаауаз? – ихэеит атифы.

– Хымш рацхэа абри уара уахьтаз азиас афы сеимаа азы исцэаган, цыракыр иубазар хэа сазтаан, «мап, сара уи апхэа азы стытцхьан» – ахэеит, – ихэеит адсыз.

Хакы Ажыба ихэамтjouп.

••• 10 •••

•••••

5. Ацэагь-ипацэа хэа абицарак ыкоуп Тьркэтэылан, урт рашьцэа Адсынгы инхоит. Абарт иреиуаз азэы ифызцэақэак ицны ишнеиуаз, хэатак афы ацэқэа цакны ицэагэуаз нхафык инаидгылеит. Адсшэақэа нейбырхэан агын, ари Ацэагь-ипа днеин ацэқэа руакы ақышэ илы-мха нтеикын, цытрак ашьтахь икьатеиах пцэуа аччара далагеит. Ацэ азқэа инапы нықэишьын, ифызцэа рахь да-аит. Уара иуанахэази абни ацэ абыскак укьатеиах пцэартэ хэа дыржит. Мап-чап ихэеит, аха ианырмуза убыс ихэеит.

– Уара усгы уцэагьуп, ацэагь ушицоу ауаа зегы иах-дыруеит, аха уаха уара уфызак думоузеи, абант аеадақэа ушбарыцнагалей? – хэа исазтааит ихэеит.

Етэм Аргэын ихэамтjouп.

•••••

6. Адсыуа хатцк фык изан, агычра иахыркъаны дтар-кын, иус рызбуан. «Аеы шугычыз, ахара шуду ала уфы укэшахатума?» – хэа диазтааит азбаф.

– Мамоу, азбаф ухаткы, сара сгычзам, сара апста-заарафы аиаша амфапгаразы сықэафуп. Уара иутэу амал аеазэы иманы иубар, имумхзуи? Саргы убас сныкэеит, – ихэеит агыч.

– Анцэа ханишуаз дасу ихэқэнагаз хацишеит, ихэаитеит. Адсуа, адыгьа аеы ритеит, ацьамцэа – агэыжь, арапцэа амахеа, атырқэцэа аеада... Атырқэа иара иитэымыз аеы иманы ианызба, имхны изтэыз истеит акароуп, уаха ак-гы... – ихэеит.

Етэм Аргэын ихэамтjouп.

•••••

7. Адсыуа хатца заманак сасра кабардак дизааит. Асас пату икэыртцеит, ашьтэа изыршьит, ичара руит. Шьта афныка сцоит хэа асас агэара данаакэгыла, адсуа заагагас, мфеагагас иныкэигуоз иеада, азхара ихэны, ахкаара ак-

••• 11 •••

нытә иаин, ахаңа хәа ижхәуа агәашә илагылан. – Ари закәызи? – хәа дтәаит акабарда. Ари, абас, абас хамат ахаруеит – ихәеит аңсуа. Акабарда ари иахаз изымчхакәа икырахә аатиган, аеада илагәйдтаны ишьит. – Сара уатәыткәа уара иуатәоу акабарда еы узаастуеит – ихәан дцеит.

Пытрак ашьтахь акабарда чарак иман, аңсуа изааицхан дцеит ачарахь. Аха аңсуа дахьнеиз иара икәнагоз акара пату икәрымтцеит, сас дук еипш акәымкәа, кыицшык афәи ддыртәеит. Аңсуа имфуа, имжәуа ихы икәжыны дыштәаз ангәартә, апшәмацәа руазәы диазтәаит, «иухъзи, иухәыцуази?» – хәа.

– Иакәым акгы камлазеит, аха сзызхәыцуа шәасхәап. Абри шәара шәкытәфәи абыскак аеадакәа аныказ, абри хәпшәма хара хкытәфәи ихәмаз аеада затәы зыхиркыази? – хәа ауп ихәыцуа ихәеит.

Цьемалеттин Арзынба ихәамтәоуп.

•••••

8. Зымала инхуаз лазк игәыла ақытахь сасра дцар итахан, «сыфәны уаахылапш» хәа игәыла аңсууак инапы ианитцеит. Енак ари аңсуа дыцшызар, аеа аңсууак алаз ифәны ашә злаиркыз асапат қлыбла ицканы сыфәналоит хәа дафәуп.

Уара уа узәу закәызи? – хәа дтәаит агәыла.

– Аңхәарца асырхәоит, – ихәеит, афәны афәналарә иафәыз аңсуа.

– Уара уцхәарца абжы саҳазомеи? – ихәеит агәыла.

– Уажәы иуахуам, аха абри афәны этәу алаз данааилак уазыфәрыр, убыскан сыпхәарца абжы уахуеит, – ихәеит агыч.

Орхан Шамба ихәамтәоуп.

•••••

9. Хәаңа гәангәашк тыпхак бзиа дибейт. Лара лакәзар, агәыла ақытәфәтәи арпызбак диңсауан, аха иара мцу-

•• 12 ••

ры иуратәы, даахәны длыхәапшомызт. Адин афәи ус ишьакәгыланы икан, ахәаңа ашәкәы фәны аңхәызба бзиа илбуа арпызба иаргы дигәапхаратәы икаитцар илшуан. Ари аңхәызба бзиа дызбоз ахәаңа иалхәеит, «уара уеизгы суццом, сутыхыткәазар, абни бзиа избуа арпызба сигаратәы икаца» – хәа диҳәеит. «Ибзиоуп, нас иамуазар» – ихәан, длатәан ашәкәы ифәит, ацәашы итәсаны лыхәа ихышьит. Ари ашьтахь лара арпыс пхызырла дылбар акәын. Аха уаха еитахәарак камлейт. Лгәы анцтәа абри ахәаңа иифәыз ашәкәы аахыртланы даапхәазар: «Быпхызгы даламшәааит, быцәагы дацәкәалааит, сара быстәха, сара бсыцца» хәа ианын.

Етем Арғәын ихәамтәоуп.

•••••

10. Лаз нхафык ача лаитцеит. Иаргы цас иаузшәа имшынха, итытңны ицуа икалейт. Цшзала итазгалаша, унхара шбабзиоу анырхәалак, анцәеи сарей хәилахәуп ихәуан.

Атагалара анааи, ари анцәа исыцлаимтцеит, исыцтеимгалеит, ахәоушақә ихъз ахыуп ихәан, анцәа ихәы имшеит. Ача цканы ианьлеикәипса, амш хырзаманха иаацәыртңын, афәр хытңны ачарыц илатцалан, иаманы идәыкәлейт. Сча уеизгы иагеит, сара схы сзеикәырхуазар збап, ихәан алаз, ипсы иманы тлакы датәагылейт. Атцыр-тцырхәа амацәыс ианаарлаша, «ача анылаттәтәыз, иан-тагалатәыз указамызт, уажәы утәы анутахха, алашара аркны усышьтәлейт» – ихәеит алаз.

Талат Аәзба ихәамтәоуп.

•••••

11. Абгахәыци амәти еимфәлацәаны мфәак еицкәлейт. Здук ианныгәпңгыла, амәт әуеимада хәа атцәыуара иа-лагеит. «Сара азсшьа сыздырзом, азы стәлар сагоит», – ахәеит. «Уи хәаас икаумтңан, азафәи сара аңсыз сафәызоуп,

•• 13 ••

уеаасыкәуршар, сара урызгуеит, аха усмыцқан» – ахәеит абгахәацы. Ус егыкәртцеит. Аха азы ианыр амат аеыз-кәыршаны иакыз абгахәычы аауамышьтыкәа, аеархханы иахәаруа иалагеит.

«Уара, ас зыкоутцози, сызхуркәауази, сара азы урызгеит, уара схәарны сушьуоит» – ахәеит абгахәычы ацсра ихыкәгылаз. «Уаргы уиашоуп, аха ари истахны икастцауа цушьуоума, ари хара хказшьоуп, хара хтәы кахымтцар аузом» – ахәеит амат.

«Ус анакәха, убла схыцшылуа схәары» – ахәеит абгахәычы. Амат аеартлан, ихәарны иакыз абгахәычы ааунажын, ахы кьат-кьатуа абгахәычы ацхьа ианаагыла, зыцсы зауыз абгахәычы, атаххәа амат ахәцә инытцасын, амат ацсы аахнахит... Абзиара ашьтахь абзиара ыказам, азәа зыршуа азәа дагоит ззырхәуа абас икакәоу рзоуп.

Талат Аәзба ихәамтцоуп.

•••

12. Азәы ицатца еикәатцәа самсалкәа итцегы ирцш-зарацы, апатцасартафь днеит. Акәардә данныкәтәа апатцасафь ус ихәеит.

– Абыржәы машәыршәа уцатца аасыцәхтцәар, азәым-зарак азәы уизымдыруа укалоит.

– Иухәуа иашоуп. Машәыршәа сцатца аауцәыхцәар, уаргы ахаан уафь уизымдыруа укастцоит ихәеит.

Еттем Аргәын ихәамтцоуп.

•••

13. Нхафьк аатцәак азна артцәыра уац датцаланы дышнеиуоз, ақалакь акнытә иааз азәы дааицылеит. Ари ақалакьуафь зегы зусыз азәы иакәын, «узцоу закәызи?» – хәа диазцааит.

– Артцәыра, ауац сатцоуп – ихәеит.

– Иалухуази ауац, афь ашәшәы хәа игуа?

•• 14 ••

– Атдытцындра иастуеит, – ихәеит анхафь.

– Уеилагоуп хәа сыкоуп уара. Атдытцындра ашьақар атаны ишахфуагы хгәы ишатаху иазырхаауам, уара артцәыра аутоит ихәеит ақалакьуафь.

Еттем Аргәын ихәамтцоуп.

•••

14. Хәынтқарк Анкарантә дәәа қалакьк ашкә еизарак азы дцауан. Иара дызлацуази дзыхьчауази рнафс амцарцәага, арианимация, иласу ацхыраара, азыкәтага, ухәа хкыс иутаху амашынақәагы ицны ицуан.

– Абант зегы зышьтоузи? – хәа дтцааит ирыхәацшуаз ацсыуак. Зеипш камылуа акгы ыкам, еилахарак калар, ихәеит дзызцауаз. Нас ус анакәха зеипш камылуа акгы ыкам, тобытк тацәны изкәу машынак ицзыр акәын, – ихәеит ацсуа.

Еттем Аргәын ихәамтцоуп.

•••

15. Ацсыуа хатца ианакәызаалак ауаа ирахауаны ихшара ирехәазом. Урт изақаразаалак гхак рымамзаргы ирцбоит, акгы шәылымтцит, ихәоит. Аха ихшара аеазәы ирцбуа иахар, хырзаман далаирцшуеит. Убыс ацсуа хатцак ицзатцә излаилшуаз ала диазцеит, атцара ииртцеит, аха ачкәын иахьиахуаз «акгы улымтцит, ууафымхеит, саапсара баша азы иастеит» ихәауан. Ишааиуаз ачкәын апарламент ашкә далырхит, қалакь дук афь ахадас дқартцеит. Итыц афь дантәа, аполиция даарыцхьан, адтца ритеит, шәцаны саб дырбаандафьны, амала игәы дамыргакәа дысзаажәга хәа. Ицан, иаб дрыманы иааит. Уаб даахгеит, анырхәа дыфнашәыжыла арахь ихәеит. Аб дшафнашылаз еицштәкьа:

– Саб, акгы ултцом, акгы ултцом хәа сахтакны суман, уажәы сахьаанагаз умбои, – ихәеит.

•• 15 ••

– Хьзы алаугааит сычкэын уматтура, уи саргыы сгэы иаахэеит.

Аха сара аматтура уоуом схэоз цыушыоу, ууафохом хэа акэын исхэоз. Ишысхэоз иагыйкалеит. Уара ууафызар, уаб дырбаандафны даадургуазма?! – ихэеит аб.

Енвер Дарымба ихэамттоуп.

•••

16. Ацсыуак зыхныкэгара удаафыз, псымшьтыгас азытира далагеит. Иеирыз адырзбгыы ала икэыршаны, Стампыл ацбармыкба далан итыркэшэеи иацшэеи неилатца. Тыркэшэала ибжыы нтганы фитуан: «Азы хьшэашэа, атцаа иафызоу азыхшэашэа зтахыда?» – хэа. Нас ацсышэала инытдакы ус инацитцуан: «ацсуаа ахахаи иаашэымхэан, сзы кэандоуп хэа.

•••

17. Ацсыуа хатцак игэылара ақытафэы чарак иахэан, дымцар ауамызт. Цытк данынаскба фык еикэычаца икэадырны ишгылаз ибан, доақэтэаны дцеит. Иегыы наганы иагэра аекэа ахыгылаз аехарпарта инхаирцеит. Ифа ижэ дангыла иеы мазарах ицэфашьеит. Аха шыапыла ацарыгы итахымхеит. Икьарахэ аатиган, асасцаа рахь ибжыы иргеит. «Шэзынтэыкгыы шэыекеэа шэыдышэкыла, сара сеы сшыоит» ихэеит. Абас иаанхаз иара иеы мазарах акэын.

•••

18. Ацсылман дин афэы хэ-пкарарак ыкоуп. Ацсылман дин ныкэызгауа ацэа дшалоу уиазтцааргыы ари идыруазароуп: адин, анамаз, акэырбан, хацъра, аурычра. Ацсыуак арра дырган, икомандир диазтцаауеит: – Уара ацсылманра ацкарақэа удыруама? – хэа.

– Издыруеит – ихэеит ацсуа.

••• 16 •••

– Нас исахэи иудыруа?

– Аеы, ауапа, акамчы, акэадыр, абцъар – ихэеит ацсуа.

•••

19. Ацсыуак цыаама дук давсны дышцуаз, ацбаама аматц азызуаз азэы, еадахэа дук даасуа ишипкоз ибеит. Иамауку-ази уара ари алаба иаургуа аеада? – хэа дтцааит ацсуа.

– Ацбаама ифналеит – ихэеит ицсы цыжэжэуа, ацбаама аматцуф.

– Уара, еадоуп ари. Иахыыфналуа, иахыфнытцау адыруама, аеада еадоуп, сара сыфналуазар умбазои уцбаама – ихэеит ацсуа.

•••

20. Тыркэа псылманк ацсуа нхафык ацскы дикит «аурычра уцала» хэа. «Фынла акрыумфеит хэа акымзак акы ухьзом, амш цар, ахэлара аауеит. Фынла иугхаз, фыртын, хэымехан иуфуеит, – ихэеит.

– Уара, амш цар ахэлара ааиуеит, аха сара амла сакны сыпсы цар, уаха сыпсы ааизом – ихэеит ацсуа.

Хаури Қэтарба ихэамттоуп.

•••

21. Тамел хэа тыркэак ицшэмеи иарей акы рыбжылан, рыгэқэа еицэыхьшэашэахан, еицэгэышуан. Ари здыруаз Цьамал Тамел диазтцааит: «тамчыт гылашыас икоутцуази ацэа узлалтцуази?» – хэа.

– Сыпшэма Емине слырфыхуеит, – ихэеит Тамел.

– Уи бзиами, аха шэаазқэылаз шэеицаэажэазомеи, ушбалырфыхой? – хэа дтцааит ацсуа Цьамал.

Хаицэажэазом, аха сырфыхашья амфа лыпшааит.

– Уи шба, иссирымкэа икам, ишсоухэара...

– Сахыщэоу, ацгэы наганы иныфналтцоит, нас...

Ацгэы ацэа ушбалнахуа?

••• 17 •••

– Ҳла ду Карабашы сарей ҳайкәаиоуп. Уи ацгәы ана-
балаак, иаақкоит, ашра иалагоит, саргы ацәа саалцоит –
ихәеит Үамел.

•••

22. Цәгъарак ҕатцаны ицуаз ацсуа хатцак, ишьтаз ауаа
ихъзуазшәа аниба, исывнагап ихәан, аанда дынхыцан
утрак ағы имака аапыртланы деихәтҕәыҕәланы днатәеит.
Зутра итыхуаз апшәмапцхәыс ари анылба, ағыра далагеит:
«сара сутра ада уаха уахытәаша тыц умоузеи?» – хәа.

– Бара, апцхәыс цәгъашәа иҕоу, ара акы саанацеит,
акәымзар, бара бааигәара атәара ибцәымцхәынгы ишы-
сцхәазуа бдыруазар стахуп – ихәеит.

Енвер Дарымба ихәамтәоуп.

23. Акабарда арыжәтә анижәлаак, иаразнак дапсуахоит.
Апсуа афы данашылаак, иаразнак дчеченхоит. Ачечен
ианижәлаак иабцъар аашытхны аурысцәа срабашьоит хәа
ддәықәлоит.

Раҳми Туна ихәамтәоуп.

•••

24. Нан, бцаны амҳарағы сычкәыни сҕацеи риартақәа
ҕатцаны баа, хәа лыпцха адца лылтеит зегы зусу анхәа.
Апцхагы урт риарта дара ирбааит лхәар ҕалуон, аха атаца
длазтааит, бхы рхазар абабтаху хәа.

– Иахыбтаху ирха схы, уаха схы ахыдырхуа саргы исыз-
дыром, иахыбырхалак иҕалаша ҕалуеит – лхәеит атаца.

Иозер Палба ихәамтәоуп.

•••

25. Апсыуак адәқбан хитын, апарашутқәа итиуан. Лазк
хара дгъылк ашҕа ҳаирпланла дцуан, зеипш ҕамлуа акгыы

•• 18 ••

ыҕам, апарашут сымазааит ихәан, адәқбан ағы дааит. Па-
рашутк алихын агыын дахәацшуа:

– Уара ари апарашут, сақәгәыҕрыма, саныпалак имаа-
тыр – хәа дтцааит.

– Оф, цыбыт уара, сыдәқбан сыманы цъаракыр сцар
хәа ушәауама, имаатыр иуманы уааи, сара ара сыҕоуп? –
ихәеит апсуа.

•••

26. Өыцәа апсуаа уск атцыхәала еицны цъара ицуан. Азәы
еыла дыҕан, егы еадала. Рус рбан егыын ианеицрытцуаз,
«уара уапсуаны, аеада уакәтәаны, апсуаа хцәа урзит, уст
абри аеы, уара иутәуп иахәа нахыс», – ихәан, икьарахә
аатиган иеада илагәйдтцаны ишыны илкаижбит.

Чарак атцыхәала абри аеада зшыыз икытәахь днарпцхәеит,
аеы зыртаз апсуа. Атәарахь ианеиха, абри ачара захәаз
иахихәтазамыз, кыпшык ағы ддыртәеит. Иеада зшыыз-
гы уа дыҕан. Уи ихы найқәикын:

– Уара укытағы абыскак аеадақәа анырацәаз, сара
сеада зыхурҕаз сзеилымкааит, – ихәеит.

Авариант Нецъиц Ғапба ихәамтәоуп.

•••

27. Анцәа ихазы иалхны имаз адгъыл, ишдыру еипш,
апсуаа дгъылда ианынха, дара иритеит. Анхара-анцыра
рцәыуадаоҕуо ианалага, апсуаа ааизан, анцәа ишҕа
ауафы дрышьтит. «Ахәара ҕахтәоит, абри адгъыл ҳазла-
ныҕәнагаша хшыо хәычык ҳаитарацы, ушьамхнышгы-
ланы уиҳәа» хәа. Днеит апсуа анцәа иғы, абас, абас су-
заарышьтит хәа.

– Убас сызрахәа апсуаа, сара ирыстаз адгъыл ахшыо
атахзам, ус иныҕәнагоит хәа.

•••

28. Апсыуа хатцак иарбағь иманы Гәмантә Диузче
ақалак ағы аус зуаз асаатҕатцао иғы дааит.

•• 19 ••

- Узынхьяауази? – хэа дтцааит асаатќатцаѳ.
- Абри сарбаѓъ еснаѓъ саатыбжак иагханы саанар-пшуеит, унахэацшыр стахын – ихэеит.

Хасан Аѳзба ихэамтѳоуп.

••• ••• •••

29. Лазк, игэылара инхуаз ацсуеи иареи гэынчыхья-рак рыбжьалеит. Алаз даалаган саара жыцэк азна амат, аинцэыш, амариал, ахэац апшь зхэаз еипш, ашыбжьон унацхап хэа игэыла ацсуа изишьтит. Ацсуа атакс еирызк азна аѳи, паќрачк азна ацхеи алаз изишьтит.

– Иара гэымхарас иќаз зегы узыќаитцеит, уара ас зыќаутцеи? – хэа игэыла данцаа, – дасу иара иныќаиугуа ачыс ауп игэылагы иитиуа, – ихэеит ацсуа.

Етѳем Аргэын ихэамтѳоуп.

••• ••• •••

30. Алаф баацсыла изхэуаз ацсуа нхаѳык иѳы игэылара инхуаз лазк днеит, «аказы сузааит» хэа. «Изаќызи, иутахузи?» – хэа дтцааит ацсуа.

– Абри сыхтырца исхоу азнатќаќа ахы устуеит, улафќа саархэа, амала, уара азэгы иоумхэароуп сара ишсааурхэаз, – ихэеит алаз.

– Уара, ус ќахтар хѳыцьягы хатцахоит. Сара ахы рацэаны ишсымоу збауа изѓычыз цыыршьоит. Уаргы иааухэауа алафќа шухэуа захаз, уара иштутэым иаразнак ирдыруеит, иугычит рхэоит, – ихэеит апсуа.

Хасан Аѳзба ихэамтѳоуп.

••• ••• •••

31. Нхаѳык лацэгьяќаќак иман. Аќыта иаалаланы ирбаз уама хата даќэдыршэуан. Зны аќалаќ аќынтэи аќытахь иааз азэы абарт алацэгьяќа даарпыхьашэан, апшэма дааихьымзар дырфахатуан. Алаќаа иќэцаны аѳны дне-

••• 20 •••

иган, дирсасит, пату иќэтцаны амѳа дыќэитцеит. Ишаа-иуаз, ари алацэгьяќаа рыцшэма уск даќэшэеит, аќакра, азра иќэшэеит. Ирзразы ашэќаќаа ќатцаны, унапы аќэтца хэа, зны алаќаа ирцэихьчаз аќалаќ уаѳ иѳы ирыма-ны инеит. Дидырит иаразнак. «Ара дысзаажэга» ихэеит. Ацсшэаќаа анеибырхэа, «зны улаќаа санырк уара срыму-хит, иугэалашэуоу?» – хэа дтцааит.

– Аеи, ишбасгэаламшэуои?! – ихэеит анхаѳы.

– Уажэы сара слаќаагы уара урымысхуеит: Абри ашь-тахьтэи ашэ ала уца, – ихэан, амѳа наирбаны доуижьќит.

Енвер Дарымба ихэамтѳоуп.

••• ••• •••

32. Цѳесур хэа Аѳзбак дыќан. Амаѳиа аќынза дзым-назауазаргы алага-ѳага, амаза-аргама, зхэаз еипш аус еиќэатцэаќаа дрылан. Аиҳаразак усс имаз авиза-царшеиќаа ќаитцон. Дшааиуаз, дырќит. Ари ателехэацшра аматц азы-зуа рус злам акгы ыќазам. Аекран ашќа дцэырыргеит: «Уара авизаќаа еиѳукаауеит, аконсулраќаа рышќа унеиуе-ит, тэым бызшэаќас иудыруози?» – хэа иазтцааит.

– Зегы реитцќыс еиѓны ацсуа бызшэа здыруеит – ихэеит.

Енвер Дарымба ихэамтѳоуп.

••• ••• •••

33. Ацсуа цашьяк (генерал) ипстазаара далтцгэышьеит. Апсыжра анамаз аѳы ахэацья даараза игэы далрсны, ан-цэа диҳэуа далагеит.

«Анцэа ду, зегы зымчу, абри ауаѳ ицсы ахьынзатаз уара гэыразрала иузыќаз уматцуэа руазэы»... ааихэуаны еипш, ацсы итынхацэа рахьтэ азэы иааизымчхакэа:

– Ахэацья ухатцќы, ари дматцуаѳзамызт дпашьян, дпа-шья! – ихэеит.

Хэцьемуро Мурат Ацбар ихэамтѳоуп.

••• 21 •••

•••••

34. Ацсуа еиџабацакэак ақыта кахуажэыртаџы итэаны ицаажэуан. Рцаажэара ашыкьмтазы, цас иуазшэа Аезан џитит, анамазкра ашка дрыпхьон ацсылманцаа. Итэаз руазэ анамаз ахь сцоит хэа азин итаххеит. Итэаз реиџабы, утэаз уа аанаргуа инапы неикьан, ус ихэеит:

– Уа уахьтэоу утэаз. Анамаз акра уагхар, уонгы иуқыр калуеит, аха хайцаажэара уагхар уштцлахэыстоу уаанхоит.

Ердал Чацанаа ихэамтоуп.

•••••

35. Ацсуа Албуз беи џытцгак цшааны рамазан азы дмоурычазакэа ихигуан. Зны хэымчехан азы еиџабык Албуз беи дахьымурычуа, наиаџцнихэан, «Албуз беи, иудыруоу рамазан азы аурычра хатцаланы хшытццуа», – ихэеит.

– Албуз беи, ас икоу акы датцахар калуама?

Уи уамашэа ижэымбазои, шэхатцкы, аурычра есышыкэса иагымхазакэа иааиуеит, ицуеит, аха Албуз беи?

Албуз беи знызатцэык дцар, уаха дзаазом ихэеит.

•••••

36. Оыцџа ацсуаа цџара иманшэаланы иакэшэан, џык рзеит. Абри аџы хтиыр еигьуп рхэан, ирыманы ацъармыкэа ашка ицеит. «Сара ускэак сымоуп, цытраамтак садхалуазар акэхап», – ихэан, руазэк дцеит. Данцуаз, «ахэ узтуа азэы дукэшэуазар аџы тиы» – ихэеит. Ус адыгьак дааин, ахаан аџы имбазацызшэа атцаара далагеит. Ацсуагы: ари апыргьагьоуп, ари ашыкыл ауп, ари ашпырха, ари атцыхэтцад...» – ихэан дасу изыкыз еихэеит.

– Снакэтэаны иалеишэоу, иахымџацгашьоу збар калару? – ихэан, адыгьа аџы днакэтэан, есс узцалуазар уцала, адыгьа аџы иманы, днытцашэкэа дцеит.

Ус ани аус зманы ицаз ацсуа дааит.

– Аџы утиима? – хэа дцааит.

••• 22 •••

– Ааи истиит, – атак каитцеит.

– Зака атнухзи?

– Ишааххэаз еипш истиит – ихэеит.

•••••

37. Зыкэрахь инеихьаз адыгьак, адэаџы ихэуаз лаша ссирк игэацхан, икны сакэтэоит хэа далагеит.

Алаша уразаарын, данџацэтэа дыршэны дканажыт.

– Ех, сабиц, сажэара сыхьзагэышьеит, – ихэеит адыгьа.

Днацшы – аацшын иааигэара уаџ дыкамшэа аниба,

«Санычкэыназгы аџы спышькылкьуамызт» – ихэеит.

Хайри Кэтарба ихэамтоуп.

•••••

38. Шапсыг тахмадак дыпсгэышьеит. Ацсыжрахь инеиуоз игэылак, арыжэтэ мцхэы бзиа ибуан, ижэны днеит. Ацсы анышэ икэхацсуеит хэа ацсыжыџца анналагуаз аамтазы, ани ижэны иказ игэыла, иеизнымкылазт, акьашана дтахаит. Ари збаз азэы, арахьгы рыцсы еилан, анышэ еицрыкэшэыпса – ихэеит.

•••••

39. Ацсуа аашьаџык ихы, инапкэа атцатцаны тцлак ашьапаџы дшыцэаз, ажанدارмцаа ааин, дыкны дрыманы идэыкэлеит. Уара сабажэгуа, сызхшэыркьуази? – хэа иа-ник дызгауаз, «цэгьарак укэцеит, уганы утахкуеит, ашьра укэшэаргы калап» – рхэеит.

– Аа, уи акэзар акгы аурым, сара усура сыжэгуаз цьысшэан, баша сшэеит – ихэеит ацсуа аашьахэ.

Хайри Кэтарба ихэамтоуп.

•••••

40. Ацсыуак илапшыкэтцаны имаз аџы даахаџан, иахь-такыз абора иаатиган, дакэтэаны данџатцкэа, аџы зтэыз ацшэма дibeит. Агьычгы дшырбаз ибеит. Арт дара еи-

••• 23 •••

бадыруз айгәылацәа ракәын. Ацсуа ихъыз, дахъакәикыз цхеишъан:

– Уара угыланы узсыхәапшуази, аеы саманы иахъцо умбазои, ахы цәгъоуп исзынкылом, сканажъуеит – ихәеит.

••• ••• •••

41. Шыцъа ашапсыгцәа айгәылацәа, сасра черкәз қытак ашқа ицеит, аха иахънеиуаз аҫаацәарақәа хазын. Рызхара исасын ихынхәны ианаауаз, уара ушбарыдыркылеи, сара сышбарыдыркылеи хәа аизцәара иалагеит.

– Сара қыафура сыман, акабак зны, акабак жәны, акабак мгьал, акабак қашъ, акабак ацха атаны, иамтазамкәа, ихәан акабак иалхны иказ афатәқәа зегъы рызбахә ихәеит.

– Уара ушбаныкәырга? – хәа ифыза диазцәаит.

– Анцәаиныс, уара паимбарцас уныкәыргеит, пату уқәыртатцәкеит, сара цәык сзыршьит ауп, уаха акгъы, – ихәеит ифыза.

••• ••• •••

42. Даараза акрыздыруа хәа ирцхъазоз кабарда быргк иазцәаит, кабарда быргки ацсуа чкәынаки анеицныкәуа, ацсуа еснагъ арғъарахъ дызиргылуази? хәа.

Ачеркәз атдасқәа рыла арғъарахътәи аган еснагъ айхабы итәуп.

– Уи адырра акры атахума, ацсуа иаразнак деилашәуеит, ацсуа зны икаитцаша каитцуеит, нас ауп ииуыз даназхәыцуа, ацсуа деилагоуп азы ауп – ихәамтоуп.

Салим Быць-ица ихәамтә.

••• ••• •••

43. Ацсны, ацсыуа чкәынак дтәаны имхы ирашәуан.

– Уара утәаны аума умхы шыгурашәуа? – хәа диазцәаит ииасуаз азәы. Ацсуа зынзаскгъы ари азцәара хәаас имкзакәа.

– Уара сианы срашәап хәа салаган, иамуит, – ихәеит.

*Навружан Ибрагим, К.Б.Р.
Дтәхеит 1992 – 1993 Ацсны айбашьра аан.*

••• 24 •••

••• ••• •••

44. Хара гәгәак здыз хаткәеик иус рызбын, ашьра икәыртцеит. Дыкнархар итаху, амца далажъны дырблыру, амшын даларыжъру? иара иитаху алихааит хәа алапшыра азин иртеит.

– Сыкнахәаны сышәшы, азы салашәмыжъын, – ихәеит.

– Избан, акнахара зейгъыушыази? – хәа ианиазцәа,

– Азсашъа сыздырзом, – ихәеит.

••• ••• •••

45. Шапсыгк иазцәан, азсашъа удыруама хәа,

– Иабыкәу, сабазсуа? – ихәеит.

••• ••• •••

46. Убыхк ацъармыкыаеы дахънеиз, нырхага цәы бзиақ шыртиуаз ибан, иаахәаны иааиган, абораеы иееихәеит.

Ари збаз ицшәма, лныга аашьтылцәан, исхьоит хәа аборахъ ддәықәлеит.

– О, бара, апшәмапхәыс хеилага, ари жәзам цәуп! – ихәеит аубых.

– Ижәу ицәу сара исыздырам, сара истаху ахш снаҫааит, убри ауп – лхәеит.

Чузо Мандемир ихәамтоуп.

••• ••• •••

47. Еизарак аеы ацкәынцәа рыбыз иаасуа алаф еибырхәон. Урт ирапызгоз шапсыгк датцәархап рхәан, абас иазцәаит: Ихәа ухатцазар, ацсуа фырхатца, акабарда еказа, ахы иаеагыло аубых, ачечен кәыш, ачечен еилага –ухәа абарт рахьтә ахаан ауафы ипхыз иаламшәуа дарбану?

– Ацсуа фырхатцеи, ачечен кәыши – ихәеит.

– Избан ус угәы изаанагуеи?

– Избан акәзар, ус адунеи азәгъы дықәзам ихәеит.

Раҳми Туна ихәамтоуп.

••• 25 •••

•••••

48. 1877–78 шықәсқәа рэтәи аибашыра аан атырқәцәа ирыдгыланы еибашыуаз ачерқезцәа аурысқәа аныртқәа-лаак рыеқәа аарымхны дара аурыжыуан.

– Шәызёу закәызи, ари цсахроуп, аурысқәа шбоужәыжыуа хәа ркомандир данрыгтаҳәхәа.

– Харт аеқәа роуп иахтау, аурысқәа дырғаагых рыеқәа ирықәтәаны еитаахуеит – рхәеит ачерқезцәа.

•••••

49. Анцәа ихәахәа еилаганы цәгырак қазтаз маалықк сыхы сахашшауеит хәа анцәа ифы днеит. Анс ихәеит, арс ихәеит, аха анцәа иихәахәаз дахымпеит,

– Цьаннат гыларта умоуроуп, утысцоит – ихәеит.

– Цьаннат стымцар амуазар, аказы сухәоит, убри сзыкатца, хәа атыхәтәа акәны дхәеит амаалықк.

– Уи закәызи, – дтцааит Анцәа.

– Цьаннат стуцозар, Апсныка сышыты – ихәеит амаалықк.

– Цьаннат утасмыргылахуазар, иахыцьаннат тыцу Апсныка узысышытри – ихәеит Анцәа.

Орхан Шамба ихәамтоуп.

•••••

50. Хакәыцә Аөзба хәа Гәма инхуаз апсуак арра ицхәеит. «Ухала усышытуам, Диузцъенза саргы суццап», – ихәан иашеихаб Алтцыкәгы диццеит. Хакәыцә иаамта анааи ашәкәы дтароуан, ухьз, ужәла, уаб хьыз, уахьыз, уахынхуа хәа азтаарақәа зегы ртакқәа аччахәа икаитца дшааиуаз, «пхәыс думоума?» – хәа дтцааит ашәкәы итазыоыуоз. Зны – оын дтцааит, аха Хакәыцә атак аукаитцахуаз.

– Убзамыкәума уара, исхәуа умаҳазуеи, пхәыс думоума? – ихәеит ашәкәы ианызтцауаз деилашәаны.

•• 26 ••

– Абзамыкәтцәкыагы уара оуп, уагынаоуеит, аиҳабы дышгылоу аитцбы ипхәыс лызбахә ихәуа уаҳахьоума, – ихәеит Хакәыцә.

Орхан Шамба ихәамтоуп.

•••••

51. 1968 шықәсазы апсуа царауао дузза Гьаргь Зизариа иоыцәа ицны апсуаа збоит хәа Тьырқәтәылан дааит. Уи аамтазы Тьырқәтәыла инхуаз апсуаа рызбахә даара имачны излардыруаз ала, даара иманшәаланы, ирацәаны апсуаа рбеит. Гьаргь Зизариа арккао ду Омар Бигәаа диазтааит: «хатала апсуаа шәышбакоу, шәхы шәгәы азтоума?» – хәа. Нас усқан ус аамта инархәазар акәхарын, Омар дасзаны Тьырқәтәылан апсуаа рыпстазаашәа ирехәуа даналага, Гьаргь Алықса-ица:

– Хәит, абаақәа Омар, азы капанны иахьыртиуа адгьыл азы аума «Қьафура ҳамоуп» ахьыуәуа ихәеит.

•••••

52. Атыхәтәантәи амҳацьырра (1877–1878) 30-қа шықәса ахытхәазар қаларын, Апснынтә, ақыта Члоунтәи Цьынцәал Рашьыт гбакы дынталан, стынхацәа ирыпстазаашәоу збап ихәан Тьырқәтәыла дааит. Дахәаиз иуацәа апсуа қытак ихарбап рхәан Цьгьарда Соуксу дрыманы ицеит. Арашәара иаамтан. Анхацәа ацьықәреи ахьыжәпаз итхны иахьыгтараз еитархуан. Ақытауаа, итынхацәа даара идырцалеит уаангыл, Апсныка умцан, уаангыл ара хәа.

– Ных дад! Сара ацьықәреи ахьыларто адгьыл кажьны ацьықәреи ахьейтархуа атәым дгьыл ахь аара сзауам ихәеит.

Хакы Ажыба ихәамтоуп.

•••••

53. Цьынцәал Рашьыт дхынхәны ипсадгьыл ашқа даннеи, иуа-итынха игәыла-изла еизан, рызынтәыкгы ргәы

•• 27 ••

итыхоз, хъаас ирымаз акы акэын: Уахънеиз ишцоубеи, апсуара хэа акры нханы икоума? – хэа иазтаауан.

– Апсуара даара ичымазаф гэгэаны икоуп. Ацбыр-ица Махты – исзеикэырхуазар хэа азы афархэхэауа ахафэ дтэоуп. Шьюкгы абри афыза хакэымшэакэа хаксыр хтынчмхуази хэа ашыапафэ итэоуп – ихэеит.

Хакы Ажыба ихэамтэоуп.

•••

54. Уцсы ахынзатэоу уқэцала хэа пкарак ыкоуп. Адагъ-кэа фба еицны ишнеиуаз ахш зтэз акэцал итахаит. Рыз-хара ахш аныржэ хтытэуеит хэа иалаган, акэцал икы-дыззалеит, анс рхэеит, арс рхэеит, аха изтытэуам, акэ-цал атзы иахытэрааны итахауеит. Аруак хара ахаангы акэцал хазтытэом ахэан, акыдззаларагы иаакэытэын, иштэаз агэы цаны ипсит. Егы афыза стытэуеит хэа акэцара иафэын. Ахш илалахуа, ахш илалахуа, изсуа иша-аиуаз ахш хэшахеит, иаргы ажэпара ишалатэаз, апшэма дааиын ари ара иабаанага, иаусузи ихэан, итыганы иоу-ижыт.

Муса Қапба ихэамтэоуп.

•••

55. Аосманцэа ахэынтқарра анымфэапыргуаз аамтаз, Тырқэтэылан уаф беиак Апснытэи апсыуак матэуфыс диман. Мамсыр ихызын апсуа. Даара дуаф кэышын, иааиархэуа зегы рзы «ихируп» ихэуан. Енак апшэма акы шыиқыцэ-кыцэуаз инацэкыс хитэеит хэызбала. Абри азгы «ихируп» ихэеит апсуа Мамсыр. Абри даахиркэан дыпхэитцеит – уи азгы «ихируп» ихэеит Мамсыр. Ус иша-аиуаз инапы анбзиаха абеиа шэарыцара дцеит иуаажэлар иманы. Ауафэ ижы ахырфуаз цэара иакэшэан, ирkit. Ари атырқэа беиа дхэеит дчеит, смал зегы шэыстоит, ихэеит, аха акгы алымтэит, иахпыхашэаз дхамфар

•• 28 ••

кэлазом рхэеит. Аамта ари абеиа ифэ ианааи, изнацэак шамамыз анырба, ари дсакатуп, агра имоуп, хара хзакэан ала агра змоу дахфазом, дхарамуп, доушэыжэ рхэан ихы дакэитыртэит. Афны данааи, абри Мамсыр дипшаан, адырфэагы афныка дааигеит. Дзыкэшэаз анеихэа, дыр-фэагы «ихируп» ихэеит Мамсыр.

Изакеызи ура снацэа хтэан «ихируп», уцхэастэан «ихируп», ауафэцжы фэафэа сыркын «ихируп», соурыжы-тын «ихируп»... шэарт апсуа абас аума шэышцэажэуа? – ихэеит.

Арахь узыфэры сах! Уара унацэа хымтэар, сара сып-хутэауэауэомызт. Шэарыцара уахыцуаз саргы сугар акэон, сара снацэкэаракэа еибган, хымцэа ауаф жыфэафэа сырфуан, унацэкыс ахтэара саргы сеикэнархэит, уар-гы уеикэнархэит. Ари хирми нас, уаха иахыуэхэараны икоузи?! – ихэеит Мамсыр.

Муса Қапба ихэамтэоуп.

•••

56. Апсыуа хатэак арац итэылахь хэаахэхэтра дэан, данауаз изныпшылуаз саркэа цшаахк аахэаны иааигеит. Ипшэма данынапшыла лсахэа лбеит. «Ари зсахэа ану дазусда?» – хэа дтэаит. «Ари арац итэылафэы сахънеиз, пхэыск дысгэапхан, вартэафэыс дыбзаазгеит» – ихэеит. Илеиматэаны атэыуара далагеит ипшэма. «Ибыхы-зи?» – хэа лан длазтэаит. Абас, абас, дахыыказ азэы ди-бан, вартэафэыс дысзааигеит – лхэеит. «Дсырбеи арахь», – лхэан, асаркэа даныналпшыла – «аригы сара фыза тэкаажэык лоуп» – лхэеит.

Цемалетэтин Арзынба ихэамтэоуп.

•••

57. Цемалетэтин Арзынбеи Зеқы хэа хаткэеики анард иасуан. Рахми сарей хрыхэапшуан. Зеқы иускэа убранза

•• 29 ••

инеины иҗан, шыта апапгы ахәаҗагы уаф дихәомызт. Цьамалеттини сарей аҗсышәала акы еибахәон. Аҗахара ада псыхәа змамыз Зеҗи Раҗми диазҗааит, псыхәа сымоума хәа.

– Уеизгы уалгеит, уаҗахеит. Аҗсышәала иахьеиҗәажәоз җыҗгас илыҗаҗаны, уҗәаны уҗыл, – ихәеит Раҗми.

•••••

58. Амхаҗырра хәа азы ианхылоз аҗсуаа, шыоукгы мчыла ирҗауаң, зхала иҗақәозгы ауҗахмыз. Мышә хәа лак иманы дҗеит Дахәыкә-иҗа Шхәнгери. Мышә ахнарҗаз иагәампхазар акәхап, агаҗа илавалан ихынхәны Аҗсныҗа иааит. Ашыҗахь Шхәнгери Аҗсныҗәи аҗсыуақәак дрықәшәан, Тырқәтәыла ирехәазуа даналага, уанаҗалбеит Шхәнгери, абри Мышәҗәкәа ахьяанымҗылаз адҗыыл аума уара иуҗәаҗаз – рхәеит.

•••••

59. Иалова хәа қалақь ыҗоуп, Мармара амшын ахықәан. Абри ақалақь ахадас далырхит Идрис хәа зхашәа хы зымбазуаз лазк. Уи алаз убас ихы иҗоит, адунеи аҗы аҗҗазаара иара ақалақь ахадас даныҗартҗа инаркны иалагазшәа. Ғнак Идрис Сҗампыл дааит. Сеимаақәа срыҗқәоит хәа аҗсуа еимаарыҗқәаҗык днаидҗәалан, еимаақәа шырыҗқәуоз, абра сшааз рдыруоу ирзымдыруоу еилыскаап игәыхәын – абри Иалова ақалақь ахада иахья Сҗампыл даараны дыҗан, избахә ала акры жәдыруама? – хәа дҗааит.

– Ара Сҗампыл ауп баба, уара у – Иалова ақалақь ахада Сҗампылаа ирахә ашәагы дырпхьязом ихәеит аҗсуа.

Кушҗа Доҗан ихәамҗоуп.

•••••

60. Османаа рхаан Тырқәтәыла аҗара аминистр иҗәа-жәарак аҗы абас ихәеит:

•• 30 ••

– Абарт ашқолқәа ыҗамзар сусура заҗа имариахуази! хәа.

Хәири Қәҗарба ихәамҗоуп.

•••••

61. Зурқьуф Аиқәысба, ақәпараҗы Тырқәтәыла аҗемпионс иҗаз, еиҗлабрак аҗы збаҗыс дыҗан. Адунеи аҗы аиаша ахаангы қалашья амазам, Зурқьуфгы ииызбоз иашамкәа иҗхьязеит, иара икыҗәҗәи аҗсуа адвокатк. «Сара садвокатуп, аиашазы сықәҗоит» – ихәеит аҗсуа. «Уара уҗызҗәа адвокатҗәа 100-җык аасхәуеит сара сҗарала» – ихәеит Зурқьуф.

– Уара уҗарала иуеиҗшу 100 мшәык ааухәуеит – ихәеит адвокат.

– Уи иашоуп, аха убарт амшәқәа руакы уара уакәхоит – ихәеит Зурқьуфгы.

•••••

62. – Уара уанаҗалбеит, уохәык иаҗсам дубахьюу, уахәҗә уоахароузи, ауаа рақәым арахәгы еихаҗҗылоит – ихәеит Мысҗафа.

– Иашоуп иухәуа, ахаиуанқәа еихаҗҗылоит, аха ауаҗы ахаиуан дахаҗҗылазом – аҗак қайҗеит Хәбахә.

Хәсан Аәзба ихәамҗоуп.

•••••

63. Амшын изыхылаз ресторанк аҗы дҗәаны арақы шижәуаз Зурқьуф Аиқәысба, даеа столк аҗы иҗәаны изжәуоз тырқәҗәаки иареи ажәа еимаркит. Зурқьуф иеирҗәҗәзеит. Атырқәҗәа руазәы ибжыы ныҗақшәа иҗызҗәа ус реихәеит: ари аҗсуа сара дыздыруеит, илеишәа җәҗоуп. Ари амшын хәлаимыжыыр иузом. Шәааи, заанатҗ хәеилаххып, мамзар хәмаҗәақәа злачыр хзәакәрылуоит.

•• 31 ••

•○• •○• •○•

64. Ацсыуа хатцак сасра пхэыс еибак лфы днанагеит. Цас иауазшэа лара фатэыла данеипкьаз иакэшэеит. Ача-халыжэа катцаны лысас иацхьа инықалыргылан, даргьы рацэак идумзар акэхарын, асас ѳба-ѳбала идэықэйтцуа да-лагеит. Ари ифашья мбатэшэа иззааиз ацшэма пхэыс

– Шэара шэышка ацсцэа ѳыцья-ѳыцьяла адамра итар-цуама? – хэа диазтцааит.

– Ацсцэа хэыцқэазар ѳыцья-ѳыцьяла итотцеит хэа ак-гьы амазам ихэеит асас, илхэаз зхылхэаз еилкааны.

Атилла Уанаѳа ихэамттоуп.

•○• •○• •○•

65. Ацсыуа нхафык ла мура дук иман: Лак шламыз иа-уламыз, аха даара ицшзан, атыххэа ду қамызуа. Ёнак зны ацшэма ила даазгэаан атыххэа хитцэеит.

– Уара абри ула атыххэа бабаза ишбанаалуаз, изха-хьутцэази? – хэа игэыла диазтцааит.

– Сгэы цнажэуан. Санхэа данааилаак, илеигэыргьаны, атыххэа ршэшэуа иналцылон – ихэеит.

Атилла Аѳзба ихэамттоуп.

•○• •○• •○•

66. Аибашьяраан ацсуаа гэыцфык рееибытаны атырқэа хэынтқар Сулеиман Демирель иѳы инеит «ухацхраа» хэа. «Уара арт зышьтоу еилкаауп, аха уара уабарыланагала?» – хэа диазтцааит, Сулеиман ацсуаа ирыцыз тырқэа министрк.

– Ацсны атынчра анзыкамла, сара стаацэа рфгы, сус афгы тынчра зыкалазом, сара схэыцқэа ран дапсуоуп, аѳарха аларха зкыу лара лоуп – ихэеит аминистр.

Фикри Ацэышба ихэамттоуп.

•○• •○• •○•

67. Чалмырза хэа Аргэынк дықан. Даара дуафы еилкьан. Иажэа ахткья иафызан. Алаф бзиа ибуан, иагьихэуан,

•○• 32 •○•

лафла ииааиуаз, соуп зхэуа уафы диқэымшэацызт. Ёнак, шыьбжьон анхацэа рыпсы ршьарацы инатэуаны, ип-шызар, Чалмырза ирымариашаны даауеит. Наскья ихэ-маруаз ахэыцқэа иаарыцхьан, «Чалмырза, Иумырзан!» хэа ашэа иантцаны иара шэипцыла хэа пархэеит. Ахэыцқэа, ура, рхэан, «Чалмырза, иумырзан!» хэа рфанынарха, иара даатгылан, ахэыцқэа – дзырхэуа ирахаратэы «Сара исырзазом, шэаргьы шэанацэа ирашэхэа идмырзааит» ихэеит.

Сарвер Амцба ихэамттоуп.

•○• •○• •○•

68. Хатца заманак абри иныс хэа уанықеларатэы, дыз-лымгашаз чмазарак ихьын, шыта уахь нарцэы ацара ада уаха псыхэа шимауаз аниба, ицшэма ибжы иалықэирган

– О, Елыф, абрианкья ханычкэынцэаз, ханеидеырбалуаз аабгэаларшэаны, убыстцэкья бфеаилахэаны, бааины, абра сааигэа бнатэеи, ихэеит.

– Уажэы иугэалашэа закэызи? – лхэеит ицшэма.

– Исгэалашэа бымбои, абри ацсцэаха дмааир иуам, из-дыруада бара быпшзаны бибар, бигэапханы бара биганы сара саанхар ибдыруеи – ихэеит.

Енвер Дарымба ихэамттоуп.

•○• •○• •○•

69. Кэраанк тэраѳ-мрааѳуа хэацэак кэшэаны ишаѳуаз, акы иаршэама, аефышьтнахын, тцла бажэк инықэтэеит. Цақа адгьылахь ианынацш, икэыр-кэыруа, ацсыуатцас икэашуозшэа, ашьац ѳатцэара ачак шылаз абейт. Уи ашьацра мыртцысзо, изсозшэа акэын ишныкэуоз. Абни ачатцэкья икэашуашэа аныкэашэа шбацшзоу, сара сыжэ-тэах ылфрызшэа сытэрааѳ-мрааѳуа, сызбуа рзы сыч-чарахэа, абри сныкэашэа ѳааста атыххэа абра иптцэа-роуп, иахьанахыс ачатцас скэыруа сныкэалароуп, ахэан

•○• 33 •○•

абажә илалбаан, ачатас сныкәуоит хәа иалагеит. Аха акрауалтцхуаз, иџахәтап-иахәтапуа еихагы иџаастаны икалеит аныкәашәа. Ача аныкәашыагы азымтцеит, иара атәгы ацәызит. Уара анцәа иуитаз укыроуп, аеазәгы иныкәашыа уеиламхан ихәеит ари сазхәаз Сабри Базба.

•••

70. Кахуажәыртқак аҕы ахабла уаа еизан, абри ачма хәа изҕу ахыртцәага шыкәыргаша иалацәажәуан.

Абыргцәа, ихамазааит иахдырхагам рацәак, излымшо, илшом, изылшуа, рыгәнаха хзатцаларызи – рхәан иа-хашшаауа иалагеит. Арпызбак изызкәуа кыдтцаны, итәаз мацк ишрыкәнамгуоз ала абри ачма атәы алаитцуа дана-лага, ииашаза итәаз быргк ихы наиқәикын: – Уара арпыс, абри ачма шәаны атаацәара апызцуа, абри сара сеипш зыбга иашоу дихылтцуеит, ачма мшәазакәа цхәыс дааз-гозгы уара уфызк бгапцәак дихылтцуеит – ихәеит.

Шемсеттин Тәанба ихәамттоуп.

•••

71. Ацсуааи акабардакәеи Каисери еиланхуеит. Ацсуаа неилымхрада акабарда бызшәа рхәоит, акабардакәа ацшәа рыздырзом. Абри зыхкәауази хәа иазтааит Каисери сасра иааз ацсыуак. Ацсуа дааитцамхазакәа атак каитцеит: Уи адырра рацәак атахзам, ацсуаа агәырткәыл рymoуп, абаџхатәра рymoуп, акабардакәа ракәзар, абакь асра ада уаха акгы рылазам – хәа.

•••

72. Азиз Несин атыркәа шәкәыџ ду, асатирик, «атыркәцәа 85% бзамыкәцәоуп» ахихәаз азы атакра икәшәеит, хырзаман ихаҕы иааргеит. Кониа дшыказ Азиз Несин, дзыџназ асасаирта амца акын, азәы абылра далигеит. Уара еикәсырхаз ауаџы узакәу здыруазар стахуп – ихәеит деикәзырхаз.

•• 34 ••

– Сара сышәкәџоуп, Азиз Несин соуп, – ихәеит зыцсы зоуыз Азизгы.

– Ах, усоума! Уара шуакәыз здыруазар абылра уалзга-зомызт, – ихәеит дзыхьчаз, деикәзырхаз.

– Нас сара баша исхәаз цушыоу Тыркәтәыла инхуа 85% бзамыкәцәоуп хәа. Уара иахыа уажәраанза уздыруазтгы, 86% бзамыкәцәоуп схәон – ихәеит Азиз Несингы.

•••

73. Шапсыҕ хатқак, зыкәрахь инеихыаз, ихы дакәгәыҕны еы урак днакәтәан, аҕы иууаза ипан дыршәны дканажыт.

– Ех, сажәра шбасыхьзеи, санычкәыназ акәындаз, сара иусырбарын аеурашәа икоу, – ихәан, ибга дныкәтәаны днапшы – аапшит. Уаџы димбазшәа аниба, «санычкәы-назгы аҕы спышәкылкьомызт», – ихәеит.

Җаури Қәтарба ихәамттоуп.

•••

74. Черкәзк ипсыжраҕы арпызбак амцхә арыжәтә илсны днеит. Ацсы анышә днартуаны еипш, арпыс иеи-знымкылазт ақьшана дтахаит. Арпыс ацхашыара ду дакәшәеит. Хатқак дахыгылаз даарыцхаишыан, – «рџы-цәагы еицрыкәшәыпса, арахь ианыказгы еибамбар ипсуан» – ихәеит.

•••

75. Хаткәеик усцәгы баапсык каитцан ашыра икәыртцеит. – Укнаҳаны уахшыыр утаху, азы уалаҳажыыр утаху? – хәа иазтааит.

Сыкнаҳаны сышәшыы, азы салашәыжыыр, азшыа зды-руеит, сеикәхар калуеит, – ихәеит ахаткәеи.

•••

76. 1877–78 шыкәсқәа рзы Плевна атыркәа ир ирыла-ны еибашыуаз – ачеркәзцәа, ацсуаа, адыгәаа гәыцџык ау-

•• 35 ••

рыс ир пытчык ркын, иоурышьтит. Ас шбакашәтцуаз, хаҕа дыкны дышбаужәыжьюоз хәа ар реихабацәа аума картцуа ианалага, харт иахтау аурьскәа ракәзам, изыкәтәоу рыекәа роуп. Уажәы еитах реы тоуганкәа ирыкәтәаны, ихабашьрац ианааилак, рыекәа аарымхны иоухажьюеит, – рхәеит, ачеркез еибашьөцәа.

•••••

77. Ацсны аибашьра анцоз, ессымша Цсоу ахәааҕы ацсыуак амаланыкәа макәанк азна анышә ақәтцаны диасон. «Сара ашәт саазуеит, аратәи анышә ртцәыра атахзам, – ихәуан. Абри гәазтуаз аурыс хәаахьчаөцәа апсуа афьстаарак шыкайтцуаз ргәы азиоуан, аха акгы рызитцуамызт. Аамта цеит. Ахәаа зыхьчуазгьы дыпхьатәеит. Җнак, Шәача ақалак аҕы аурыси апсуеи еикәшәеит.

– Сара сусурагьы сақәытцит, ухатцазар, абни маланыкәала имөапыугоз закәыз сахәа, – ихәеит аурыс.

– Акымзарак, сиасыцпхьаза хаибашьцәа рзы маланыкәак иазгуан – ихәеит апсуа.

•••••

78. Хар змам хәа ицхьазаз апсыуак ицстазаара далтгәышьеит. Зынарцә мөа икәлаз апсуа, ихы, итцыхәа аилкаароуп, ицсы таны адәы данькәыз сабацс икайтцаз, гәнахас ииуыз аилкааразы, амаалыкьцәа «ара мацк уаапшы» – рхәан, адкылартаҕы днадьртәеит.

Пыттрак даапшуаны абызхәацәа, ацънышкәа гәыпчык лабала еикәных иаакылсын, апсуа дахьтәаз илаисуа алаба дадыргеит. Даеа пыттрак ашьтахь еита деитарпкеит, аха цәгьала. Адәы данькәыз қяфура шимаз дазхәыцуа, уажәы ара дзыкәшәаз еидихәыцылуа дыштәаз, еитаин деитарпкеит.

– Уара, ауафы ихәатәы шәахауазар шәаасзызырфы. Шәарт, абас акәзар ауаа цъаннатка ишдәыкәшәтцуа, агәра

ганы шәыказ, абрахь уаха апсыуак дшымаауа ихәеит апсуа.

Кадыр Чузот ихәамтоуп.

•••••

79. Апсыуа хатцак дычмазаөхеит, аха дышзалымгогы ибоит. Игәылацәа, излацәа, иуа, итынха аины дырбагәышььюеит, аха уаҕоу дгазахааит – амөа дыкәуп, хаха ацара даеуп. Уаха псыхәак шимагәышьям анырба агәылацәа, ақыта хәацәа даарган, ицсра хартынчып хәа акәыркан дадырпхьуа иалагеит.

– Абыржәы сара исхәуа хәала ихәеит – ахәацәа.

– Ибзиоуп, исхәалоит:

«Ешьнедиу ен Лаилахе иллалах, ешьнедну Мухәмедден Реселуллах» – ихәеит ахәацәа.

Апсуа дналаган

– Ешьнедиу ен Лаилаха, о раида рира о рада хәа аркәашага ааицәыриган, ицсгы ааихихит.

Жаде Сила ихәамтоуп.

•••••

80. Апсыуак, чеченк, кабардак аибашьраҕы ага иөнуцака ицаны апшыхәра ишаҕыз ирkit. Рыхчыкгы ашьра рыкәыртцеит.

– Уахьшыр шбоутаху хәа ачечен иазтаан, агильотина ала схы хьшәтцәа – ихәеит.

Длыкәырианы, агильотина ахәызба аҕанаадарха, амөабжа иаангылт.

– Агильотина гхак амоуп, уразкы бзиазаарын, уцсы еикәхеит – рхәан, дааурыжьит.

Аамта апсуа иҕы ианааи, иазтааит: – уара ушьразы иалухуеи, агильотина акәу, акнахара акәу? – хәа.

Ськнашәха, ижәымбазои шәгильотина цхастоуп, аус аузом – ихәеит.

•• •• ••

81. Майкəоп азааигəара кытак аґы ашəшьыр дытца дытцаианы адыгґа тахмадак ицсы ишьуан. Дышпцшуаз аб-зарбзан хысбыжкəа гауа иалагеит. Ақалақь аќнытə иаа-уаз азəы дааникылан, диазтцааит:

– Абарт ахысбыжкəа зыскузи? – хəа

– Сталин иахьа Майкəопќа даараны дыќоуп ихəеит амфасфы.

– Нас иахьа ашьыж аахыс ахысра иафуп, уаха дыр-зымшьзеи, ахмаархага ихагылоума Сталин хəа узфу – ихəеит атахмада.

•• •• ••

82. Зны Диузцье бнарak аґы атцла цызќауаз ацсыуаак хапсы ааитакхып хəа иахьынатəаз, Даут хəа ирыцыз рфызак алаф илырхыр ртаххеит. Даут, аќəрдə, аишəа, агара узыкатуоу иутакхар? – хəа иазтцааит.

– Уи аќатцара иатахузи, еигəышəлагы иќастцойт, – ихəеит.

– Ибзиоуп, аеыуардын, ацəуардын узыкатуоу? – хəа аеазəы диазтцаан,

– Урт абри сеихацəатəы алагы иќастцойт – ихəеит.

– Нас Даут, адəыгба узыкатуоу? – хəа аеазəы дтцааит.

Даут адəыгба имбазацызт, изакəугы издырзомызт, аха сеатцасмырхап хəа:

– Уи аќатцара иатахузи, иазхаша аќара анышəацшь сзаажəгар абра сыштəоугы иќастцойт – ихəеит Даут.

•• •• ••

83. Ацсыуак хахə дук дакəшауа акы ахəара дафын. Аб-ри иааигəа ииасны ицауаз фыуафык дгəеитан, «узфу за-кəузи?» хəа диазтцааит.

– Анцəа сихəеит аказы, сагьяиашапкуеити – ихəеит.

– Саргы сихəар калуоу анцəа? – хəа дтцааит амфасфы.

– Изыкамлуази, анцəа сымацара дыстəу цыушьуоу, уар-ггы уихəа – ихəеит ацсуа.

•• 38 ••

– Аеыуаф дылфьжəтцын, ахахə дакəшауа, анцəа аказы дихəуан ибжыы мыргазакəа.

– Уара анцəа узихəауази, иутахызи? – хəа дтцааит амфасфы.

– Сара фык сахəуан исоуит, уарггы иутаху аказы анцəа уихəа – ихəан, дыцаны аеы днақəтəан ацсуа, есс, днытцашəкəа дцеит.

•• •• ••

84. Шапсыгки абзехки еицны чарак ашќа ишцуаз, штак аґы ашəшəикəа рацəаны ирбеит.

– Абри закəызи? хəа дтцааит ашапсыг.

– Ари анцəа ицсаатə ауп – ихəеит, абзех.

– Ишба, анцəа ицсаатə ухəама?

– Аеи, анцəа ицсаатə ауп, иузеилымкаазеи.

– Аилкааразы еилыскааит, аха хара хзы иишаз акəты заќароу убойт, иара ихазы иишаз заќароу убойт – ихəеит ашапсыг.

Рахми Туна ихəамтцойт.

•• •• ••

85. Ашапсыгцəа ахьынхуаз аќытафы чымазара фкык ларылалан, ауаа ықəнахуа иалагеит. Анахь – арахь рхəеит, аха ахəшə рзыпшаауам.

Фыцья ашапсыгцəа еидтəаланы еицəажəеуеит. Ахфык-тəи илымха кыдтцаны дырзызырфəеит.

– Уара, ари афкы хара хакəнахит. Дафə шаќафы ахəхауа здыруада. Ант хгəылацəа ацсуаа ахьынхуа изаќаразаа-лак чымазара рымазам, анцəа ишихəара инхойт, рхылца атцыс тыпрауа.

Ари захаз, изырфуаз ашапсыг дгыланы ддəықəлеит.

– Уабацуа? – анырхəа:

– Хəабацəа ирхəуаны исахахьеит, харггы анкья хапсуаан, хашьцəа ацсуаа рышќа нхара сцойт – ихəеит.

•• 39 ••

•••••

86. Адыгъа қытак ағы цкъа атыркәшәа ззымдыруаз азәы адыкәрейи җа җырцны адырмыкы ағы атиразы икылигеит. Адыкәрейи знапы налызшылаак зегы «иашы иашы» хәоит, иазоуп аанаргуа, иара умал бзиоуп рхәуа цышыуеит. Атдыхәтәан игәы анцтәа, «иашы иашы», аха уафы иааихәом – ихәеит.

•••••

87. Ацсуа қытак ағы аурычра амшала иныхәуан, инеимда ааимдуа акәыркан иацхуан. Ишааиуаз апхъара чкәынак икәшәеит. Дацхуа дышнеиуаз ицхәыс лыхыз епшны акы ахъахәуоз доухак ағы днанагеит. Ацсуатцас, уеихабацәа ахытәоу уцшәма лыхыыз ухәар калазом. Иара дааиҗамхазакәа апхәыс лыхыыз ахъахәуаз, «ани аоны икоу» ихәан днахысит.

•••••

88. Мыш цәгъа баапсык азы ацсуа хатцак ицсыжра еиҗкааны, еикәшәаз ахәацъацәа инеимда ааимдо акәыркан иацхьон. Апхъара аамта ичкәыназ хәацбак изааит. Кәшак дзыпхьоз даара игәапхан, җынтә-хынтә деитацхьеит. Аха ауаа ахыта иакын ашәра иаҗуп. Ари гәазтәз ацсуа быргк:

– Сычкәын, ура ашәи қашы кашырра ушалаз, апхәаса тәытәы ашқа уиасит. Ирласны утытц уи абахча, ажәлар ахыта иннарцтәаанза рыҗныка рышқа ихашытып – ихәеит.

•••••

89. Адыгъак, Кавказ иахцаны Тыркәтәыла ианнарга, авшъар хәа изышытәоу жәарык ахынхоз хаблак ағы днанагеит. Ибеит, аха иибази, ари ақытаҗы ахәынапқәа убыскак ирацәоуп ашыапыргыларта ауафы иоуам.

– Уара арт шәышрыхәапшуа шәара шәхатақәагы шәырфуа иалагоит, уаха цгәыкгы шәмоузуеи? – ихәеит адыгъа.

•• 40 ••

Ацгәы зымбацыз, иззымдыруаз авшъараа, ихәеит ацгәы хзаати хәа. Адыгъагы цгәык рзыитиит. Ацгәы аапкны ахәынапқәа иларылалан, иннарцтәуа иалагеит. Ари збаз авшъараа ари ацгәы ахәынапқәа ннарцтәар харггы хәафара иалагоит рхәан, ихтәаны аеа қытак ашқа ицеит. Уантәи ари адыгъа иахзааишытыз агыгшәыг иқанатцуа убап хәа реиха имшәоз азәы ддәыкәртцеит.

Дааизар, иибауази ахәынапжыи иагахыз ацгәы, ашыапқәа апатқәа иаарыхшыуа ашәхымс илатәоуп. Ицсы иманы иҗыцтәа дзышытыз рҗы дааит, уахатқәкәа абрантә хцароуп. «Сара шәара шәызынтәыкгы шәсымфауазар, абарт спатқәа ишҗоу иссоит» – хәа имақаруа, агыгшәыг ашә илатәоуп – ихәеит.

•••••

90. Европа цәыргәкәтцак ағы адунеи ауаажәларра рышәтатәы цәырганы иддырбуан. Амаҗәакәа зегы ацәахәкәа ирышәтцаны икан. Ачеркәз маҗәагы цәахак иашәтцан, аха ари ацәаха егырт излареипшымыз ахы ахагыламызт. Ари збаз ачеркәзцәа игәнырган, ауаа зегы рыхкәа анырхагылоу, хара хтәы ахы зихагыламзи хәа ацәыргәкәтцәа анапхгараҗы иашшит. Аҗак абри ацәаха кәзтцәз аскулыптор абас икаитцеит:

– Нас иамоузеи ачеркәз ицәаха хыдазар, саргы счеркәзуп. Ахы хҗагылазар хтәыла ссир кажны адунеи хәацсакәаны халапсазауазма?

•••••

91. Атыркәшәа мацзаны издыруаз шапсыг цхәыск лгәыла тыркәа тыпцхак дылзааит. Лхәы рхианы аишәа инықәлыргылан, быпцхамшыакәа акы бнацқа схәоит хәа, «акы бнацқа, бара ацхамшыа» лхәеит.

•••••

92. Еинаалашыа змамыз анхәеи таҗеи, ессымша аймак рыман. Анхәа илхәуа аҗаца даҗагылуан, анхәагы лхәы

•• 41 ••

талырхуамызт. Өнак, аоны хауа зхәатәы ылтцуада хәа аймак шрымаз, рычкәын даафнашылеит. Уи изеилым-каарацы ирмаананы, ари аоны сара смыркатыл ахәатәы ылтцроуп, мамоу, сара смыркатыл хәа еимаркуан. Иамуит, егъа иундазгыы акафы изаамгеит рычкәын. Ианырмуза рфыцъагыы аадикылан азиас иалаижыт. Ахәәера, апсра иафын, аха анхәеи тацеи рнапкәа рхаха азы акнытә амыр-катыл еипш рнацәакәа аус рдыруан, ари аонафы сара смыркатыл ахәатәы ылтцроуп аанаргуа.

•••••

93. Кабарда хатцак Париж дцарц избеит. Аха рыцхарас имоу афранцуз бызшәа аахцәак издырзом. «Хъаас икаумтцан», ихәеит ифызцәа рыуазәы. Ажәацпхъаза Ла, Ле, Ли апхъа инаургылар адыгъа бызшәагыы афранцузшәа еипшхоит ихәеит. Париж днеин ифызак дицны аимдара халагаанза, акы хнацхап рхәан, ресторанк иныфнашылеит. Амению инагәылапшын лемамырса, лепшыи, ихәан иара итәала иртахкәаз рхәеит. Официантгыы иртахкәаз афатәкәа иманы дааит. «Иашацәкьаны хабызшәа иахылтцаап афранцуз бызшәа, умбои иахкәаз шеиликааз», ихәеит аруазәы. Ари захаз афициант, «анцәаиныс, сара кабардантәи абра аус зымуазтгыы шәара амла шәакны шәыпсуан» – ихәеит.

•••••

94. Фыцъа ашапсыгцәа ахәацъара картцарацы ргәылара иказ қытак ашқа ицеит. Аруазә аймамра иеазикит, егыы апсылманцәа анамаз ашқа иаазпхъуа амуеззин. Рацәак адин иахъазыкатцамыз иахкьаны аймамра зеазыкыз ифыза диазцааит, рапхьатәи анамаз аан:

– Акры алтып угәухәуоу? – хәа.

Амуезипра зеазикыз ус ихәеит:

– Иалтыргыы иалымтыргыы хъаас икаумтцан, убга ырхәаны ухы рцысла, хазталаз азы хагароуп.

•• 42 ••

•••••

95. Ихәафсыз ашәышыкәса 50-тәи ашыкәсқәа рзы Диуцъетәи апсыуак Есқишехиртәи апсыуак ифы сасра дцеит. Исахтан шыатцакәа, иеы, икамчы, иабцъар, еилахәашыала абри иныс ухәаратәы деибытоуп. Дызтааз апшәмацәагыы апсуатцас, сасдахк ишикәнагаз ала пату икхәырцеит. Адырфәены ашыжъ сшыапы неитцысхып хәа дахындәылтцыз, еадак запцаны иназцуаз азәы дибеит. Ари дшапсуаз анеиликаа, икьарахә даахан, аеада илыгәйдтцаны ишыит.

– Апсуак аеада ныкәигуаны калазом, уст абри ацарала, иукәнагоу еык аахәа, – ихәан днеипыирцит. Шыкәсқәак рышытахъ аеада зшыыз Диуцъетәи апсуа икытафы днанагеит. Ари аонатафы ачара руан, аха апшәмацәа ркнытәгыы, агәылацәа ркнытәгыы Есқишехиртәи апсуа икәнагаз апату шикәрымтцаз ибеит. Ари игәы иаланы зфы днеиз апшәма дааипхъан, ус еихәеит.

– Уара шәара шәкытафы абыскак аеадакәа анырацәаз, абри шәара шәкытуаф сара сеада зыхиркьаз соу-хәароузи?! хәа.

Хилал Тәанцъа лхәамтоуп.

•••••

96. Уара ауафы аус уеитеит, сеы изеит хәа, иеы зыгъычзи хәа азбаф аус иартаз апсуа диазцааит.

– Азбаф ухацкы, аеы зымгъычзеит, уи аеы зтәыз сара соуп. Анцәа ауаатәиса анишуаз арапцәа рзы амахе ишеит, ацъамцәа рзы аеада, харт апсуаа хзы аеы ишеит. Анцәа сара сзын иишаз аеазәы ишимоу збар имсхуеит хымцада. Уара иутәу аеазәы иманы иубар имумхзуеи? – ихәеит апсуа.

Хаири Кәтарба ихәамтә.

•••••

97. Ачеркөз тасқәа излархәуала ақыта иаҕаауа асас анцәа дисасуп хәа дыпхъазоуп. Уи рапхъа «бзиала уаабе-

•• 43 ••

ит» зхәуа апшәма ионыка дигароуп. Ала абыз кәкратәы аҫакар катәаны ианыказ мышкы азы Узун Иаила хәа иахьашьтоу ақытаҕы ыуаф сасык ақытауаа еилатәаз да-арыдгылан, «мшыбзиақәа» ихәеит. Еилагылаз неифапшы -ааифапшит. Азәгы ғимтуашәа аниба зымала инхуаз абырг Исмаил «бзиала уаабейт» ихәеит. Ишапыз еипш ианейлытцауаз, асас Исмаил ионыка диманы дцеит. Агәара ианынтала асас дцааит, абри сәы абаҕасхәари хәа.

Исмаил ибыз аакылирхәхәан:

– Абри сыбыз сәы иахьтамгылуа азы, уәы агәра ааганы сыбыз иадҕахәала – ихәеит.

Фахри Вуаж ихәамтоуп.

•••

98. Узун Иаила иахьатцанакуаз қытак аҕы арпызбак сасра дымфахытцит, агәыла ра цсрак ашқа днеиуан. Асас асасаиртахь днаргеит. Аха апшәмацәа агәыла ра апсрахьы иахьыказ акнытә асас ихәтаз апату изикәрымтцеит. Дыхьтшьит, амла дакит. Пытрак ашьтахь апшәмацәа ааин, апсшәақәа анеибырхәан, асасгы дрыманы апсрахьы ицеит. Апсраҕы ахәсақәа инеймда-аимдо итәуон, алақмар, амытқәма рхәауан.

– Уара уахьнейуа анышә хьшәашәа унықәиуеит, иуфуа хәа акры ыкоума, азба уакыр азы ыкоума, алашьцара, атц лашә ахатәоуп уахьнейуа... хәа итәуан.

Асас апшәма илымха ихы надикылан, «цаара пхашьарам, ари апсы сара сахьыказ шәыфны ашқа аума дахьыргуа?» – хәа дцааит. Апшәмагы еиликааит асас пату шызикәымтцаз.

Ремиз Тархан ихәамтә.

•••

99. Адыгьа қытак аҕы харзмамыз абзехкдыпсгәышьеит.

Апсраҕы иааиуа зегьы, «ех, Абрек дымпсыр ихабыргызи» – рхәоит, инаскьаны инагылоит.

•• 44 ••

– Даара хгәы иалсит Абрек ипсра, зака дхагхази – рхәоит.

– Ипсы тань дыказар иааиуа асабша ачарахь хайцым-цуози, хааимырпцшузи и – ихәеит аеазәгы.

Ачара азбахә злымха итасыз Абрек дызлахәаз ақьафын даагәылтцны ихы фышьтихын,

– Егьа сыпсызаргы ачарахь сцаратәы сыкоуп, ачарахь шәанцуа саргы сшәымгакәа шәымуын – ихәеит.

•••

100. Апсуа хатцак Мекке Мединека хәцра дцеит. Дхынхәны данааи, агәыла, азла еизан, икәшеит, идырныхәалеит. Иара иапхьа хәцра ицаны иаахьаз азәы, анцәа икынтә, ажәфан акнытә иааит ззырхәуа хахәык Хәцбер ул ешьвед – Ақьаабаҕы ишьтоу, ипшьоу ахахә убама хәа диазцааит. (Атыркәшәаҕы зыпсы тоугы итамгы рхаҕра еипшуп).

– Аа, хәцра дсымбақәа чеикгы еицаахжәит, татынкгы саирхеит – ихәеит.

– Хәцы ухатцкы, сара сызуазцаауа, уафцзам, хахәуп.

Апсуа хәцы зынзас инмырпцшақәа:

– Уара, анцәагы ауаагы ирымаҕоуп, сара санидтц дхахәымхар амуа гәнахарас икаитца сыздыруам, аха сара уа саныказ дуафн, ипсы тань – ихәеит.

•••

101. Ақыта чараҕ асасцәа апсыуатцас ачеицьыка рыздырхейт апшәмацәа. Апсыуатцас ажәра афара ишаҕыз, аишәаҕы даеа апсыуакгы дрыднагалейт. Асас ҕыцныхәаҕак хазкы хәа тәыцак арыжәтә наидыргалан, аха исчысхәым, ихәан, имжәит.

Аишәаҕы идтәалаз апсуаа идырцалейт, аха имжәит. Аишәа чараҕы еихабыс ирымаз, дад уахзааит, ухадтәалеит, хурпцшеит, Албуз беи имаҕоуп, тәыцак шахзукра анихәа:

– Аллах аллах Албуз беи уаниныкә ишбазымжәуа – ихәан, иатцәа нтыркәкәа ижәит. Итәаз неихәапшы –

•• 45 ••

ааихэацшит, «уара, Албуз беи хэа шэызныкэаауа дазус-да»? – хэа.

•••••

102. Алаз иеы аз иркит. Абри ахэшэ азэыр идыруазар сгэыла ацсуа идыруеит ихэан, дцан ихэаа еихэеит.

– Уеы наганы амра ахькацеиуа цъара ифахэа. Уа инаны танақьяк азна агази ахэеи ааиларшьшьны, уеы ашьапы инаркны ахы ахэда ақынза иахьшьы. Азқэа зегы уеы ахафэ еизоит ихэеит. Нас даахлафын, азқэа еизаны ианубалаак уеы мцак нацраурсыр, зегы иццышэха иаакалуеит ихэеит. Аиларшьшьы аниоахьишь азқэа зегы еилапапа аеы ахафэ рееизыргеит. Ари ацсуа иашацэкъаны ахэшэтэшьа идыруазаап ихэан, ацсуа ишеихээз еипш атэыць амца аркны ианынацраирс, амца зкыз аеы аапкын ионы ишнеиуаз хылағьарак илтахан, илтапсы ицеит.

– Уи ацсуа рацэа дказоуп, сеы ахылағьара итамхар исхэашэтэхьан акгы сыгзамызт ихэеит алаз.

•••••

103. Ацстазаарафэ зыуафреи зфырхатцарақэеи рыла зыхьыз акыр инаоахьоу ачеркез жэлар ахэхахэтра даарак бзиа ирбазом, иагьацэыцхашьоит. Тьыркетэыла инаныкэнагала, черкез быргк исыгыу акы аасхэақэап ихэан Стампыл ацъармыкьахь днеит. Хэбыр чбырқэак аасхэуеит хэа дшафыз, иқэгыланы амал зтиуаз ауафгы дышчеркезезы еилиргеит. Ихы наиқэикын:

– Арахь уагьчеркезны, арахьгы сыхэхахэтуеит хэа уафуп. Абри сеы уара иустуеит, скъарахэгы устоит, аха ара уаха уесумырбан ихэеит.

•••••

104. Нхытц Кавказ ацсылманра рацэак ашьата амыргэ-ғацкэа абзехк ақалақьгы сналапшып ихэан, Адыгьантэи

•• 46 ••

Анацака дцеит. Дхынхэны данааи, игэылацэа иазтцааит, «иубози иуахази»? – хэа,

– Уара ишэасхэари, ихэеит абзех. Анаца ахахэ иалхны онык гылоуп, баакгы ахагылоуп. Ижакья гьалуа азэы енак хэынтэ абри абаа ақэцэ ашқа дхалоит, еизаз ажэлар драцэхань дладбаауеит, ажэларгы фымтзакэа инеилытцны ицуеит. Абарт Анацаа акы рыхьит, аха изакэу уажэыгы исзеилымкааит, – ихэеит абзех.

•••••

105. Матцурала уи зыцхықэыз, зыдунеи зыцсахыз азэы цьахным ақэатцакэа дрыманы иан, идырбуон. Абна еилачыра агэта ақэаб дуқэа амца иақэыргыланы ахэарахэа рыршра иафын. Ақэаб итаз итэыуаз дубап, икьуаз дубап, зегы еиханы еилашуаз ақэаб хтытцуеит хэа иафын. Қэаб цыцхьаза реихатэы тэыршқэа кны азэазэа рыдгылан, атытцра зеазыкуаз ацсэа азэазэала рыхшыбаф тырта, еита еилашуаз ақэаб ашқа идырхынхэуан.

Агэтаншэа қэаб затэык хгылан. Уигы егырт реипш амца атан, аилашра иафын. Аха ақэаб стытцуеит хэа азэымзарак дафымызт, дтытцыр зуам хэагы азэы дцапшьомызт. Фыц ицсны имоапыргоз ари уамашэа ибаны дразтцааит ицыз амаалыкьцэа ари ас изыкоузи? – хэа.

Амаалыкь даапышэырччан, атак абас икаитцеит:

– Уи ақэаб, ацсуаа зтоу қэабуп. Уи ақэаб стытцуеит хэа азэыдалагар, илдыршазом, егырт ишьапы иахьынхаланы шьтахька еилашуа ақэаб дтарыжьюеит – ихэеит.

•••••

106. Дэыцбак афэ вагонк еицталаны еицимфалацэа-хеит америкатэыки, урыски, ацсыуаки, кабардаки. Ари америкатэи ауаф ататынкатца «Марльборо» пачкак аахиртлан, цигарак аахихын, егы ахышэ инкылыршэтраны икаижьит.

– Уара, итэыу апакет зкаужьзи? – хэа дтцааит аурыс.

•• 47 ••

– Хьаас иумкын, хара хҗны дэқъанс уахънеилаак зака утаху ыкэжьуп, – ихәеит америкатәи.

Ус ишнеиуаз, аурыс ишәыра цатлыкак «Пшеничнаиа» ауатка аатиган, фырцъанк нахыхны ижәын, инхаз ахышә инкылыршәтрааны иршәит.

– Уцатлика азна ауатка тан изуршәзи? – ихәеит ацсуа.

– Хьаас иумкын, хара хҗны азы аицкыс ауатка рацәоуп.

Убри инақәыршәаны, ацсуа иааигәа итәаз акабарда деимлагәа дааникылан, ахышә дкылыршәтрааны диршәит.

– Уеилагама уара, ауафы дышбауршәуаз, дынхама ари шьта дымпси? хәа данырк,

– Хьаас ишәымкын урт рфызцәа хара хҗны ирацәоуп – ихәеит.

•••••

107. Ниуфрен инхуаз ацсыуа хатцак, Диузцъа ацъармыкыафы тырқәак иитиуаз фы бзиақ игәацхан, ишицәиғьычра дазхәыцуа далагеит. Аеы днадгылан, азқәа инапы ыкәишьит, атцыхәахь днеины дахәацшит. Атырқәа аеы зтиуазгы абри уамашәа ибеит.

– Уамашәа ибаны узахәацшуази, аеы умбазаци? – хәа дтцааит атырқәа.

– Ахаан абас акы зымбацт. Вақәтәар ауоу? – хәа дтцааит.

– Ишбамуа, акәтәаразы, ауафы дныкәнагарц ауп ари зшоу.

– Нас уакәтәеи, иканатцуа аабап – ихәеит ацсуа.

Атырқәа дыцаны иеы днақәтәан, иқәыршьтрааны чараз арқатцаны, иркәарны дааины даагылеит.

– Нас ари шбанандыргыло, аанкылашьас иамоузи? – дтцааит ацсуа. Атырқәа иеы ағәра аафәаирххан: – абри френс (тормозс) иамоуп, уаахеит, иаафәаурххеит, иаангылт ауп – ихәеит.

– Ибзиоуп, саргы сақәтәар калору? – дтцааит ацсуа.

Атырқәагы абри аеы ацсуа исзиааирхәауозар хәа дгәығны:

•• 48 ••

– Ицышәа утахызар, – ихәеит.

Аеы зтиуаз атырқәа дицырхырааны, ацсуа «иуулаакгы» дыфәыжәлан, аеы абғакынза даныназа, ишьамхы наирбан, аеы ыцууааны афынанахеит. Ахәа еицш ицуаз аеы наскъазуашәа аниба, атырқәа дыхәхәеит, «афрен уааха!» – хәа (атормаз – ағәра уааха хәа).

Ацсуа инапқәа иқыта Ниуфренка ирханы:

– Мап френка акәзам Ниуфренкоуп сахьцуа – ихәеит.

Хәари Қәтарба ихәамтоуп.

•••••

108. Акәырқан ишахәуа ала ацсылман итынха пхәысс дааигеит, атыпқа лтынха диццеит хәа гәнаха амазам. Еиднагалаз таацәарак рыхшара аграқәа рыманы ииуашәа анырба, адоктор ифәы ицеит.

– Уара, шәарт еиуарак, тынхарак шәымамзааит, ахәыцқәа имрины рира аихарак еитынхоу реибагара иахкьаргы ауеит, – ихәеит адоктор.

– Сыцшәама, сан лахәшьацқа лоуп, аха уи ала еиуарак тынхарак хәмоуп хәа иумпхьазаргы ауеит, гәынхарак хабжьалан 15 шықәса цуеит хәицәыхьшәашәаны хәкоуи-жьтәи – ихәеит ахатца.

•••••

109. Цсырзхатәи ацсуа лафхәафык Цьгьарда – Соуксу днеит уск атцыхәала.

– Шәара шәкны шьыбжьхьа анбарфауа? – хәа иазтцааит.

– Абеиациәа ианыртаху, ағарцәа ирфуа анырцшаалак – ихәеит.

•••••

110. Каисеринтәи ацсыуак еизарак акны изымчәзуа данакы, дыфны днеины ахәса рызқәтәартафы, схәымцъар псыртлоит хәа иеыназикуан еицш, уа итаз пхәыск имба-

•• 49 ••

төбараха илзаин – уара узёу закэызеи, ари ахэса роуп изызыкы – лхэеит.

– Нас сара стэы ахацэа рзоуп изсымоу хэа азёыр ибеи-хэама ихэеит Каисеритэи ацсуа.

•••

111. Рқыта Гэма ахыызтаны ёыц анхара иалагаз ацсуаа ацсылманра рацэак хэаас имкыкэа, анамаз хэынтэ акра ахатыцан, хца рахь илбааргарц, настгы уха цхабжьон анамаз абахтау, ёынлатэи азхоааит хэа рхэаа еитеихэарц рхатарнак амуфти ишка дрышьтит. Рыуаф дцан, амуфти диацэажэаны данааи, ақытауаа икэшэеит, иуеихэази, ххэахэа дақэшахатхама? – хэа.

– Ёынла хымпада хынтэ анамаз шэкыроуп, даёа ёынтэгы уахынла ианышэымкы, ёынла ишэкыз баша-хуеит – ихэеит ихэеит.

Енвер Дарымба ихэамтоуп.

•••

112. Есма Ханым ақытаёы қыла хэачык иргылан, ацсыуа хатцак, ауаа рпатца исуеит, рхы цирффуеит. Уи ала схы ныкэызгоит хэа даёуп, дыцэгыамкэагы акры ирхауеит, иусгы бзианы икаитцуеит. Аха шёоукгы рхы анисуа акэада баа ахышы, еихала исуашэа уама иакэиршэуеит.

– Ас зыкаутцуази? – хэа диатцааит зхы цзырффарц инеиз игёылак.

– Арт уалла зхы зсауа, зжакэа амызхуа роуп, ауал шрыкёу рхамштрацы иргэаласыршэоит – ихэеит.

Хасан Аёзба ихэамтэ.

•••

113. Каисери, Сивас, Токат ақалакыкэа рёы ухэа акабардакэеи ацсуааи еиланхуеит, бзиагы еибабуеит, алафгы еибырхэуеит. Ыыца акабардакэа дэкыанк аадыртын, хабыр-чбырк тины ххы ныкэаагоит хэа иаёуп. Ргёыла ац-

•• 50 ••

сыуак изёугы назбап, хагынеицэажэап хэа рыдэкыан аёы днеит.

– Ацшэакэа анеибырхэа, «уара, уаёы ихэуа ишэти-уази?» – хэа драцтааит. Акабардакэагы лафк наилаххып рхэан,

– Аёадакэа хтиуеит – рхэеит.

– Шэара шёёыца шёымацара шэакёу, мамзар итцегы аёадакэа шёымоу? – дтцааит ацсуа.

•••

114. Каисери ацсуагы адыгагы еизан, уаахёуны мардара бацсы дгылцэгыак аёы амёа аёаагуеит хэа иаёуп. Амёа ахы ахьархуа аилкааразы ёадак рыцшаан, аёада злацуа ала амарда пканы амёа аёыргоит. Америкатэи сасра иааны иказ амёа ус азы анцныр, абарт икарцуа уамашэа ибаны драцтааит, «аёада зышэтахузи?» – хэа.

– Аёада амёа хнарбоит – рхэеит.

– Аёада шёмоуыр икашэцуази? – хэа драцтааит

– Ускан амёа здыруа уара уёыза цнырк хишьталоит – рхэеит.

•••

115. Ашёуа уасахычак ацара рацэаны ипыхьашэан, машынак аасхёуеит хэа ақалакы аёы днеит. Саркыла зыонутцака хкыаз машына ласык игэапхеит.

– Ибзиоуп, мазак ухэар утахызаргы, ацарда еицш асаркыа уаахуеит, иухёуагы ашофиор иахазом – ихэеит атиёы.

– Цёоушьт, ашофиор хэаас дызмада, суасақэа амашына иакэыртэаны рхэра ианызгуа сыхэдацбал дмырбзаларц азы ауп асалон изеиёыскаауа – ихэеит ашёуа.

•••

116. Ахтынра иахылацшыз Албуз иаштаёы дышчаразуаз атцеиц дтахаит. Ихэхабжы ипшэма илахан,

•• 51 ••

– Баоцтэа уламлазар, хамхы итѳу ауаахэацэа аазгоит, утыргап – лхэеит.

Хэымехан амхы иантытѳуа ауп ианрабхэаша, уаанза ара статэазааит, мамзар рус нхоит – ихэеит Албуз.

•••

117. Каисеринтэи кабардак ѳнык қыралала дыѳналарц дшашьтаз алахэарак аѳы дацхьеит: «ѳныматэас иутаху, аиарта, ацэарта убас егыртгы» ахэггы цэгьамкэа абри адрес ала аѳны ақырахь ирыстоит» хэа. Имаз ихзыз еизганы акы инакэтцаны иарбаз адрес аѳы днеизар, асақэи атэахтэацшыи рыла дшьыхны цхэыс заманак ачарахэа агэашэ аалыргит.

– Бара базусда, сара ари аѳны қыралала искит – ихэеит акабарда.

– Сара алахэараѳы «убас егыртгы» хэа зызбахэ хэоу, аха зыхьз арбам soup – лхэеит.

•••

118. Адацазарантэи адыгьаки ацсыуаки афутбол хэа хэацшуеит хэа Каисерика амѳа икэлеит. Излацуаз автобус ѳбаны еихагылаз акэын, ацсуа тѳака атэара икэшэеит, адыгьа хыхь. Каисери ианнеи автобус илалбаауаны ацсуа ашшра далагеит. – Уара сывараѳы лазк дтэан, ацэажэара дшаѳыз уаха сылацэа сзааихьымшыит – ихэеит ацсуа.

– Уара иубыргьузи, алаз ианамух угэы имырѳыхеи, умѳа имыркаѳеи, сара soup аума зыхь, сшэаны сызмыцэеит.

– Икалози узыршэази? хэа дтэаит ацсуа.

– Сара сахьтэаз, сзыкэтэаз автобус ашофер дамазамызт – ихэеит адыга.

•••

119. Каисеритэи арпызбак ирахэ дрылагыланы, исахьа тыхны арра иказ иѳыза изитиит, абасгы антцаны.

«Ахылца зхоу сара soup» – хэа.

•• 52 ••

•••

120. Каисеринтэи черкезк хьтак илалан, адахэтыр сеисырбоит хэа акыта акнытэ ақалақь аѳы днеит.

– Уцсыц уѳнытѳка игеи, шыта адэахьы иоужьы. Шьта уаха акгы ухьзом, убзиахоит. Сара сьбабаа 50 мил. иацсоуп ихэеит ахэшэтэѳы. Ачеркезгы 50 мил. ицуаз қбаадк ицбаба иаатиган: ахэшэтэѳы ипынца инадикылан:

– Шьта абри уаѳы, уеитаѳы. Уара ухэшэтэра ацара аѳы азхэазааит – ихэан, дѳагыланы акгы имтазакэа дцеит.

•••

121. Тыркэтэыла адэкаршэраѳы ауаса рацэаны измаз шацсыгк ицсаса ширхэуаз лазк дизааит.

– Уара ашацсыг, абыржэы имцхьазазакэа ууасақэа зака ыкоу уасхэар, сыск хамтас исутуоу? – хэа дтэаит алаз.

– Ииашаны сыцсаса зака ыкоу узхэоуазар сыск узымтуа иаб дидам – ихэеит ашацсыг.

– 541, – ихэеит даѳамхазакэа алаз.

Ажэа ажэоуп, аха алаз ашацсыг иитаз «асыс» иманы дандэықэла, ашацсыг дахьхэын:

– Уара узеиуоу схэауазар, асыс ургежьюама? хэа дтэаит.

– Сзеиуоу удыруозар усысс сгазом – ихэеит алаз.

– Улазуп уара – ихэеит ашацсыг.

– Иалудрааи сышлазу, иашацэкьаны слазуп – ихэеит алаз.

– Ари дыррас иатахузи, лазымзар асыс ахатыпан аласба згэйдкыланы изгуа дубахьяума – ихэеит ашацсыг.

•••

122. Ацсыуак ашьамака ааихэарацы арахэ зазуаз лазкэак рѳы дымѳахытцит. Цьбаба дук мбакэа еилахэ-хэхэтит. Ианеицырцуаз ацсуа илацш рыкэшэеит, цэтэрақэак амѳтэы шыацкэа рытцаны.

– Ари закэызи, арт рахэы жэлоу, мамзар шэара икашэ-тцоу? – хэа дтэаит ацсуа аѳыстаа.

•• 53 ••

– Нас кәәц жьыхәтәк ханаеилахалаак, рахәык шеиб-
гоу ахәда цахкуама, жьыхәтәк аамаххуеит ауп ихәеит алаз.

•••••

123. Каисеритәи адыгьак ахылца ааихәарацы адәкьан
ахь дцеит. Ашәымкьат икәыз ахылцакәа зегьы еилир-
хит, ихеитцеит, ихихит, аха акызатцәыкгы аамхәаза-
кәа дандәыкәла, атифы, «икалази, иугәампхазеи?» – хәа
диазцааит.

– Ахылцакәа абыз рымоуп, анамаз аныскуа, сылахь
ашка ианаасырхәуа исцырхагахуеит – ихәеит адыгьа.

•••••

124. Тьркәтәыла ахацәа мсылманцәа ахшара рацәа
бзиа ирбуеит, ахәсагы хөы –цшы рыманы идыруп. 45
шыкәса зхытцауаз Бахадыр хәа тьркәак 75-өык ахшара
иман, аха макьана дычкәынан. Ари аҗаацәа апропоганда
азыуаз тележурналисткак диазцааит: – 75-өык рфьы уа-
нааи узаангылази? – хәа.

– Нас ателевизор ааххәеит, сьхәсакәагы саргы уи
ахәацшра халагеит – ихәеит Бахадыр.

•••••

125. Арцафы аурок шыитиуаз Мемо хәычы инапы
өышьтихын: «аптес аахәара сцар калуама?» – хәа дтцааит.

– Уи аптес акәзам иахьзу, атуалет ахь сцар калуама
хәоуп иштцаауа – лхәеит арцафы.

– Нас атуалет ашка сцар калуама? – хәа дтцааит атцафы.

– Ишбакамлуа, уи азин шәымоуп – лхәеит.

– Уахь сьзцуа ара сахьтәоуггы икастцеит, аха азин сь-
моу исымаму еилыскаарацы ауп сьзтцааз – ихәеит атцафы.

•••••

126. Ахкәажәи аматцуөпхәыси еимакык роуын, згәы
нхаз ахкәажә, иахьа нахьы ара сьфны бсьымбароуп лхәеит.

•• 54 ••

Зеилахәаракәа еизганы адәылтцра иафьыз аматцуөпхәыс
ашә даалагылан:

– Бымш аабзиахааит, ахкәажә. Аха ажәакәак блымха
итысымшьыр амуа ськоуп. Рапхьа иргыланы бара беи-
тцкьысгы сара сьпшзоуп: Ари бара бхатца исеихәеит.

Бымацәакәагы сара иаха иснаалуеит. Абригы бып-
шәма исеихәеит. Абри анаөс аиартәфгы бара беитцкьыс
сара ахаара сьтцоуп.

– Уиггы базхәаз схатца иоума?

– Мап, уи сазхәаз бшофиор иоуп.

•••••

127. Цхәыс пшзаки ацсуа нхаөы еинаалаки мөак афьы
еикәшәеит. Еиманы ишнеуаз еихашьшы иказ цәы-
цалашьцарак инадгылеит. Ацсуа еидарк датцоуп, иаргьа
напыла абцбарк икуп, иарма напала иеы агәра икуп,
лабакгы икуп; Апхәызба даангылан: «сара суцны ари
алашьцара сьзтцалуам» – лхәеит.

– Избан, бара бзыцәшәөзи?

– Сьгәзра, сгәыдкылара уалагоит – лхәеит

– Бара абыскак аидара сшатцоу бгәыдкылашьас икастцои?

– Уи мариоуп. Улабашьа нарсны уеы агәра нахаур-
шәуеит. Уиадара узтцоу уатцны илышьтаутцуеит. Абас ала
унапкәагы рхы иаакәиттәуеит – лхәеит.

•••••

128. Кабардак Каисеринтәи сасра Чорумка иуацәакәак
рахь даауан. Амөан адәыгбафьы ицатцасагакәа ихаштын,
спатца сәабаба сахьцуа пхашьароуп хәа акьта цатцасаөы
шапсыгк ифьы днеит. Иаамта анааи, апатцасаөы акәардә
дныкәиртәан, ихәдагы алымт иаганы мпахьшык на-
кәиршан, асапын днакәыжьцәан, иеишьуа далагеит. Ака-
барда деилашәеит, даацкит. Ишбыкәу угьцәала асапын
ршәахны ишысфьушьуа хәа. Аисра иеазикит.

•• 55 ••

– Ухатцкы, уара ушсасыз дырны, пату укәтцаны упатца ссап хәа саәуп, мамзар зеггы реипш упатца ссауан

– Нас егырт исасым рпатца шбоусуа? –

– Рапхәа сырәагыцәуан, нас сыгыцәала асапын ршәахны ирәысшыуан – ихәеит ашапсыг цатцасафы.

•••

129. Апсыуа қытқак ағы цәамак дыргылан, ахәацәа дларылалан: «ақыта хәацгы дуггы намаз кра шәнеируоп» – ихәан дрыпхәеит. «Анамаз кышәа хаздырзом анырхәа, аимама ишәирбоит» – ихәан, инеит ацәаамахы апсуаа. Ашә илагылаз аматцуфы «шәеимаакәа шәышьшәымхыр қалазом», ихәеит. Еимаасгы ирышьоу рхала ирзахыз ажәцәеимаакәа роуп, шьоукы иаархәны, шьоукы ахәы шақәу. «Мап, ари афыза анамаз хәра ихазхадкылом» рхәан, апсуаа нахынхәны рыфныкақәа рахь ицеит. Аимама апсуаа зеггы ахәеизоз ачеижәыртағы днеины днарацәажәазар:

– Аимама ухатцкы, Аезан излеихәуа ала уахыки енаки 5-нтә анамаз ктәуп, 5-нтә хажәцәа еимаакәа хашьхроуп, ихашьахтароуп. Ари афыза анамаз хәра иахнаалуам, хакәшахатым – рхәеит. Ирмузошәа збаз аимама дақәшахатхеит. Ибзиоуп, нас шәеимаакәа шшәышьоу ишәкла анамаз, гәнахарас иамоузи – ихәеит. Ус ишааиуаз ари аимама аеацәара цәамак ашқа диаргеит, итыц ағы иааны ари амбатә збаз, ажәытә ашәкәы изифит, ауаа бжьухит, адин еилоугеит хәа. Атак абас икаитцеит.

– Ари адин уара иудыруа акара саргы издыруеит. Аха арт апсуаа уара иузырзом. Сара мөак цшааны ацәаама ионазгалеит. Уаргы мөак цшааны реимаакәа рышьх – ихәеит.

•••

130. Апсуа қытқакәа рғы анхацәа рыфонқәеи рборақәеи еиґакушәа еивагылоуп, иахеиґакугы ыкоуп. Аштә уанынталалаак ауац аффы уцынтца иаатасуеит. Зтынхацәа

•• 56 ••

збарцаз Апснытәи Тырқәтәыла қытқак ағы инеиз, абри афыза ағни абореи реизааигәара рацәак ишыпшзам, игәы нымхаратәы иаепнихәеит уаатәи иашәа.

– 20 шықәса цуеит ағни абореи еиґакишьтеи, аха харахә уи цәара ирпырхағаны аабазом ихәеит тырқәтәылатәи хашәа.

•••

131. Лазк Тамел захьзыз атаацәара далалеишьтеи 50 шықәса цит. Ипшәама Фадима игәы лфуа далагеит:

– Зығены хәиниаз амш хгәалахаршәап. Трабзон хцап, рапхәа хәхәеиниаз асасааиртағы хцаны, уахык өаха хәангылапхәа сьлкит. Ианылмуза ипшәама даашьтхны дцеит алаз. Дхынхәны ифызцәа рахь данааи: – «иазтааит аамта шбашәхыжәгеи?» – хәа.

– Уаха назтахым ала зеггы бзиан, аха уажәазы Трабзон асасааирта аеыкәабарта ионаланы итцәыуаз сара сакәын – ихәеит.

•••

132. Каисеритәи ашәуак Ерзерум иуацәа рғы сасра дааит. Зеггы рапхәаза ақалақь ухарбароуп рхәан рысас дрыманы ақалақь илалалан, ишнеиуаз, амармалташь иалхны икәгылаз пхәыск лбақа инадгылеит.

– Ари хакәлақь агацәа анақәла еикәзырхаз апхәыс лоуп, – ихәеит, апшәмацәа руазәы.

– Уара, ари апхәыс ақалақь анеикәлархуаз шәара ахацәа шәызґызи, ацалақьа шәықәтәаны акәтәқәа акрырґашәтцуазма? – ихәеит ашәуа.

•••

133. Инегиольтәи апсыуа цкәынак арра дыргеит. Дахьнанагаз ачаушьи (акомандир) иарей казшьала еикәымшәуа иалагеит. Енак ианааипыла, апсуа аскъар цасхәа иарма напала асалам иитеит. Ачаушь цас ишизиуыз аагәниган, дызагыуа даналага:

•• 57 ••

– Арма ала усывалеит, уи азоуп арымала асалам зушта – ихәеит.

– Аа, ус аума, ус анакәха иуанасыжьуеит – ихәеит ачаушь.

•••••

134. Ацәгъеи абзиеи ззеилаз ацсуаки лазки азлагарафәи иахънеиз еикәшәеит. Ацсуа ыла дыкоуп, егы кәәкәла ацъыкәреи датцоуп.

– Уара арт алазкәа зкатәара ианцуогы еадала ицуоит, уара кәәкәала азлагарахъ уауеит, узыкәшәази? – хәа дтцааит ацсуа.

– Аеадакәа иреигъызгы сыман, аха абыржәы ааигәа илагәыдтцаны исшьит – ихәеит алаз.

– Икалази, изыхуркәази? – дтцааит ацсуа.

– Сагацәа ирыдгылуа иалагеит. Ааигәа сақәтәаны цъара сышцоз сагацәа срылашәеит. Сара сеыстцәахыит, иара акаара иалагеит, сахыкоу днарбарацы. Дара анца саацәырцит, нас ахы иадыргылары саатцхан, саалгеит – ихәеит.

– Аиашацәкәа кәауцеит. Иақәнагоит. Цыцх уаб данцсы хара хаилакызкызуа атцәуара хәфуп, иара афәи раханы икаауашәа аччара иафәын. Убаскан акәын ианшьтәыз – ихәеит ацсуа.

•••••

135. Трабзоньнтәи лазк хәирпланла Стампылка даауан. Ахәирплан аеанышьтнах астиуардесса, егырт реицш ари алазгы дахьтәаз дааин, илымхәкәа еихамшәрацы: «абри амзаша (жвачка) ухы иархәа» – лхәан, инаилтеит. Ахәирплан Стампыл иантәа, алаз астиуардесса длазтцауеит:

– Ани исыбтәаз амзаша слымхәкәа излартысхуеи? – хәа.

•••••

136. Лазки адыгъаки адәыцбафәи еикәшәан, еибадырит. Алаз ицсыз, ицъымшыы, ихәыл, имгәал аацәыриган, акрыфара далагеит.

•• 58 ••

– Уааскәа, счеицъыка агъама убап – ихәан алаз адыгъа дааицхәеит.

– Мап сара алергия сымоуп, ацсыз сфазом – ихәеит адыгъа.

– Алергия уатцәы иахфап, уаха сара исымоу ала хәилгап – ихәеит алаз.

•••••

137. Ахәаанырцәынтәи Тырқәтәыла ныкәара ицаз туристк, ацсуа қытак афәи ынык афәицхәа ла дук, зеицш уцыхьамшәуа чанах цшаахк амтаргылары ахәы шафуаз ибеит. Ацшәма дааицхәан: – «абри ула сааурхәозар, шака утаху ацара устоит» – ихәеит. Ацсуагы иагърацәамкәа иагъмачымкәа хәык ихәан, еилазеит. Атурист ила иманы дцуа даналага, аус злаз агы ачанах цшаах акәын уеизгы, «абри ачанахгы сыта, ала ашьцылоуп, тынч ахәы афалап» – ихәан, «мап, ачанах ажәытәзатәи Ацсха Леон ихаантәиуп, истизом, ыбагы, абри ачанах иабзоураны мчыбжык ала 7–8 ла стіуеит» – ихәеит ацсуа.

•••••

138. Ацсуа арпызбак цхәыс дааиган, ачара ду ишапу еицш инейтцыхны иуит, аиашазы иуа итынхара гәгәан, ацара, аоныматәа мачымкәа ирзаанагеит. Ачарафәи апици рхәаразы иаанагаз агәыларатәи цкәынцәак, уаха ачара уаа анааилыслаак, ацшәмацәа караха икоуп, ацәа рыгуп, ацәа изалтцрым ихархәып хәа иақәыркит. Ацшәма даугазаз, ацара иаразнак ицхәеикит. Ақәылацәа анааи рыбжык дырцәгъеит, «ашә арты» – рхәеит. Атаца даара дшәеит. «Акы бацәымшәан, бхызақәа иреицәоу акы сыта, сындәылтцоит. Сшындәылтцыз еицш ашә аццха аркы» – ихәеит. Ус егыкалтеит. Ацшәма данындәылтц, иаразнак ихы итарпаз ахыза ааихырпаан, ашә ахы еихеит, аоны хәоналары инхазгы аагап – хәа. Ашә ианладххыла иқарахә аатицан, атык хәа дрыххысаауа ифааихан, ишәәкәан, рхыза затцәы рыманы ршьамхы реадыргеит.

•• 59 ••

– «Ашә шыта иарты бымшәакәә» – ихәан апшәмагы имхара ашқа дныөнәлеит.

•••

139. Аңар, атыпхаңәеи арңарңәеи еизаны алаф шыр-хәоз, арпызбак раңәак алафхәара иазықатқамыз илаф хьантәхеит. Тыпқак лаб пқалқатқасын, убри лаеңнихәеит.

– Унан, сара анышә иагаша, исхаштыз уара уаб ахаир-планқәа қатқаны ажәған «ашқа» дымпыруази. Сара саб апқал иқәитқуа азы алааргоит ауаа, уара саб иқәитқаз хәа уара ухаңа уда зызбахә ухәо акы умазар, сара шыапыла қьабихәаны сцаны саауеит – лхәеит.

•••

140. Хатқак анышәынтрақәа дрывсны дышқоз, леиқәатқәак нышәнтрак агәы иқәтәаны иакәым шықанатқоз ибеит. «Алышықьынтра уазшахааит! анышәнтра агәы уқәтәаны умчхәыр, уаха чхәырта умоузеи?» – ихәан данна-тақьа ипқастуеит хәа, аң хырңьаңьа изытрысуа иалагеит.

– Учхәы, баба, учхәы, сара супырхагам – ихәеит ахатқа.

•••

141. Аңсны, лафны «агыруа уаңта еицақьоуп» – хәа дахырқьаны гәыбған иртуан рхәоит. Убри ашыза хтыск қәлеит ара Тырқәтәылагы. Оыңьа аңсуаа аңьаама ақьынтә парала зңьыбақәа ртәны иаауаз имамк дхархәоит хәа имға ркит. Аимам рааигәа данааи, иааидгьлан:

– Уабақаз? – хәа иазтәаит.

Аимамгы апсылманңәа аңьаамағьы анамаз дсыркуон ихәар, иахьа хәашоуп аңара шрылихуаз еилкаахуан, аңарақәа иңәыргар хәа дшәан,

– Ахәыққәа қәыркани Керим дсыртқуан – ихәеит.

– Сара пқәыс аагара сгәы иңоуп, нас ахәычы дсоур, ациамбар Нух ихьз ихьыстқоит, ақәыркәан аңаразы уара уңьаамахьы днасышьтыр аңара иуртқуама? – хәа дтәаит.

•• 60 ••

– Ишбаисмыртқуа, хымңада исыртқуеит – ихәеит.

– Аңара имңар дупқауама?

– Дыспқуеит, алаба дасыртқуеит.

– Ааит, ишбыкәу сыққәынзатқә Нух дышыупқуа уара агызмал, – хәа илаиқәпапан иңқара ианалага,

– Сңьыба иңоу аңара зегьы шәыстқоит, сшәымшьын – ихәеит.

Уи алагы иааилгеит.

•••

142. Каисеритәи уалымшәағык ахышә ихы анынқылаик, зуал иқәыз азәы дшааиуаз ибеит. Иааиуазгы иара дибеит. Апшәма хәа ибжы анирга, иңқәыс ашә даалагьлан:

– Апшәма дықазам, адәахы дықоуп – лхәеит.

– Дәәазны адәахы данңуа, ани ахышә икылирхәәаз ихгы ихамштқәа иманы дңаратәы сызиахәа – ихәеит.

•••

143. Аамыста Ләхә-ица Селим ахәынтқарра рчынуағы иакәын. Атағын мазала инықәызгауа дрышьтаңшуан. Ианиаамтаз дахьнеилаак пату иқәыртқуан. Иара убас аңсуа қытақәа рғьы.

Алахә-ица ғьоқ иман, иахьңаз ғьырғарак ағы, апхьахә ахьамгоз ғьырғара ықамызт. Ажәытә, аңсуа чарақәа рғы шамахамзар ағьырғара ахьықамыз ықазамызт. Мышкы иара убас чарак ағы ағьырғара қәлеит. Алахә-ица ағы иманы ари ачарағы дцеит. Ағьырғара иалаган, аеқәа гәың-гәыңла, ахәыққәа, агәыбжьанытәқәа дырғон, аамта айхыпхьазарала, аедуқәа рғы ианааи, Алахә-ица иеы аалихын, ағыуағы длақәиртәан иеы ықәиргылеит, аха Алахә-ица иеы иаңхныоуаз ғы абақаз. Акраамта Алахә-ица иеы иаңхныоуа ағы рыңшаазаргы, ачаразбаоңәа псыхәа рмоуит. Алахә-ица иеы мыққәа иқәу ахамта шбақтары, иахамтаргы иламысым хәа ишхәыңуаз, иеы-затқәы иуардын иатқакны, иуардын итааңәа ақәыртәаны,

•• 61 ••

араандатә мөасыѡны ииасуаз циганк даарывалеит. Еила-гылаз рѣынтә азѣы ччархәрак калааит хәа, уара ациган, уааи, уеала абри Алахә-ипца иеду уапхныѡ ихәеит. Ари захаз ациган, иуардын цъара инаваиргылан, афақбахәа иеы аатцижбын, аеы шахак гәрасы инахатцаны еыкәбалла длақәтәан, Алахә-ипца иеы дапхныѡрацы днавагылеит. Ачаразбаѡцәагы Алахә-ипца иѣы аѡшьа рбарацы иаа-ит. Алахә-ипцагы ахамтә рымихырц акгы ахымхәаит. Аеқәа ытцзыркъуаз аѡ-еыкгы амца аѣын инеиган, инеиваргыланы итциркъеит. Аеырѡрта адәы пшзаран, аеқәа ахьякәшуаз ачара уаа зеггы ирбаратәы иқан. Аеқәа аныткъа нахыс ациган иеы цхъя игыланы ицау-ан. Инацшны ари аеырѡра ссирс иказтауаз, Алахә-ипца иеы ациган иеы иалахәмаруеит акәымзар, ациган иеы шыаѣак инанашьтзом рхәауан. Амца ахыкказ хынтә икәшаны иаауа аамтә картцеит. Знык иакәшаны амца аеы аараѣы ациган иеы цхъя игылан. Аѡынтә Кәшәраѣгы иара убас; ахынтә Кәшараан Алахә-ипца иеыуаѡы (ие-казаѡы), дзыкәтәаз иеы акамчы ажәитцауа даналага, ари аѡра ссирс иказтауаз ауаа, итцабыргны ациган иеы Алахә-ипца иеы ишацасуаз агәра ргеит. Ус антцәамтә амца иазааигәахуа ианалага, ациган дшапысцәкбауаз анеи-ликаа, акәукәу хәа длатцахәхәан, нак-аак иеы акамчы лажәитцан, зынза амтәыжѡа амазшәа ипрын, Алахә-ипца иеы акыр шытахька иныжъны, амца аѣы иааит. Аѡра ссирс иказтауаз ажәлар, ациган игеит, ациган игеит хәа аууы ааилдыргеит. Ациган аеырѡра цхьяка иныртцәаны дана-алга, иеы длақәтдын, иеы гәрасы иахаз ашахала иуардын иладѣеихәалан, ихамтә рымихырц ачаразбаѡцәа дрызце-ит. Аамстацәа ари Алахә-ипца иеы иахыыз хымзгшъаны, ациган дызххаркъалаак акы дахыркъаны, дыпканы ддәы-кәахтцап хәа иақәркит. (Уи аамтазы ахра – аамыстара анымѡасуаз аамтә акәын). Ачаразбаѡцәагы изқәырка рзымдыруа ишеилагылаз, ациган даахәыткъан ус ихәеит: (Ациган даныхәачыз ацсуа аамстак иѣы дыкруѡын

азы апсшәа идыруан). «Ажәлар, апсуаа шәыххъ згеит! Арт аамыстацәа еимаркуа еилкаауп, аха ирзымхәыцыз акы расхәар стахуп. Иашоуп, сара сцигануп, Алахә-ипца даамыстоуп. Иахъатәи аѡраѣы, Алахә-ипеи сареи хәипхныѡны сияцасындаз, усқан ахи-аамстеи хымзгыс икартар пхашьбарамызт. Аха иѡыз иеи сеи роуп. Сара сцигануп, аха сыеггы ауциганху. Ара ишәымаркуа ламыс-дароуп. Ари захаз аамыстацәа уаха акы ахырымхәаакәа, ациган инеидыртцит. Ачара збаѡцәагы ациган ихамтә итаны ддәыкәыртцеит.

(Ари итцабыргны икалаз аоуп).

Орхан Шамба – ианицеит.

•• •• ••

144. Анкъя хәынтқарк ипхәыс диманы, Истамбул ава-рақәа рѣы еимдауа ишлеиуаз, уытрак аѣы инеит. Аут-раѣы еадак акы иатцаркын, аблақәа акала иѣахәаны, ахәда кәар-кәар (атцәтәа) дук ахатцаны иаанымгылакәа изтцаку аргежбуан. Ари илбаз цбалшьан, ахәынтқарк ип-хәыс лхатца дылкит, ари закәу еилкаа хәа. Ахәынтқарк аутра кзаѡы дидцхъан диастцааит, уара аутракзаѡы ари уеада иузнаузи, цәгъарас иқанатцази, ишыгъежбуа ахы тылукбауеите. (Аутракзаѡы ари иацәажәуоз дыш-хәынтқарыз идыруан). Иееидыцсала атак кәитцеит. Ари аеада гъежыцпхъаза изтцаку аргежбуеит, изтцаку гъежыцпхъаза атцеиць акнытә азы тнагуеит, азы итнагуа сутра арпсаауеит. Ацъымшыы, ацыш, акаба-ѣа, анаша аасрыхуеит, хныкәгашьас исымоу ариоуп, уххъ згеит ихәеит. Ари аблақәа зѣахәоузи, дтцааит ахәынтқарк. Ари аблақәа ѣахәаны чоу хәа хатцакъяны ианхарныкәалаак, хашьтытцны аутра аѡнытцака даеа уыск кәхтарц хцауеит, аблақәа аѣахәоу хашьтагылоу цышьаны игыжбуауеит, ихәеит. Ахәынтқарк, ари иахоу ақәаркәар ду изызкуы-зи хәа деитаиазтцааит. Аеада зны-зынла иаангылауеит. Ианыежбуа ақәаркәар абжы ахьгауазы, ианаангыла-

лакь абжьы птэауеит. Харгы уи ишаангылаз кырхьаауа еилахкаауеит, хажьыкоунтэи чоу хэа абжьы нақэхаргауеит, игьежьюа еиталагуеит. Еилыскааит уажэы, аха ихэеит ахэынтқар, исзеилымкааз акыкоуп. Ари иахоу атэтэа ианаангылалакь, адырра хнагуеит ухэеит, ари аеада аангыланы ахы аршэшэо иалагар, атэтэабжьы пымтэакэа игалар, излеилукаауази, деитатцааит ахэынтқар. Ари итцаашья ас атак кайтцеит, аутратыхказафы:

– Уара уақара икэышу аеада абахампыхьашэауа, уара уеипш аеада кэыш ара ауардын ишбатцахкои?!

Орхан Шамба инцямтоуп.

•••••

145. Цыгьарда икэтцны иааз, Ақтефекь хэа қытак ақны итэоу цсыуа нхафык аңбыкэри цэырхэразы ауаахэ кайтқан, ақыта арқарцаа – ахэса еизигеит. Арқарцаеи ахэсеи исамыркэылуа, ашэа рхэуа, акгы ахмыртцзакэа аңбыкэреи ацэырхэра иалгеит. Апшэма иуаахэацаа акэты рзишьын, аишэақэа ирхиеит, нас иуаахэацаа даарылагылан, ас реихэеит: Сыуаахэацаа, сңбыкэреи цэырхэра салшэыргеит, анцаа шэгэахэтэы шэахыгцааит. Уажэы афнахы шэааи, какалк шэнацхап.

Ауаахэцаа рнапқэа рызэзэан, ауадафы илеины итэеит. Апшэма иматцуацаа аишэақэа аарган, ауаахэцаа аишэа иаддыртэалеит. Акрыфара ианалагагы ахэмарра, ацаа-жэара, аччара, асамыркэыл ахэара иакэымтцит. Азэы итэашья акы ахырхэаауан, абыста аушьа акы ахырхэаауан. Ус-ус ишсамыркэоз апшэма иасамыркэуа иалагеит. Азэы дфагылан ус ихэеит: – «Уара апшэма! Ари иахзыгушьыз уыкэтэы ихазпыжэжэом, уаб иқэлоуп стэыхэоит». Апшэма уаха даттамхазакэа ас атак кайтцеит: «ииашоуп, акэ-тэы ишэзысшьыз саб иақара ахытцуеит, аха уан лақара ипсылоуп...»

Орхан Шамба ихэамтца.

••• 64 •••

•••••

146. Анкья асазуа рқытан Кэузулук Қапбак игэы баап-схан, икэтэоу амца дарпатуа дышьтан. Ачымазаф ихьыз ачымазара идыруан, аха итаацаа иадразомызт. Ари Зызлан дылкит, хэацьяк дизаахгап, ахэацаа диҳартэхэап хэа иркит. Уи аамтазы Цыгьарда икэтцыз ацсуаа дреиуаны, Ыац-ипа Хауд хэа хэацаа дук дықан, ицан ари ахэацаа ду дааргеит. Ахэацаа дахьяаиз ачымазаф ифы дмааикэа, даеауадак афы дааин, ачымазаф итаацаа дрыцхьан, дразтцааит: «ари шэчымазафы ихьуази, ичымазаашья шбакоу» – хэа. «Хчымазаф дахьышьтоу даанымгылакэа дпатоит, имала дгыланы азахы сцауеит хэа ддэықэлоит» – рхэеит. Апшэмацаа ирхэуаз даназызырфы ашьтахь, икэафынтэ ибласаркья аатиган, ифытца итаз ақэырқан абгыцқэа хиршэтуа, акы ипшаауашэа далагеит. Ари иипшауази хэа ачымазаф итаацаагы ихагыланы ихэапшуан. Пытраамтак икэырқан абгыцқэа аниртта ашьтахь, «аеи, рыцхэа, зызлан дылкит» – ихэан, ихы аашьтхны ихагылаз дылрыхэапшит, нас абас реихэеит: «ачымазаф дахьыкоу ауада ташэырцэы, иаида азэгы нымхааит, камак сзаажэга» – хэа. Ахэацаа иихэақэаз иа-арласны икарцеит. Иааргаз акама ибга инавтцеитцан, длаин, ачымазаф иуада ашэ дладгылан, икэырқан дырфагыых иаацэыриган, дапхьуа далагеит. Акраамта данапхья ашьтахь, икэырқан хэычы икэа илтеитцан, агеихэа ашэ ааиртын, ачымазаф иуада длыфнашылеит. (Ачымазаф зызлан дылхицарц). Ашырхэа икама длахан, ибжьы ргьефны ас ихэеит: Ааит, бара зызлан хымзаах, сара сахьыкоу бара ибусузи, ишызбуа ари быихытц, мамзар бкэакэаса бықэстцоит!

Ари абыжь гьеф ачымазаф ианиаха, иблақэа аахитын, ахэацаа ус еихэеит: «Уа уанацбалбеит Хауд хэацаа! Сара Зызлан хэа азэы дыспырхагамхеит, сара счымазара аршра ауп, аршра». Ари заҳаз ахэацаа, шэыпши, шэыпши

••• 65 •••

Зызлан хымзаах илырхэакэо шэахуоу, илырхэакэо шэахуоу – ихэеит.

Орхан Шамба

••• ••• •••

147. Ажэйтэан Ыгьардатэи ажэлар реырфарақәа, ирацэаны хьыз ду рыманы икалалуан. Реырфарақәа реы икэырцоз ахамтақәа ахьызарақәа хгап хәа аеырфарақәа, аеымфахыгарақәа картцалуан. Змахәфа гэгәоу Атлақәа (ақыта) иеы цхьа изымгыларц иаакарымтцуаз ацэыршэагара, иаакарымтцуаз ациганра ыказамызт. Ас зны Ыгьардаа рыкны Соук-су ақытан аеырфара қалан, аеырфарафэы Абашь Никэтцкэык иеы балауыр ала дцеит. Иара фыза димамызт, дзатцэын. Аеқәа дырфарацы ианалага Никэтцкэык иеы балауыр ааилыхны длақэтэан, аеырфара далалан, амцафэы иларган итдыркэеит. Аеқәа ахьыфуаз ашта кәаца-фапараны икан; Никэтцкэык иеы балуыр аеқәа анытцкьа нахыс апхьа игыланы иаауан, аха аеахафыцәа нарар игыланы балауыр мфахганы рыеқәа мфарыштыуан. Ас имфахытцны егырт аеқәа амфа анроулаак, балауыр ахы иакэйтхауан, дырфагьых аеқәа ирыхьзаны ирапасуан. Ари збауоз аеымфахгацәа рхы рыхнахуан, дырфагьых иажэланы имфахыргауан, икарыжыуан, аха игыланы сратцамхааит хәа ирышьталаны ифуан. Ари збаз, ари иакэшәаз Абашьица Ныкэтцкэык фымт, псымшьт амцафэы цхьака даарацы, арт ихькәуаз зегьы ичхауан. Атдыхэтэан, аеырфара егьа азыруазаргьы балауыр иагеит. Ыгьардаа ухәа, Абжыуаа ухәа, Ахылтцысаа, ухәа ари Абашьица ари иеы акафэы иааиз аамышьтахьгьы, ишбарацаси хәа ицышьаны аеы иакэшаны игылан. Абашь Ныкэтцкэык иеы даакэтцын, икэшаны игылаз ажэлар дларылапцын, нас иеы абас дацәажэеит: Балауыр уанацалбеит, арт Ыгьардааи уареи шьас ишәыбжәази? Умыфыр умуа, умеисыр умуа, умрадамсыр умуа!

Орхан Шамба

••• 66 •••

••• ••• •••

148. Ажэйтэ мазарала имачыз хатцаки цхэыски ыкан. Ца затцэык дрыман. Арт рца 12–13 шықәса даныртала, «ари хца азэы дизаахгап» – хәа илкит апхэыс. Ахатца: «уа банацалбааит, атаца дызлаабгауази мазарала хқьасоуп» – ихэеит. Апхэыс: «еадак хамоуп, иахтир ихазхоуп, хеада хтип» – лхэеит. Арт иреимақыраны иказ рычкэын дазызырфуан. Аб ипхэыс данахталкза ус ихэеит: «иара хачкэын хiazтцаап» – ихэеит. Нас ари иакэкны ирымоу аус азы ипхьан иазтцааит. «Уара, хачкэын, иаххәуаз уазызырфуан, ихыухәаауа акгьы умазами? – хәа. Утахызар цхэыс дузаахгап». Ари ирхәакәаз, излацәажәуаз акгьы изеилкаауа дыкамызт, дхәачын азы ас реихэеит: «сара, цхэыс –мхэыс хәа азэгьы дыстахзам, хеада затцэы шэсыртиуам» – ихэеит. Ари аамышьтахь апхэыс збахә бжәадырт. 2, 3, 4, шықәса арт хатцеи цхэыси уаха тацаагара иаламцәажэеит. Ас аамтақәа шцауаз, аамышьтахь ачкэын, игәы цхэысаагара атаххеит, аха дыпхашьаны ихы изцәыргауамызт. Мышкы ахәылбьгеа иани иаби ахәштаара иехәатэаны, ишеицәажәуаз, рца дааин ас реихэеит: «Саб, сани уареи хца пшьба шықәса рапхьа аеада збахэык шөыман. Ари аеада азбахә зынза ибжәашәыртит. Ари аеада азбахә шәалацәажәроузи».

Орхан Шамба

••• ••• •••

149. Тыркэтэылан иахьа еипш ианакэызаалак акәтагь былгьуа иауыкахыз, ажэлар агәакрақәа рхыргауан. Зных азакәан трыжыит тыркәшәамзар даеа бызшәак ала шәцәажәар қалазом хәа. Абри азакәан шынарыгзуа гәашәтала хәа ажандарма рылартцеит. Урт зынза алаапк иафызан, ауаа ршьа ржәуан. Аха знызынлагьы ацара рбар инытцакшәа атцартыша ргауан, арахь зегьы ссирушәа ақьаадкәа еикәдырфеаеуан. Ауаа ангәак, атыркәшәагьы ртцеит. Аха ани атцартышагара иашьцылаз ажандар-

••• 67 •••

ма изышыцылаз изафэйтцуюзма, апсуа қытқак иалаланы еимырдеит, икылпшт, изыфрит, ичапшьейт, аха апара зларгашаз фытца рымбеит. Имида-гәйдаха ақыта ишалаз цыамак рылапш иаатцашәейт, ашта узтамлуа ахәира иаганы. Ацаама ифназ апсылманцәа адәафы илышьтарцан, акамч пцатца иадырго иалагеит. Апсыуак ахәхәара дафуп: «Сара ишәасымхәуози, сара ишәасымхәуози» хәа. «Уара, абри ауаф акы идыруазар қалап, нақ доушәышьт, уаха апцатца ихышәмкыан» – ихәан ажандармцәа реи-хабы, дрылганы даурьжыт. Днаскыаны дахыгылоугы «Сара ишәасымхәуози» хәа ихәац ахәара дафуп. «Иза-кәызи уара, ауаа ироухәауаз, хәргы ихаумхәои?! анихәа аихабы, сара ескынагь рахәара сафын ақытауаа абри ацаама гмыг лағөымк атцатцаны ипжәаны иқәагап, мам-зар хәафы мықәшәатәык аанагоит хәа, шәымбои уажәы хәхыкылнагаз ихәейт.

Хаири Қәтарба ихәамтца.

•••

150. Апсны аибашыра ианалага, Тыркәтәыла апсуаа, адыгяцәа, аубыхцәа зхәаз еипш, арцарцәа еиламгылакәа, лак-факрак камцазакәа ақәылаф иабашырацы Апсныка ицеит. Қытқак рфы ахацәарцар ишрықәнагаз рхы рзаамырпшит. Абри ргәы иалсит атыпцәа-аихәшьацәа Дигени Елифи Ашьхаруаа, Аишьегиуль Ашәпқа, Зелиха Ажы-пқа, рхы матәақәа тины, аибашырафы амца иалагылоу хашыцәа хрыцхраап хәа Апсныка ицеит. Рқытафы ин-хаз арцарцәа абас ашәкәы рзыфны инрыжыт: «Арцарцәа амла шәеашәмыркын, ахытагы шәеашәмыркын, хара хатққәа шәара ишәзынхажыт, ишәшәышәтцалап» хәа.

Ешьреф Ашәашыа ихәамтцой.

•••

151. Хәсан хәа дықан лазк, даагәақыр апсышәалагы дцәажәуан. Аха хшара димамызт, ипшәмеи иареи рхы

•• 68 ••

неидықшалуа еицнхуан. Ифны инацәыхараны утрак хикыан, уахи ени уа дтан. Енак имфасны ицуаз Ашәы Данакаи хәа агәылара қыта акнытә иааигәаны иидыруаз азәы даамфохытцын, гәата-бгата ишеицәажәуаз, «фыстыр сыбжы хәфнынза инеизом акәымзар, абни афны икоу дыгәхәазгоит абра санааилак» – ихәейт Хәсан.

– Уи имариазоу усуп, шымытан уанауа акрымфазакәа уаа умхахы. Уцшәма убыс дтцаны ылыта: фынтә схысыб-жы анбаха, амла сакит ауп, схәы быманы бнейт ауп. Нас егырт уусқәа уара иудырп – ихәейт. Ари Хәсан даара игәы иаахәан, Данакаи ихәахы еиламгазакәа имфацигуан, егыкәфеиуан.

Пытрак аамта анбжыс Хәсани Данакаии цыара еи-теикәшәахт.

– Уара, икоузи Хәсан, гәалак умамзи, ани сара иуаб-жызгаз акыр иухәама? – хәа дцааит Данакаи.

– А, Данакаи убаашәит. Рацхы сыбзиахәа, схылпа атцыс тпрауа сықан, сшәақь шааткыаз еипш дпырны, схәы лыманы дауан. Нас ачашәара ианналага, ахысыбжықәа рацәахан, уаха лхабар сымбазейт – ихәейт.

•••

152. Кадыр хәа апсуа хатқак еизарак афы ауаа дрыла-гыланы иуасиат ихәуан, данцслаак иқә –итцас ипшзаны ишымфәпыргаша, пату иқәтцаны ипсыжра шеифыркааша. «Дад, ари захауа сгәылацәа, сыуа стынха шәнапы сануп» – ихәейт. Абри иазызырфәуаз Мыстафа хәа азәы Кадыр ихы наикәикын, – «Кадыр иухәаз хәахит, анцәа уимшьааит, хара уахышаанза. Аха импсуа уафы дыкам, уара ахраф ахы уцаргы, абра игылоу, ацамаанза анамаз ахы инеиуеит акәымзар, уара ууасиат назыгуа азәымзарак дызбом сар-гы снарылатцаны. Иқататәу убри ауп, анцәа ирызирхааит быжыфык ахшара умоуп, аира зшаз апсрагы ишеит, цсрак афы абри уара узеилахаз шықататәу уцкәынцәа идырба, абас ауп сышшәырееиша, сырцшзаны ағәы сшыкәшәхша

•• 69 ••

хәа. Нас угәы ртынчны умға уқәлап» – ихәеит Мыстафа.
«Мыстафа диашоуп» – рхәан ағыу ааилдыргеит изахауаз.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

•••

153. Зынза инхақәуа, ршьамхы инанамгуа ақынза им-
неицзаргыы хатцеи пхәыси ақәра бзиа ныртцеит. Атцыхә-
тәанза ацшәмацхәыс акыр шықәса аиарта дылахеит. Аи-
ашазы бзиа еибабатауан дара. Шьта дгыланы абжъаап-
ны еипш, лыпшәма ҫызара шизылзымуаз агәра аныл-
га, ацшәмацхәыс, лҫыза дааипцхьан ус лхәеит: – «Уара,
мышрақә иакәшәаша, импсуа уаҫы дыкам. Ишубуа, цхьа
сара амға сықәлеит. Исықәнагоу акы шысугумыжьюа зды-
руеит. Аха сара сышьтахь, ауаа ухыччуа уеыкаумтцан,
уерыцхаумтәын. Уара убатәуп, узәзәатәуп, ухәы катца-
тәуп, сара исеигу азәгы дуоуам, аха узбаша азәы уаа-
лыха. Ашәтатәы, ашьататәы азы срыцхам иудыруеит.
Сыматәакәа зеггы стыпаҫы иааиуа илзынсыжьюеит, ац-
стынха хәа иумцхьазан» – лхәеит. Ацшәма, ачымазаҫ
лажәа алгахагы лымтуа:

– «Иарбанзаалак быматәакәа акы лыматәам, бара даа-
ра ибыцуп, ауаҫы наза-ааза, лара бцынхәрас иааиуа даа-
ра илыгуп» – ихәеит.

Енвер Дарымба ихәамта.

•••

154. Мацк зеилгара иагыз хатцак, ауаа икартуа кастцоит
хәа ла кьалак ицшаан, шахак ахеитцан, иманы ауаа ахьны-
кәуоз агаҫака дылбааит. Иидыруаз азәи иареи ааикәшәан,
ацшәакәа анааибырхәа, ирпылаз ачеркез, абри аеада
абоугуа хәа дтааит. Ала ацшәма, еибгоу азәы еипш:

– Иухьзи уанацалбеит, алеи аеадеи узейҫымдраауа» –
ихәан иаацьеишьеит.

– Сара уара уакәзам сзызтаауа, улоуп» – ихәеит ачеркез.

••• 70 •••

•••

155. Қырттәыла ахада ашәуа бга, рацхьаза акәны офи-
циалтә визитла Тьырқәтәыла дааит. Аилацәажәарақәа
рышьтахь крыфара хәа ахтынрахьы имҫахьтцит. Ше-
вардназе, Қырттәыла инеины ирбарацы, ишцъанат тыпу
насыы ари адгьыл анцәа иара ихазы иалхны ишимаз, аха
ақыртуа дагханы даннеи анцәа ихазы инкыланы имаз
адгьыл ақыртқәа ишритаз ихәан, Ацсны азыхәа адунеи
иахатәаны иҫоу, ирдыруа алегенда ақыртуа цәа ахатцаны
ирзеитеихәеит.

Ари ацәажәара иазызырҫуаз Тьырқәтәыла ар рыштаб
ахада аинрал Доган Гиуреш, даатгьлан:

– Иашахатаны, ари алегенда даара ицшзоуп, уаргыы
ибзианы еитоухәеит, аха адунеи ишадыруа, абри алеген-
да зтәу ацсуаа роуп хәа ауп, дара ирзыншәыжь, урт иаха
ирнаалауеит – ихәеит.

***

*Ертугрул Ладариа, Сельами Агрба, сара Анкара еиҫыла-
рак аҫы данхацәажәоз Доган Гиуреш хьылцшьтрала чеченуп,
абри алаф ажәабжь хәихәеит.*

•••

156. Инегюль ацсуаа ахынхауа ақытақәа руакы Қьамса
Қьои, Қьамса қыта ахьзуп. Абри ахьыз абантәааи хәа
сызтаара атак абас икаитцеит Февзи Ацхазоу. – «Ацсуаа
рҫы Ацсынгыы араагы асас даара пату икәуп. Аха иара
асас ихатагы ихы пату ақәитцароуп. Абри хыхь зыхьыз
ххәоз ақыта, ақыта ада хьзы чыда амазамызт. Ацшәыма
бзиак асас дитаан, ашьтәа изишьит асас. Агәылацәа идга-
ланы пату икәыртцеит асас. Ацсуатцас аишәа ианыҫахьтц,
асас дыҫеыжеланы дцар акәын, аха ус каимтцеит. Ауха
уа даангылеит. Ашьыжь рхәы ианынахатәа, иаха инхаз
жьыхәтақәак рцханы, аишәа иныкәртцан уи ала еилге-
ит. Асас уи аенгыы дымцеит. Ацшәмагы даеа шьтәак

••• 71 •••

изымшыт, акэацгы уаха ыкамьт. Акьамса азэзэаны ичапаны, иапхьа инькэиртеит. Игэампхазаргы имфар амуит. Асас даагэаан абри ақыта акьамсафэцэа рқыта ахьзиттеит, ус иагэаанхеит. Қьамса Қьоигы ацсышэала иаанагуа акьамса қыта ауп.

*Аңхазоу Февзи ихэамтэуп.
Инегиоль.*

•••••

157. Атыркэа ифэ арра ианрыпхьо, иахьнаргаша ианнаргалак иразтаауеит, занаатс иумоузи, аррафэы, апсадгьыл ахьчара адаггы усс икаутарц иутахузи хэа. Азэы сжиуп, егы суастоуп, аеазэы сжакьасафуп, ма ахэыкацаразы сыфратэуп хэа изанаат ихэоит. Аамта апсуа ифэ ианааи уара арра уаахцхьаанза икаутауази хэа иазтааит.

– Сара, арра шэсыпхьаанза афны акгы зузомьт, занаат сымазам, аха ара узакэхарц иутахузи хэа шэсазтаауазар, сгенералхар стахуп, агенералра сышэта ихэеит.

Бедис Кэарацхьалиа лхэамтэуп.

•••••

158. Апсуа пхэыс быргк апсыз аасхэуеит хэа апсызтирта ацбармыкьа ашка дцеит. Апсыз даара пату акэуп Тьыркэтэылан. Апсыз асас шьтэак изырьшызар акара пату акэуп. Ацбармыкьафэы унеир апсыз мачхэума, зеипш утаху ыкоуп, аглам инаркны ирымтиуа акгы ыказам. Лара илтахыз псызкэак ахьиртиуаз ашэымкьат днадгьылан, азы «итыжэгеишьтеи акырцуама, ифэоума?» – хэа дтааит.

– Ибтаашьоузи бара апхэыс бзиахэ, апсы штоу бьмбазои, ибзоуп арт апсызкэа – ихэеит атуцбар.

– Уи апсы ахьтоу акгы санахэазом, саргы сыпсы тоуп, аха сара исыкэлоу апсыз стахзам – лхэеит.

Муцешла Кьацэба ихэамтэа.

•• 72 ••

•••••

159. Тьыркэтэыла ус ду, ус хэычы ыказам, апара злытцау аускэа зеггы пату рыкэуп. Аеырфорта, ауахьад ахьираазо аешьяпычац дахтахуп хэа алахэара картцеит. Абри аус здыруаз апсуак иеааикэиршэан, «апара бзианы иршэуазар, иабыргузи, салагап аусура» – ихэан, изызбуаз азэы ифэы днеин, «абас, абас сьззааз» – ихэеит.

– Азамана, аус уахьынзакэзоуггы гэахтап, аха рацхьаза суазтаар стахуп, атэым бьзшэа удьруама? – хэа ихэеит.

Апсшэеи атыркэшэеи рыда бьзшэа ззымдыруаз апсуа:

– Аа, исымдыркэа, 14 бьзшэа здыруеит – ихэеит илацэакэа хмыркэысзакэа.

– Алаф ухэауама, 14 бьзшэа абоутца? – ихэеит атыркэа.

– Алафхэара иалагаз уара уоуп, мамзар афэы ашьапы ачацара иарбан бьзшэоу иатаху – ихэеит апсуа.

•••••

160. Апсуа қытак афэ анык лыпца хэычы длыманы ишнеуаз, рацхьа игьланы инеиуаз аеа пхэыск лцаратара лыцэкахаит. Ахэычы апаратра аашьтылхын изцэызыз илылттеит. Апхэысгы лцаратра аалыргын, бьзшаз биньхэааит нан, лхэан, ахэычы лан ишылымуаз, маатк аума, ъба роума апара лылттеит. Ахэычы лан, лыпца лхы налыкэылкын: «нанду илахэатэуи, апара ануртуа ирхэуази, сара баб парак анситалаак исхэуази? – хэа данахталк:

– А, исгэаламшэои, абриакара аума исыбтазуа хэа ласхэароуп – лхэеит.

•••••

Алакэ

161. Хэык аишьцэа цэык рыман. Ацэ убыскак идумпейын, ашьтахь шыапкэа Гэма иангылаз, ахы Дау ахэдаара афэы азы ажэуан. Аишьцэа абри рыцэ затцэы рыхьчауан. Ёнак аишьцэа рыцэ азы адыржэрацы ирыманы азага

•• 73 ••

ашка идөйкөлеит. Аишыцэа реиҥабы ацэ ахаҥы дгылан, агэыбжъанытэ давагылан, реитцбы ашыҥахь дгылан. Амра абыз ашыҥа иҥавнархэҥдэуаны еипш, аиҥабы ҥыуаҥык да- аивалеит.

– Абаапс, абри ацэ азагаҥы иганы азытцэтцэы аҥар- жэроуп, хцэыхэлүеит, ацэ иавагылоу сашья исызиахэа, уахь ухы хазар, мацк иааирццакааит ишыаҥақэа – иҥхэеит.

– Сара иара усгыы сласны сныкөүеит, сеитцбы иахэа итцегыы ирласааит – иҥхэеит.

Аеыуаҥ ашыбжъон еипш аитцбы икынза дназеит. Уи- гыы иахэатэыз наиахэаны, имҥа дныкөлеит.

Ус ишнеиуаз, Санчара ахэдаара иҥхалуаны еипш, уар- ба дук ашыҥа иаахытцын, ацэ инамтцасын, иаашьтцаны иама ихаууала ицеит. Амшгыы даара ишоуран: Хьчакы ирахэ аидкыланы, аб апатца ашэшыра днытцатэаны ипсы ишыуан. Иааилахэлан, афартына тцысит. Ани ацэ мтцазырсыз ауарба аахалеит. Хра дуззак амаркатыл еипшыз абла иаатцашэан, икэтэарацы аеыларкэра иа- лагеит. Амыркатыл абызқэа руакы иныкэтэан, ани им- тцанарсыз ацэ, ашыапхыцқэа ирыбжъакымзи, иахыкула- суа иалагеит. Ахра ақэцэ хэа изыкэтэаз, ани ахьча зцатца ашэшыра дытцатэаз аб атэыҥақэа ракэзаарын. Адыд абжыы иарҥыхаз ахьча, икалаз збауеит хэа аб апатцақэа днарыҥа аарыҥан, ихы инҥышыҥтих, ауарба аашэан, ацэ лампытцыҥрын, ахьча ила илхшэалеит. Егья кайтцандазгыы ахьча, ацэ цшааны ила изхымхит.

Ус шэарыцаҥцэақэак имҥасны ишцоз, иааникылан ахьча, абаапсы сыбла акы хшэалеит, ишэызыхуазар анихэа, рматцуар лақбуа рыманы ибла илхылан, хэлаанза аимдара иаҥын, аха ибла ихшэалаз ацэ рзымпшааит.

Ирахэ иманы аҥны дааин, иан илеиҥхэеит, абас абас сыла акы хшэалеит хэа. Лнацэкьыс ибла иаахылышыын ан, ацэ аахыҥны, лнапсыргэытца иныкэтцаны днатэҥан, иныкэба ицеит.

Амш цэгьақэа идыраапкыз азырҥашқэа руакы, ацэ агеит. Ақэа анаахкэа, ацэ ауатэа, адэахыы инхейт. Аам- та наскьяцыпхьаза азырҥаш ари ауатэа анышэ ақэна- псуан. Ус аеқэа урҥратэы еипш рхакы иакарахеит. Ари адэыеиужьра ду збаз ауаа, иаан ара анхара иалагеит, қытак калеит. Ҧнак зны абри ақытаҥы игылаз аҥнқэа, атцлақэа атцысра иалагеит. Уахык зны абри хзыртцысуа аа- буеит хэа анхацэа рқыта иаахаҥазар, бга хэачык аезаны иааины, абни ацэ ашыапы иамхуеит, адгыл итцсхуеит хэа иаҥуп. Абгахэачы иахдыртцуаз, иаагэыдыртцан иршыит. Абгахэычы ацэа убыскак икэымшышыын, икамфафы- лын, ацэа ахаххуеит хэа иалагеит, аха ирзаамырхэит. Рнапы ахынзаназоз ацэа ахырхит. Абри ацэа иалхны ақытаҥы инхоз хэычгыы дугыы ахылцақэа рзырзахит, ахамқэа рзырзахит. Убри ақытаҥы сабик ҥыц диит. Ари асаби ахылцагыы ахамгыы имоуит. Иан ихьяалгеит. Ари збаз ақытауаа, иаанхаз ацэагыы ахаххып, асабигыы иан лгэы хартынчып хэа иахьнеиз, абгахэычы рызмыртцы- сит, рымч ақэымхейт. Ахацэа рымч шақэымхоз збаз асаби иан, абгахэачы шыны иахышыҥтаз днеин, лызна- пык ала лысаби даанылкылан, егыы лнапала абгахэачы ҥышыҥтыхны ацэа аахылхын, илыманы ақытаҥы дааит. Аха абри ацэа иалхны асаби ахамы изырзахрацы иана- лага, ирзымхейт. Даҥа абриакара ацэа цшааны, еипшыны ахамы изырзахит. Абри алакэ афырхацэа иреиҥада?

Енвер Дарымба иҥэамтөуп.

•• •• ••

162. Зиҥни Хышба хэа хатцак Тьрқэтэылантэи Из- райль аус ауан. Уа иус анынтцэа нхара Германиака дце- ит. Иеанейбита, иангыы Германиака дигейт. Ҧнак, ари Зиҥни, иан сшыапы агэыр алахтцэеит хэа гэырҥас илкит. Зиҥни иан даашьҥтихын, ари аус иазкказ дахэтырк иҥы днеит. Адахэтыр, мыругала, напыла, ланартцыгала зхэаз еипш дахэапшын, аха агэыр хэа лшыапы акы аланы имбе-

ит. Немец бызшәакала, «убра аоны бахтәаз шәыцшаар, агәыр убра ижәбуеит, бшьапы акымзарак алам» – ихәеит. Зихнигы иан еитаганы тырқәшәала илеихәеит, «бшьапы агәыр алазам ихәеит» хәа.

– Ух, ҫашәара имоуаит, исзидырраха – лхәеит ацсышәала.

– Ди, ҫашәара соуаит ишыздырыз! – ихәеит Тырқәтәылантә усура Германияка ицаз Цьамалеттин Арзынба.

•••••

163. Апсуа хапыц дахәтырк дықан Халыл хәа. Дахәтыр бзиан, аха ихәгы хырзаманын. Егырт ифыцәа хә-хапыцк рытцхаразы иргуаз ацара иара хапыцк азы игауан.

Ҫнак, зхапыц зхәауаз лазк иара иҫы дааит. Алаз цыбыба гәгәаз азәы иакәын, аха уамашәа иубаратәы дкацбеин, дкын. «Ари ухапыц ытцагылоуп ауп, ицсхьейт, итцхтәуп. Итцумхыр, егыртгы арбауеит» – ихәеит Халыл. «Итцхтәзар, уара итцх» – ихәеит алаз.» Итцсхьып, аха ахәгы абри ауп, 200 хы згуеит, утахызар аеазәы итцырх – ихәит. 200 хы алаз дааитцанаргәгәеит. «Уара, минутк узыдхалуа хапыцк азы 200 хы мыцхәзами? – хәа дцааит.

– Уара хәаас иумоу аамта акәзар хымшгы сәадсырхалап, аха сара аус зыцсоу абыскак ауп – ихәеит Халыл. Икайтцагәышыуази алазгы, итахы ицәымга 200 хы ицыбыба иаатыганы Халыл иитар акәхеит.

Орхан Шамба ихәамтоуп.

•••••

164. Уара, акамбашь аанда иласын, еилараа ылышьтатцаны ууытра илталан, акарпыжә афара иаҫуп. Уи азымхошәа, хгәыларантәи ахәацәагы аанда цжәазшәа ианиба, дылталан акакала акарпыжә хыхны афара даҫуп хәа Шьяадат игәыла дааин, игәы бзиамкәа дахышышәа ашәшыраҫы ашшра даҫын.

•• 76 ••

Шьяадат ибга дыфхтәалан, абаакәа, аанда цнажәазаргы акамбашь шәартазам, азхара афар ишталаз еицш итытцуеит, ахәацәа имахцә данкны дтыжәга, уи изхара калараны иказам, сутра ықәихоит – ихәеит.

Хаури Қәтарба ихәамтоуп.

•••••

165. Ашыжь акаҳуажәыртаҫы рееидыркылеит ақыта абыргәа. Ара акаҳуажәырта ауп иахьзу, аха аихарак ачаи ржәуеит, амаца иасуеит. Аполитика иалацәажәуагы ыкоуп. Апсыуаки лазки еиднагалан алаф шеибырхәуаз:

– Ее, закәутә дунеиузи хазну, мышкы зны зегы хәпсуеит.

– Иаххәап, сара сацхә уара уцсоит, анышә уахтоит, уцәа, ужьы, убаоқәа анышә иафоит, иртцәырахоит. Уи артцәыра, ашьац ахылтцоит, ашьац арахә иафоит, арахә уи зегы ырسانی уацны адәахы иканажьуеит, саргы убри ауац санынахагылалаак, уаастәаларшәаны, «дзакәызи дзакәхази» ихәеит алаз апсуа сышбаихыччеи хәа игәы дтагәыргәуа.

– Уи бзианы иухәеит, аха сара сацхә уара уцсыр ухамжзои, убаоқәа анышә иамфазои, уртцәырамхазои, иултцуа ашьац арахә иамфазои, уи ырسانی уацны иканамыжьзои? Ибзиоуп, аха иухәарц иутаху сахәеи?

Саргы убри ауац санынахагылалаак, хәит ианацәалмбааит, зынзаск иеимцсахзеит, дшыказ даанхеит схәоит – ихәеит апсуа.

•••••

166. Апсуыки шапсыгки еицны қытқ аҫы сасра ицеит. Аизара ианалга хазы-хазы таацәарақәак рышқа сасра пхәара иргеит. Адырәаҫы ачаижәырта аҫы ианеикәшәа, апсуа иҫы изархәуам сасра дахыкәаз апшәма дышидикылаз, ашьтәа шыны агәылацәа адгаланы. Ашапсыг дышдырсасыз мацк игәы назомызт, амла дадмырkit, аха кәтык ахәда хтәаны, убри ала аишәа ачара еилдыргеит.

•• 77 ••

Ихэацэомызт, аха ацсуа абас иаарханы иара еитцкыыс еигъны дахьдырсасыз игъы инархьон. Абарт реицэажэара иазызырѳуоз, уааишь-унеишь хэа зархэауаз Ачба Арзаabei ашапсыг ихы наиқэикын: – Уара сасра уахьыказ ацшэымас икадаз? – хэа диазцааит.

– Аоната хыс иамаз дыпцхэысын – ихэеит ашапсыг.

– Нас умбои, ахатца дыказар, уара абнацэгъы узыршьуан, аха убри апцхэысгъы дызқэитыз убри акэты акэын, иузылшьит – ихэеит Арзаabei.

Иашатцэкъаны, ахатца дыказар ацэ сзишьуан – ихэеит ашапсыг.

Неуцэати Хышба ихэамтэ.

•••

167. Ацсуык, шапсыгк, лазкгъы дрыцны қытак афы ахэлара рыхъзан, апшэымара хэа онатак афы имѳахытцит.

Апшэма инапы рцацаны, илахь еитцыхны дырпылеит, рхэы каитцеит, аха ашьталарахь ианнеи, уадаѳрак рызцэыртцит. Риартақэа руакы ақэа асын, ибаазажыжараза икан, «сара, азы саазеит, азы сацэшэазом» ихэан, алаз абра дышьталеит. Егъи аиартагъы атцэымаг еицш амаг алхэхэа агэымыркатыл ықэпсан, «сара, ашьха саазеит, абра тынч сыцэоит» – ихэан ашьапсыг иалихит. Ацслымз еицш ашышкамыс зқэыжыыз иартакгъы ацсуа иалихит. Алази ашапсыги цэарас икартоз хэа акгъы ыкам, ишгэатеиуаз шейт. Иѳагылан, абри ацсуа ипсы штоу аабап хэа инеизар, ахыр ихга игэы ѳарханы дыцэоуп, иаха ацслымз еицш еилауатыруаз ашышкамскэа ршэацэ зхэауа акызатцэыкгъы ыкам.

– Уара икаутцеи, абарт ашышкамскэа цсыхэас ирыцтаугазеи? – хэа иантцаа

– Арт ацсуара злаз шьюуки ракэзаарын, акы сшьын, аѳызцэа ирыманы ақытахь ицеит, уажэы уа ацсрафы икоуп зегъы – ихэеит ацсуа.

Неуцэати Хышба ихэамтэуп.

••• 78 •••

•••

168. Габлиак Мыстафа хэа дыкан. Дхатца бзиан, ацэгъеи абзиеи ркны уааишь-унеишь хэа иархэон. Иаалыркъаны ипцхэыс дыпсит. Аамта аныбжыыс, ихшара ааисны дыр-кит, уматц зуыша азэы дааудгала хэа. Тыц анирымтаза, иѳыза Маматал ифы днеин, «уара абни апцхэыс еиба, Хатцье усызлацэажэа, лыпцагъы сыхшара реицш дызбуеит, дсыццааит» – ихэеит. Маматали дахьнеиз ахэгъы афгъы дықэлымтцеит, «атцмада хшыѳца, имал ыкам, имч там, сара дабастаху» – лхэеит. Маматалигъы рацэак иадимцалакэа, дааин Мыстафа еихэеит, абас абас Хатцье илхэаз, иузаалыцхаз хэа.

– Дачезны дубозар убас сызлахэа, убырт лара хэаас илымоу зегъы срылаказар, лара лакэзамызт сзышьталауаз, лыпца лакэын хэа ихэеит хэа.

Аднан Маришан ихэамтэуп.

•••

169. Ацсуык, хэцэахыы ауал зқэыз, уаѳы иатэеимшьазуа спорттэ машыынак ааихэеит. Иѳыза дааидгылан, «уара умашыына, ахир убааит, аха иуқэу ауалқэа зны иушэар, нас тынч амашыынагъы ааумхэарызи» – ихэеит.

– Умбои, уара уеилкаара шмачу, сара исықэу ауал ахангъы исызшэараны сыказам. Аха ауалхэаѳцэа сыркрацы исышьталар, сырцэцаразы, абри акара ирласны срылызгуа ача машыынак ыказам ихэеит – ацсуа.

•••

170. Ацсуа қытак афы, ацсуа хэацэак ацэамафэы ажэлэр еизиган, драцэажэуан, ианакэызаалак шэахьыказаалак шэыпсы цкъаны шэшыказааша хэа дрылабжьуан.

– Ацсылманреи ағычреи иматэоу акы акэны иказам, ацсылман дангъыч, быжьрабыжытцэ цэахным дышиашоу дцеит ауп. Убри еицкыыс еицэоуп апцхэыс лжэара. Упцхэыс данупсах, ишыбзоу иахьырбылуа, ацэа ртэаны

••• 79 •••

иахьырфартәуа уагоит... абарт ажәәқәа ааифытцшәеит, Хакәыцә захьзыз азәы ицәа дтатцәиуа, дхәацы-мацуа дыштынчымыз...

Алабжьара даалган, ауаа анааилга, Хакәыцә днаскъеипхьан, дынкыдцаланы диазтцааит, изакәызи уара санцәажәуаз ухәатцы-матцәуа, абылра уалахазшәа узбон, абыржәытцәкәа изакәу соухәароуп ихәеит. Баша ус, акгы ыказам ихәеит, аха ахәацәа гьангыаш дизжьауазма, ари афстаа дужьара укоуп, дикит, аха дикзеит.

– Агьычра азбахә анухәа, снацшын схаргь сааигәара ишыкәмыз гәастеит, исцәыргьычзаап – схәеит. Нас уцхәыс дужьар кәлазом анухәа, схаргь ахьсцәынхаз сгәалашәеит – ихәеит.

•••

171. Қәрала злымхәқәа цахьаз ацсуа хатцәк, чмазара баапсык ишьтәнакыз иара икәлаз ифызак дибарацы ахәшәтәыртахь дцеит. Аха дышдагәаз имдыруази, иихәуа смахаргьы иныкәырцшшәа игәы казмыжьша ажәәқәак наиаасхәап ихәан, дцеит ахәшәтәыртахь. Ушбакоу схәап, иихәалак, акы уацәымшәан, хар умазам схәап ихәан, иеазыкәтәаны дцеит. Дахьнеиз, ачымазаф ифәы еилгон акара ауп.

- Ушбакоу дад, Мазлоу? – хәа дтцааит.
- Сыпсуеит – ихәеит Мазлоу.
- Анцәа ицъшьоуп, ихируп – ихәеит ацсуа.
- Хәшәыс иудукылуази, акыр иухәуа убауама?
- Сызгаша ашхам сыртоит, аха сагом ишубуа.
- Изаманоуп, уи хәшәы бзиоуп, иухәапшуада докторс
- Апцәаха! – ихәеит Мазлоу.
- Иссируп, уи еигьу доктор дыказам ихәеит ацсуа.

•••

172. Кап Февзи хәа Кузулук ацсуа хатцәк дықан. Игәыларәа қытәк афәы инхуаз иуак иааикәшәаны дычмазаф-

хеит. Ипсы узахьзуазар, уааироуп хәа ыырххыла ауафы дызыршьтит. Аха иалухуази Февзи дихьзаанза ачымазаф дыпцсгәышьеит.

– Апсы лагрзқәак наикәитәан, дааихытцын, аштәфәы еилакь еилагылаз даарыдгылан, рацәа дыпсхашәшьит, игәнаха шәзымгааит – ихәеит. Ари згәы иалсыз Гьеч Решьит:

– Уара, ара указар ихәда цукозма? – ихәеит.

Нецъатцәи Хәциа ихәамтоуп.

•••

173. Илиас Ауастцаа Тьркәтәыла антытцгы ахьз змаз ацсуа ақәафцәа дрылапхьазан. Зны, агәыларәа итәхцәак рфәы днеин, ацха цшны ирыман, ифәартцеит. Ацха кәазаарын, дашьит. Дашьит, аха баша маша акәымкәа дтәнагалазеит. Решьит хәа ифызак днеихагылан, ихы ифәы зык нақәтәаны дысзалхуозар хәа ифәыназикит. Ацха иашьыз Илиас:

– Аикәәкра алазам сымхәеи, сфәагылааит ухафәы иаазгуа убап ихәеит.

Нуретцтин Ахба ихәамтоуп.

•••

174. Ацьгери-ипа Қәычыкә мацк икәра инахыцуаны пхәыс фәак дааигеит. Аха Ацьгери-ипа Қәычыкә ашьха иаазахьаз ауафы имч гәгәан, икьаф тан. Ачара анеилга егьы, ауаха имхарафәы днеин иускәа ибан агьин, атаца хәычы сыпцшәа дындәылтцит лымхәацкәа деитааит. Ус иакәнагозар акәхап аалгәыхит, уажәы ада хатцәк инымиацыз атаца. Дындәылтцит лхәуаны деитааит.

– Уара мацк ухы уааичаха, уажәы ауми ханааидытц – лхәеит.

– Аф асааит, исхамшти – ихәеит Қәычыкә.

Нуретцтин Ахба ихәамтоуп.

•••

175. Лаз нхафык, мшэык имхы ыкэнахзуа ианалага, даахафан, амшэ ишыт. Амшэ апсабара ахьчаразы азакэан тыжьны икоуп, ихьчатэын, иушыр калазомызт – рхэан аус дартеит.

– Абри сьыкэреи ыкэызхуа амшэ ахьчаразы азакэан здызкылаз дазусу сашэхэар калару? – хэа дтцааит алаз.

– Тыркетэыла амецьлис ауп, уара узазтцаази?

– Мамоу ус баша, издыруандаз хэа ауп. Абри амшэцэ-кэа амецьлис афы афызцэа амоуп, сара соуп итынхадахаз – ихэеит.

Нуреттин Ахба ихэамтца.

•••

176. Апсуак, апхын ашьха сцоит хэа амфа даныланы дышнеиуаз, амфа икэыз адыгьаки иарей еикэшэеит.

– Уара, апсуа, сашья акы уасхэоит. Абыржэы ухала ушааиуа амфан мшэык аауеаханы усфуеит хэа иалагар икауцтарызи? – хэа диазтцааит.

– Скьарахэ аатцаны итоу зегьы амшэ ахы итасыртэоит.

– Иаххэап, акьарахэ умазам!

– Хахэык аашьтхны, амшэ ахы кэакэаса илахастцоит.

– Иаххэап, ахахэ ыказам.

– Лабак аашьтхны, амшэ саасуа исшьуеит.

– Алаба умоузеит

– Уара адыгьа, амшэ саеауцар утаху, исылшуа еилука-ар утаху – ихэеит апсуа.

Нуреттин Ахба ихэамтцоуп.

•••

177. Апсуаа ажэытэан иззымеицлабуаз акгьы ыказамызт. Ахы Ризак хэа дыкан, азлагареи аоны рыбжьара

•• 82 ••

сышпызуа сыбжьысыр уаса шьтэак сышэтуеит хэа ифызцэа дреисан, цыз-цыз ихга дшааиуаз агэакь ааихгеит.

– Хаит афы асааит, фба алсхып хэа акэымзи – ихэеит.

Нуреттин Ахба ихэамтцоуп.

•••

179. Дахэыкэ-ица Сатынгаз ицсыжрафы ишақэнагаз еипш ауаа меizeит. Лох-ица Мыстафа зны фынтэ игэы иалырсны ихэеит ауаа ахьымеизаз. Ас апсыжра, апсуара иатцанаком ихэеит. Дцан даан данакэымтцза Мыстафа иахэшьапа Зиаеттин Гьечба дахьгылаз ус ихэеит:

– Уара Мыстафа, ари хэаас икаумтцан. Апсрақэа убис ауп ишыкоу, иуцэуаз иоуп узтэыуа, уара умцар апсрахы даргьы аазом, ути сытеи еишьтоуп.

Кадыр Пашэ-ица Азынба ихэамтцоуп.

•••

180. Фыцья ахэса еснагь ицымкзакэа анамаз зкылуаз, енак, Мыстафа Лазарица иазтцааит:

– Ахэацья ухатцкы, абри фыза знык аптес аалхэар 5 намазк лкуеит, сара анамаз скыццхьаза аптес аасхэуеит – лхэеит аруазэ. Хэауа ииашада? – хэа дтцааит. «Уи атак акатцара мариоуп, басзызырфы, ибасхэап. Бара динла быгэгэоуп, ани бзызцаауа бфыза лакэзар, уахэыла дыгэгэоуп – ихэеит Лазар-ица Мыстафа.

Кадыр Пашэ-ица Азынба ихэамтцоуп.

•••

181. Апыгэ-ица Шьмаф нымха-хымтэа нанамгак иакэын. Азэы длышьталан дицымцеит, аеазэы длышьталан дирымтеит. Атцыхэтэан ианшьа Хабьгэ, ишылымуаз Фадима хэа агэыла қытан инхуаз, абри лныс ухэаратэы азэы диитеит. Дынлырхеит Фадима Шьмаф, лара ишылтахыз ллахьынтца деигэыргьуа дзыкамлазаргьы. Ишааиуаз, Фа-

•• 83 ••

дима даачмазафхан, дыцсит. Шьмаф азы зтабаз апсыз еипш дбалыбатуа адэы даакөхеит. Иныкөыршөны ианшьа Хабыгэ ифы дцеит. Абас, абас аума сакөшөеит, Фадима дыцсит ихөеит. Данбацсы? хэа дтцааит Хабыгэ, мчыбжьык тцеит ихөеит Шьмаф.

– Е, Шьмафхеит, Фадима рыцха уажэы дыцсы цыгушьоу, ура дануцца аухаткөкьа дыцсит – ихөеит Хабыгэ.

Фехми Ацьыңцал ихөамтцуу.

•••

182. Хэацбак апсуа қытак афы ацьяамафы еизаз ауаа анамаз шыдиркуаз, данылеихэткөыкөла, илшуаз изымдырзар акөхап, машөыр иуит. Уи афыза егыафгы, егыацъара ирыхьхеит, аха ари имбатө бараха акыта уаа ирылалеит, фык интыцны фык инталуа, ахэацъа машөыр анигаз хэа тоурыхтө хтыск иафызаха ирылалеит. «Ных, арт сындырхом, цытрак снарцыртыр, срымбар ирхаштуазар аабап» ихөан, дыхтөаны даеацъара дцеит. Аха акыта игөы итцалан, изымчхауа акынза днеит. 18 шыкөса ракара антцы, шыта ирхаштхьазаргы збап ихөан икытафы дааин еамыршьагала днатцаа – аатцаан, аха иара ихьзгы уи ахтысгы азөггы игөалашөазом. Игөы ртынчны дшааиуаз амөа ду афы ауасақөа зыхьчауаз цкөынак дибейт.

– Уара иухытцуази арцыс? – хэа диазцааит.

– Шыкөсыла исхытцуа сызуахөуам, аха излархөо ала абни ахэацъа ацьяамафы амашөыр анига ашыкөсан сиит, – ихөеит. Уи акөхеит, икатара ахы алкьазшөа, ари скытафы цстазаашья сывам ихөан, дхьагөгөа днахынхөны дахьааз дцеит.

Цьемалеттин Арзынба ихөамтцуу.

•••

183. Тьркөтөылан акөты чымазара цөыртцын, акөтыжь афара, акөтагь аахөара иакөытцит ауаа, акөты зтиуаз адө-

•• 84 ••

кьанкөа адыркит, апсуаа ажөытөан еипш акөыд абыста, ахш-хырцөы ашка ииасит. Ессыуыха телехөацшрала акөткөа шындыртөуа иахөацшуаз Астана хөычы иан длазцааит: «сан, абарт акөткөа зыршьуази, ирахөым акыр картцама хэа, изыхдыркьауози?» – хэа

– Уан дукөхшоуп, урт цөгьарак карымтцазейт, аха «Мырза» хэа көты чымазара баапсык ыкоуп, убри иацөырхьчоит лхөеит Астана иан.

Аднан Маршьан ихөамтцуу.

•••

184. Ашөуак мархөац бзиазақ агөра ианкны иманы, татынкгы дахуа дшааиуаз, шыапыла иааиуаз Гөмантөи апсуак дааипылет. «Ари закөызи иааугуа, гыгшөыгума, абнафы иукуыма?» – хэа ахаан фык имбазацызшөа, уамашөа ибаны дазтцааит апсуа.

– Мамоу, ари еуп. Уакөтөар ауейт, иурөфгы калуейт, азлагарахьгы халацоит – ихөеит ашөуа.

– Апхьа угылар уамфазои, уакөтөар уканамыжьзои, ушба көтөуа, ушбалбаауа? – хэа дантцаа апсуа, ашөуа афьжөлашья афьжөтцшьа, армарахь ахы урхар утахызар, иаанукуылар утахызар агөра шафөукша ихөан, зеггы еихөейт.

– Нас уажэы абри сакөтөар сканамыжьзуеи, исмыцхазуеи?

– Мамоу, уажэы сара уфьжөсцоит, абри ашькыл ушьапы аныргылеи, ихөан, дицхрааны дыфьжөйтцан, цытрак агөра кны днаскөейгейт.

– Шьта агөра ура иусыркып, амала иаанукуылар утахар, агөра аафөурххар, иара иадыруейт, иаангылуейт – ихөеит. Апсуа афь агөра ааникылан цытк данынаскья, амырхөац ишьхөа наирбан, уатцөы даахө, днытцабга дцеит – дцазейт.

Ашөуа дахьгылаз игөы даатасуа, ааит сморахө мызааит арык иреигьыз азөы дтасмырхеи – ихөеит.

Хасан Аөзба ихөамтцуу. Есма-ханым акыта.

•• 85 ••

185. Апсуа хатцак цъарантә ыккәбалла, рацәак иагыу-рамкәа иагыбжәмкәа лашак дақәтәаны дшааиуаз, амҕа иаркараз ицшәмагы диехънитцеит. Амҕаду ианыланы ишааиуаз алаша алақәа иаадырырхан, ахы рызнымкылауа икәлаауа иаманы ахцстара илталеит.

– Уара, ҳахьтанархуа уанбазуеи, ҳацап – лхәеит, зхатца ибгазара зеаларцсны изкыз ацхәыс.

– Бымццакын, зегы акоуп, ҳахьнеиша ҳнеианза иара ҳканажъуеит – ихәеит лхатца.

Ҳасан Ағзба ихәамтоуп.

186. Мемет Ефенди хәа азәы дықан, ачаижәыртағы ауаа шеилатәаз ицсы игәы икылачны дааин:

– Абаржәы Осман абна даасҕахан, ажәа ааимахкын, са-аисуа, сааисуа, дыспҕеит – ихәеит.

– Уара уанисуаз, иара инапқәа игәытцапсаны дгылаз-ма, иара икаитцауази? – хәа дтцааит Ҳасан.

– Уи анаҕстәи уаламцәажәан – ихәеит Мемет.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

187. «Алунапарк» ағы Хәсеин хәа лазк ицхәыс Фадима диманы ахәыцқәа шыхәмаруа аабуеит хәа инеит.

Фадима ари анылба, ахагежь ларгы дақәтәар лтаххеит.

– Бақәымтәан, биқәа рбоит – ихәеит Хәсеин.

Алаз шыоуки дышрацәажәуоз, дыцшызар, Фадима аха-гежь дақәтәаны дгьалуеит.

– Бара ибасхәоз бмахазеи, биқәа рбуеит хәа басымхәазеи – ихәан иеыргәааны дналықәцәкьеит ицхәыс.

– Уи уацәымшәан, сиқәа сышысхит, ирбазом – лхәеит.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

188. Малаҕиантәи цәтәрак ацәагы ианҳариуеит хәа ирыманы Орду иааит. Цәагы бзиазақ аарган, еидыр-галейт. Аха ацәтәра иауам, ацәагы армарахь ицан иара арғъарахь иеихеит, ацәагы арғъарахь аҕазнакын, ацәтәра армарахь ицеит. Ари збауаз хатцак дтцааит «абри ацәтәра Малаҕиатәума? – хәа.

– Аеи, аха иалудраази?

– Исымдыркәа, сара сыпхәысгы Малаҕиатәуп, абас ауп лхы шымҕапылгуа – ихәеит.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

189. Инапқәа Кәычықә хәа даара хатца бзиақ дықан. Иа-реи сареи акыр ҳаицныкәалуан, абцъар ныкәиғауан. Ғнак сиязцааит:

– Уара, Кәычықә бзиа, абри иныкәугауа акъарахә абау-хәартәу, иабаугы? – хәа.

– Цъара затцәык ауп, уаха акгы.

– Уи ак арбану?

– Уара упсра зманы иузааиуа иара дыпсыроуп.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

190. Кара Мемет иааиланы уағы шәпак иакәын. Мҕакы дшыкәыз дақзан, зык нкастәоит хәа гәарак днадгылауан хәсақәак дырбан, ахәхәара иалагеит, «узғу закәызи ип-хаумшыазои, уахә хтны адәы ушбақәгылоу» – хәа. Даахә-ны днарыхәапшын:

– Шәара, мышрақә иакәшәаша, сара гәакрыла исып-шааит, шәара башьас иашәтази! – ихәеит.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

•••

191. Аңсуа хатцак дыкан Дели Мурат хәа, бааңсшәа ибыз цәгъан. Икәрахь днәиуа даналага, җнак иикәуа ааишьи-хын, ипхашьара дахәаңшуа ус ихәеит:

– Сара сыңсыр нышәк сартоит, аха уара уңсыр, сым-цахә цәгъахеит ауп.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

•••

192. Инаңа Қәычыкә хәа дыкан, җнак иңшәмеи иа-реи сасра агәыларә ицеит. Аңшәмаңхәыс ахәы ахьын-закалтоз дара аштаҗы ара тдла атака итәаны иңәажәуон. Аңшәма акәты раңәаны илыман, рбагькгы рылан ауама аңсахкны, иназыхьзуа кәтык аҗнажьуамызт. Ари гәазтаз Қәычыкә иңхәыс, «абри арбагь закәытә мчузи иамоу» – лхәеит.

– Ухала уканы ахәса раңәа урылазар, умч аүкамлуа, аха азәы затәык уаалыдхалар, сара сеиңш укалуеит – ихәеит Қәычыкә.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

•••

193. Еиҗах Қәычыкә имала қытак далаланы дышнеиуаз пхәысеибак лкны дымҗахытцит. Акрырфеит, акрыржәит, иааибаргәабзыгын, лиартахь дымҗахылгеит. Рус ианалга дцеит Қәычыкә. Саатк аамтцыцкәа деиҗамҗахытцит.

Дцеит лымхәуаны деиҗааит.

– Уара уажәы акәымзи ара уаныказ анылхәа –
– Исхамшти бара, афасааит – ихәеит Қәычыкә.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

•••

194. Сабыда хәа Стампыл амҗа иахылаңшуаз полиск дыкан, аңартыша игуан, аха хәашьа амазамкәа. Аха иңьы-

•• 88 ••

ба италаз тигар хәа умшәан, дыңсозар акәрышь импытц-шәомызт.

Җнак, аусураҗы дааизар, «уамхуп» хәа априказ кыдуп.

– Сзыхшәыркьози? – хәа еихабы иҗы дцеит.

– Аңарахьы ухашьтып хәа ауп, агара удыруеит, аха ашара уздырзом – ихәеит аихабы.

Неҗьати Хьециә ихәамтоуп.

•••

195. Аңсны ах иңа Хьрыпс Мақьара дшышәарацуаз маңк амҗа даңәахәкәан Ашәтәыла архака дыкәнагәлеит. Ашәуа тауад Қазылбақь Аңсха иңа даниба, даара пату икәтәны, агәыла, азла адгаланы ачара изиуит. Иуахьад иреиҗыыз лашакгы хамтас ииҗеит. Ашьыжь Хьрыпс амҗа даныкәлоз, аҗы ааганы ағәрахарңартаҗы идыр-гылеит. Аңсшәакәа раңәаны Хьрыпс хамтас ирҗаз аҗы днадгылазар, аҗы кәадыр акәзам. Аштаҗы икыдгылаз ахак ааиган аҗы иадыргыланы сақәтәуеит хәа далагеит. Атауад иматцуәа ахьгылаз аччара иалагеит, ари «хәсас аҗыжәлашьа издырзом, хамтас иҗатәыз аҗеада акәын» хәа.

Ари збаз атауад Беиҗулах, «агазақәа, аҗеадатәкәа иа-кәиртәаз шәара шәоуп, аҗы мкәадырзакәа азәы ирҗо жәбахьома, шәнеины абыржәытәкәа скәадырқәа иреиҗу акы ааганы аҗы кәадырны изаажәга хәсас», – ихәан днарыҗахәҗеит.

Хьрыпсгы зны, җын агәарңаҗы ааирхәмарын, ахьу хәа агәара днахыңан, Мақьарака ихы наирхеит.

Енвер Дарымба ихәамтоуп.

•••

196. «Реал» Мадрид ихәмаруаз Роберто Карлос Фенер-баҗче «ашьапылампыл акомандахь уахзааи, иуҗаху акара аңара уахтоит» хәа изырңаит. Урт, дара шзымхәмаруа гәартазом. Пеле имариа роургы ркомандахь даахҗеит

•• 89 ••

хәа иалагоит. Роберто Карлос абас рзааицхаит. «Даеа 5 шықәса Реал аҕы сыхәмарроуп. Ускан сконтракт аеҳәара анынцәалаак, даеацъара исмыпцъар шәара шәышка сне-иуеит. Хәаас икашәымтцан, 60 шықәса схытцыргы шәара шәыызхара сыхәмаруеит. Аха абри акоманда «Фенербахче» абакоу?»

Ахмат Ханат ихәамтәоуп.

•••••

197. Фыцъа айгәылацәа лазки ацсуаки ргәы еизынхан, еинзыршәозгы уаф даныкамла, адиуал ашка инеибапцъеит: Аеҳәара атаны ашахатцәагы адгаланы, Есма-ханым атәатцла ду аштаҕы еикәшәеит. Икалуа аабуеит рхәан, ақыта уаагы еизеит. Рацхәа ахысра алаз икәшәеит: Иакәнагаз аеҳәараҕынза днаскъан, икъарахә дџоахан, атцык аатиргеит, акы икала уара идыр, дшәама, инапы хыц-хыцуа, ахы ацсуа ишка имнеизеит. Ахысра аамта ацсуа иҕы ианааи, абри сара санизымшь, ицсхәоу азәы дыиџызоуп уеизгы, дысшьыр қъарс исоуеи ихәан, ихылца ақә иарбаны зәааирхаз ахы, ихылапарч агәтацәкәа лкылнаблааит.

– Зыцсы зоуыз алаз, ас шыкаутцуаз соухәар, схылапарч ажә схатцаны смаауази – ихәеит.

•••••

198. Даара малла ибеиаз лазк иаштаҕы аччиахәы ылзхуаз азәы днанагеит.

– Анцәа уишаны указар, хымш тцуеит чыгъак сымфеижьтеи, чалук злаасхәаша парак сыта, садакак иузаџызоуп – ихәеит.

– Апара мачны утара сара сыуаџра иатцанаком – ихәеит алаз качбеи.

– Нас амац сумтуозар, ирацәаны исыта – ихәеит аччиа.

– Уи уара ууаџра иакәнагам – ихәеит алаз.

••• 90 •••

•••••

199. Фыцъа амалуаа еикәшәан ныхәак азы рбақь иасуан рыуаажәлар шныкәырго, пату шрыкәыртцо азы.

– Сара, иахәа сышә иаалагылаз аччиа 100 лирак истеит, аныхәа ишақәнагуа ала аресторан аҕы уцаны қбаф уы хәа ихәеит ихәеит азәы.

– Саргыы, иахәа сышькылкыџ џ-кыпк ашьақар истеит ачаи ашьақар атаны ижә хәа – ихәеит егы.

•••••

200. Арпыс хәачык агазет зтиуаз ахәхәара даҕын: «Адалар ицуаз аҕба заакәрылеит, иахәа ашьыжь итытцыз агазет иануп, иаашәхәа» – хәа. Лазк дахьтәаз, «уара сыпцхәыс Адаларка дцарацы иахәа аҕба дтәхеит, анцәаиныс акы шлыхь», – ихәеит. Егы алаз, «нас агазет ааумхәуа», – ихәеит. «Уатцәы ашьыжь итытцуа аасхәап, уа итәхаз рыхыызқәагы аныртцоит» – ихәеит.

•••••

201. Кәыр д туцъарк идәқъанаҕы акәтаҕь итиуан. Лазк дааин диазцааит, «акәтаҕьқәа зака иукуази?» – хәа.

– Аибгақәа жәа кәрышьк искуоит, ипәу 5 кәрышьк – ихәеит.

– Ус анакәха, жәа кәтаҕьк сызцәы – ихәеит алаз.

•••••

202. Каисери адохтор рацхәа уанибалак нахыс пара игазомызт, амала уихәшәтәуан. Фыцъа ашапсыгцәа ашәуа дохторк джбаны апара имтазакәа хәахәшәтәып хәа инеин: адоктор ухацкы цыхәа ихәутаз ахәшә акгы иахмыхәеит – рхәеит.

– Ас ирласны ачымазара ахәшәтәра мариоума, цыхәа шәанааи ишәабжьазгаз ахәшә шәыдышәкылала – ихәеит.

••• 91 •••

203. Апцхэыс ааигэа ахшара дзауыз лгэахэпы ахш ада акымзарак ухэартам хэа еихэеит адоктор ифы зейзырбарц инеиз лазк. Алаз ихы ихэыцыртахэ дшааиуаз, иидыруаз ижэлантэык дибан, ихэаа еихэеит. «Уара уи уадафрак злоу акы акэзам, сара сыпшэма ааигэа ахшара длоуит, сара слацэажэоит, умшэан» – ихэан ус еидытцит. Ажэак ала аусқэа еикэшэеит. Апцхэыс фэ атэым хатца лгэахэпы ицэуа даналага, лцэалашэарақэа зынза аеакхан, «ахш ада уаха гэазыхэарак умазар, уцхамшьан, сара сыхиоуп» – лхэеит.

– Ипцхасшьоит иахысхэоггы, аха ибымазар ча сак сыта, ахш иадкыланы цэгэа бзиа избуеит – ихэеит.

204. «Улахь еикэшьшыы укоуп, иухэзи? – хэа апсуак игэыларэ ақытафэ инхуаз лазк диэцэаит.

– Исмыхкэа, сыфны блит.

– Иакэым ухыит, уфны астрах иалазамзи?

– Иалан, аха сыпшэмагы длаблэ дцеит.

– Хэи уи афыза уагоу дакэшэаит, уеыргэгэа абаапсы.

– Лара леитцкысгы сгэы цызжэуа, аашар, адырфэены, лэб ифэ дцаны 5 миллиардк апара аалгараны дыкан, суалкэа алахшэап хэа акэын ихэеит алаз.

205. Апсуа хатца заманак адэқан дытцагылан, игэыла ашапсыг шыбжэон хэгынеицэажэап хэа адэқаныхэ днеит.

– Ашапсыг иарэзнак абымбалых ачыт топ илапш накэшэеит, аха абымба ахатыцан шыамтэи аласа хэа иануп.

– Уара, апсуа гызмал, хэуаажэлар жэаны, ласоуп хэа абамба дааурхэоит ус акэу, – ихэеит ашапсыг.

– Мап, сгэыла ухаткы, ауаа рзы акэзам ас изанахтца, ахэынапкэа алахжэоит ауп.

206. Каисеринтэи Есқишехир иааз ашэуак, уск атцыхэала фнатэак афэ даакыдгылан, агэарц икэыз ачкэын ибжы икэиргеит, «уаб афны дыкоума?» – хэа.

– Мап, дыказам ихэеит – арцыс

– Сизыпшыр калуоу?

– Уизыпшы, ишбакамлуа.

Дыпшит акыргы, ихабар анимбаза:

– Уара, уаб дабаца? хэа диэцэаит.

– Анышэынтрахь дцеит – ихэеит.

– Итцуэзи дцеишьтэи?

– Шьта 5 шыкэса нтэан фба иртэлеит – ихэеит.

207. Малла ауаа зеггы ауеипшу, апсуа рыцхак аччихэы ылызхуаз, лаз таэцэарак даднагалан, хымш тэуеит чыгэа насфэмшэеижьтэи, анцэа икнытэггы исабапуп, сназыпцхаша акы, ихэан, апшэмапцхэыс мгэал фытк илтэит. Хапыцла дацхэит, ишьамхы икэкны ипысеуеит хэа иеэазикит, аха акры ауизалхуаз, апыр хэа иршэны афэнаирхан, апенцэыр илаахан ипыххааса иагеит.

– Сымгэалгы ифеит, спенцэырггы ахахэ агэыдцаны ипцеит хэа аус далтэит алаз ипцхэыс апсуа.

– Апенцэыр ахахэ загэыдуцэзи? – хэа дтэаит азбаф.

– Хэхэзам иагэыдстэаз, азбаф ухацкы, амгэал фыт исылтэз схапыц аналамла, сгэы ааибакын, иршэны апенцэыр икылршэтэрааны лара илызсырхынхэып хэа афэнасырхан, нас икэлаз уара иудыруеит – ихэеит апсуа.

208. Лазкишэыз ихарц алымт иаган, излыхуузымдыруа, амшьамба еитцкыс ижэпахэит. Апсуак дицэшэан, «уара уанацэалбеит, ари ухарц узэзэар, ицкэза иушэыумтэи, избуоггы ргэы иаамыхэуои» – ихэеит.

- Иузэзэар, еитамкьашьхой...
- Еитаумызэзэуеи.
- Еитамкьамшьхой.
- Еитаумызэзэуеи.
- Нас ари адунеи хзыкэлаз ахарц зэзэаразы аума – ихэеит алаз.

•••••

209. Апсуак ацаамахьгы дцалуан, аха арыжэтэ ибаны давсны калазомызт. Уахынла ыкамызт, ыинла имамызт. Ипцхэыс дцан ацаамафэ ахэаца дихэеит, абри арыжэтэ ажэра шхэартам, агэабзиара, адин ишапырхагоу иазкы аныхэарақэа икаутуа акы, уи ауафэ акы ианахэуазар аабап хэа. Ахэацагы ихамыч акы нытцалтцеит. Ахэацагы арыжэтэ эжэуа цыаннат дышзымцуа, иижэхьюу арыжэтэ этаз апатликақэа дрытцаланы цыаннат ацха дышзықымсуа хэа иара итэала ахы залымкьуа дцэажэеит.

– Убырт апатликақэа тацэу, акры ртоу? – хэа дтцааит апсуа.

– Ишба итэымкэа, рызна арыжэтэ ыками – ихэеит ахэаца.

– Хай анцэа илцха оуааит, нарцэггы қыаф аауит умхэои – ихэеит апсуа.

•••••

210. Арт атырқэцэеи аерманцэеи реимак цыхэапцэара амазам уеизгы. Агеноцид еимаркуеит, ахэаа еимаркуеит, адгьыл еимаркуеит. «Абарт аерманцэа уаха акы рзымхэуа рфэ хшэахап» рхэан, атырқэцэа иаалаган анота рзыршьтит, шэбирақ афэ зсахьа ану ашьха Арарат шэара шэуус иалоузи, хара хадгьыл афэ ишыкоу адунеи иадыруеит, ианышэмхыр хшэабашьуеит хэа. Аерманцэа хьаас икамтцазакэа иаркьафэны атак картцеит: «Шэара шэбирақ иану амзафэ шэара ишэтэума?» – хэа.

•••••

211. Лазк, ахшараиура иазыпшыз ипцхэыс диманы дышнеиуаз тызшэак, укьан-чакьанк длалашэан, аисра ианалага, фымз зхытцуаз апцхэыс дшэазар акэхап, лгэы аацэгьахан, лхэычы дыпсны длоуит. Алаз дашшит. Аус-збарафэ ианкылс, алаз иазтцааит, «ахара зду икнынтэ иутахузи?» – хэа.

– Сыпцхэыс 6 анлхытцуаз дшыказ еипш фымз лхытцуа лцэа лтэымкэа дситааит, уаха акгы стахым – ихэеит.

•••••

212. Лазк ипцхэыс агаз амыркзакэа дфышьталан, ионачыз агаз дашьит. Лхатца данааи иибахуази, уагоу имшхара, ипцхэыс дыпсит, ионы агаз оначит. Апсыжраан иааиуаз адышшылацэа рахьтэ азэы:

– Ее сыуа, угэы улырхьгэышьеит, иумыхьыр акэын – ихэеит.

– Стэы анпжэуа уажэы акэзам, агаз ахэ ашэаразы ақьаад анааилак ауп санеилагуа – ихэеит алаз.

•••••

213. Ахшара аиуразы даара ахьаакэа змаз апсуа қыпцшк, «уара упцхэыс лышка аоны ашэқэа аркны унеиуазар калап хэа ашапсыг чкэынцэа агызмалқэа ихы итаргалейт. Абри иалтцуоггы збап, ихэан ионы ашэқэа кьакьаза иаартны имхарахьы днеит. Аоны ашэқэа аартны избаз ашапсыг чкэынцэа, ари ианрыжьюа иказма, ашьшьыхэа арфшьыга лыфонадырчын, усгы икараха иказ хатцеи пхэыси, итахэхэуа ицэеит, илфоналан, дызлабзаз зеггы аайдыхэқэаланы ирыманы ицеит.

•••••

214. Фыцэа апсуаа рдинтэ хэыцрақэа еипшымызт. Азэы иахьа хэлаанза ацаама даафнымтцазакэа дыфонан,

егъи ажъа ақалакъ иалоугалара хәа аңбаама амқан дықә-
лазомызт. Єнак, абарт рацәакгы аифызара змамыз еи-
макык роуит. «Усыпқоит уара» – ихәеит, ани аңбаама
ифонымтуаз. «Сагыгузыпқуам». «Усыпқуеит. Мчыла усаа-
ир қалап, аха сара ақәак ааухырганы, аңбаама слыфнаққа
сцоит, уара уеизгы аңбаама уфналазом» – ихәеит егыгы.

Нуреттин Ахба ихәамтоуп.

•••••

215. Ацсуак игәы имахъха амфаду даныланы дшааиуаз,
игәылак дааифаҳаит.

- Уабақаз, уара аеага укызшәа укараха уаауеит? ихәеит.
- Абыржәы аңбаама саадәылтцны саауеит, ихәеит.
- Ишәеихәази уара шәхәаңы?
- Ихәаихәаз, абри абри оуп хәа акы сзеилымкааит, ама-
ла х-саатк даакәымтцзакәа аңәажәара дафын – ихәеит.

•••••

216. Аурычра аан, рацәак адин ззымдыруаз, хатыргы
ақәзымтуаз, ацсуак аеарттра иалагаанза, амла дакызар
акәхап, инытқакшәа фатқакәак сфап хәа дахьынғалаз,
дышфәраантәуаз дырkit.

- Уара, ауаа рфы еиххәа иаурычуеит, уара анцәа дыз-
жбуеит хәа уафуп, ас аурычшьа убахьоума – хәа ианааи-
фәгыла,
- Уара алшықәсанык ианысфуеи ианысымфуеи еи-
қароуп, аха усқан анцәагы, иара шәаргы иупстазаа-
шьоузи хәа зныкыр шәсазцаама, уажәы сзахтәшәкзи,
фатқак снацқазар уама қалама – ихәеит ацсуа.

•••••

217. – Ацтес аасхәаразы сееилыхны азыць санталалаак
сфы абасырхуа, анцәа иарбан гану дахьыкоу? – хәа ацсуак
диазцааит, зыпсылманра даара иқьатаз азәы.

- Азы уанталуоз иушәыухыз уматәакәа ахьышьтоутцз
ашқа уцшла, мамзар иргычыр ауеит – ихәеит ацсуа.

••• 96 •••

•••••

218. «Иааугарц иутаху ацхәыс дзеипшроу хәухәароуп»
– хәа дырkit ацсуак. «Шәара, мышрақә иакәшәаша,
ипшзоу азәы дааугар, ахыбаара угәы афуеит, фәастак
дааугар, уахи ени ушбалфәапшуеи, игару азәы дааугар,
днықәгатәуп, абеиа дааугар, аецныхәа уалыргоит. Абарт
ирылақам азәы даазгоит» – ихәеит ацсуа.

•••••

219. Фыңыа злымқакәа еихашәыз, акъарахә рхы иа-
вакны итурқьаргы абжы змаҳауаз адагәаңәа, ацсуаки
убыхки Бурсантәи Стампыл иаауаз ағба италан, нырцә
аарцә еифәапшуа инатәеит. Ағба асқьала ианаадтцы, ацсуа
аубых ихы найқәикын, нас акы еибырымқәар ауама,
ғбакы еицтоуп, еибадыруеит.

- Ы, Стампылқа уцоит, ус аума? – ихәеит ацсуа аубых
ихы найқәикын.
- Мамоу, сара Стампылқа сцоит – ихәеит аубых.
- Ы, ус аума, сара Стампылқа уцауа цысшьон – ихәеит
ацсуа.

•••••

220. Хфык ахаңәа, зықәра инықәлахьоу ацсуак, адыгьак,
убыхк, «шәааи, хәисап, хәхфыкгы хәихә атқас нықәызго,
иахәаагохьоу ажәабжык ажәабжык хгәалахаршәап» – хәа
еилазеит.

- Сара цқабжыон аусурақынтә афны сааит, ашә санас,
сыпшәма
- «Уарбану ашә иасуа?» – хәа дтцааит. Саргы саагәаан,
абас атқабжыон, сара сыда сыпшәма уаха дыззыпшыда
сқәан, сара соуп хәа ласымқәазеит цас хәа, аашаанза
ашә сасуан, лара дтцаауан, сыхьыз сымқәазеит, анааша
сывдәылтцын усура сцеит, – ихәеит ашапсығ.

- Уи закәыхи, сара схапцы сыхьуан, ахапцы ытқфы
икны снеит. «Иухьуа рыуа иарбану?» – хәа дантцаа, уара

••• 97 •••

уабатәи хапыцхәшәтәфәу, исыхьуа рыуа иарбану узеилым-каауазар» – схәан, цасхәа исыхьуаз ахапыц исмырбазәит. Иаргыи исыхьуаз ак ада хыхьтәи схапыцқәа зегьы ытцихит – ихәеит аубых.

– Шәфәыцагыи ишәхәуа башоуп, сара исхызгаз ааста – ихәеит апсуа. Уатцәы цхәыс даазгараны иахьа еипш бзиа избуаз атыцхаи сарәи акы ааимахкын, хаибаргәааит. Аха даазгәит. Ачара ашьтахь амхарафәы санней, «сымпан уқәымлан» лхәеит. Саргыи саалызцасын, абар 17 шықәса тәуеит лааигәара снейзом – ихәеит.

– Ари мцуп, ант агламқәа хәык абантәаажәгеи, уцхәыс лымцыхь уқәымлуазар, – инеиҫеикит аубых.

– Уи ауми иухәаша, саргыи сыпцхәыс слызцасын слаз-таазом абарт абаабга хәа – ихәеит апсуа.

•••••

221. Лазк даара амла дакны, иламгәа таҫахәуа черкез қытак аҫы днеит. Дахьынапшлаак крыфартоуп, арахь алаз акрызлеифуа ицъыба акапей кылтцәа тазам.

Исыхьлаакгыи сызхара сфап ихәан, акрыфарта дныф-налан, артцәы ихәеит, ахыртцәы ихәеит, аплоу ихәеит, изхаратцәкьа ыфаны, акрыфарта апшәма иҫы днеит:

- Аусқәа шбацуа? – хәа апшәма диазтааит.
- Ицәгьам, ххы ныкәаагаратәы хәкоуп, – ихәеит апшәма.
- Акрыфаны ахә зымшәуа дкалалуоу? – хәа дтааит алаз.
- Знызынла ус икоугыи хаднагалоит.
- Нас урт ирзыжәуази?

– Ирзаауеи, шыапцыкәла храхәҫасын, аҫазны ааира ргәамцхуа идәықәхтәуеит.

– Нас ус акәзар, ушыапцыкә рхиа – ихәеит алаз даақә-тәиаан.

•••••

222. – Уара, напынтцак устоит ихәеит лазк игәыла ау-бых дааипцхьан.

•• 98 ••

– Сара шықәсыки бжаки рақара цъара сымцар калуам, абри сыпшәма уаалхылапш, лцәа лтәымкәа дыкоуп, ама-ла, ахшараиуртахь лгара уқәшәагәышьоит – ихәеит.

– Акы уацәымшәан, уара угәы ртынчны уахьцуа уца, упшәма дшаанужьыз еипш духьызыгзоит уанааилак – ихәеит аубых. Шықәсыки бжаки рышьтахь алаз ифныка даныхынхә, ипшәма уаха уатцәы хәа дтәан.

•••••

223. Хәацъак, апсыуа қытак далаланы дышнеиуоз, хәыцқәак шыхәмаруаз ибеит. Абарт адин ишазыкоу цыс-шәап ихәан дразтааит: «шәымсылманцәоума уара шәа-ра?» – хәа

– Аеи, хара хамсылманцәоуп, аллах хәитәуп» – рхәеит шыца.

Азәы ҫитзом. – Нас, цъаннат шәцар шәтахзами?

«Ишбахтахым»: – рхәеит шыца, ани ахәыктәи дыр-оагыи ҫитзом.

– Нас уара уанцслаак цъаннат гылартас иоуыр утахзам, ус оуп сара ишеилыскауа уҫымтра – ихәеит ахәаца.

– Санцслаак цъаннат сақәшәар шбастахым, аха уара иахьазы иухәоз цъысшьеит ауп – ихәеит ахәацы.

•••••

224. Зхы згәы ахшәаз азәы Босфор ихьу ацха зда царта амамынза дхалан, амшын сеалажьны сеысшьеит хәа ахәхәара даналага, ажәлар еизеит, шыоукгыи игәшәа хәаны джам-жъаны дхазлыбагуазар хәа иаҫуп.

Газетак аҫы фотокорс аус зуаз апсуакгыи ара дақә-шәеит. Аҫшьра згәы итоу ацарагыи изымгәагьуа албаара-гыи дақәшахатымкәа дкәаны – зануа данынха, апсуа иб-жыи неитцыхын:

– Уара, упуазар иумыркәажәлан, мамзар уаха итытцуа агазет антара исзахьыгзатом – ихәеит.

•• 99 ••

225. Лаз хатцак асахътыхрафы иецишәуан, насгъы хырхартас ишьтихыз, ацсы зхоу араха рыхъчара ауп. Са-хъак тихит, азәы акәырбан ишьуеит рыцхашъарада, ау-аса алагырз тыфрны ицоит, ишьахаит ацшьшьапыкгы ҫахәаны. Акәырбан аныршьуа ацшьшьапык рымшьа-хуазаап, хца роуп иҫархәуа.

Ацсуак ари збаз, «ари алаз ахаан кәац ифны ифнеим-галазт, акәырбан шыршьауа иаладраауази» – иҳәеит.

226. Ацсуа хатцак схы тцсырффугеит хәа Стампыл хтцырффартак аҫы днеит. Атцырффафы ихы дахәамцшза-кәа амыркатыл аус аируа, аҫатын дахуа, итәоугы дна-рацәажәуа, ажәак ала иусушьа ацсуа игәы инамзеит.

– Уара ацәажәара уаакәытцны, узҫу аус кауцарои иҳәеит ацсуа.

– Уара акы уацәымшәан, сара ухы убас итцсырффап, уфны уаннеилаак уҫаацәагы урзымдыруа – иҳәеит аказа.

– Ибзиамхои уи, аха ууыс сгәамцхар, сарггы уара ухы уҫы уара ухата иузымдыруа икастцоит – иҳәеит ацсуагы.

227. Ацсыуак адәкбан цены дахыфналаз азы иус рызбуан.

– Аҫатын самыхар калазом, аҫатын азоуп сзыфнала, – сггычзомызт иҳәеит ацсуа.

– Уи бзиоуп, акасса зцугези?

– Аҫатын ахә тастуан, ахә мшәазакәа адәылтцра схы исзатәамшьеит азбаф ухатцкы, – иҳәеит ацсуа.

228. Ацсыуа тыпхак рацхъаза акәны ддыруан стиуар-дессас аусура даналага. Парижка ицуан ахаирплан. Акыр-за ианакхала, ацсуа цхәызба лфызга ус лхәеит:

– Бгәыбеаныз, автопилот ала ацырра халагеит.

– Уи закәызи, ишәартоума?

– Цәгъаза, хара ахәса хзы, апилот инапкәа рыфбагы тәцәуп.

229. Ацсыуа қытак аҫы аҫар еизан алаф хәауа ишааи-уаз, аруазә «ашәшьыр аҫы игылоу абни абалон азна ауа-раш зжәуа 1000 доллар истугеит» иҳәеит.

Шьериф хәа цкәынак дфатцкбан, «сара 15 минут азара сышәта, нас аҫак шәыстуоит» – иҳәан дфырыдкбаны дцеит.

Иихәаз аамҫазы дааин, уца, иаага абалон азна ауараш, насггы 1000 долларгы ашәымкәат икәтца «сара сугеисугеит» – иҳәеит.

– Нас адәахы уцаанза ара уангылаз изумхәази?

– Афны сцаны исзыжәуозар гәастон, – иҳәеит ацсуа.

230. 86 шыкәса зхытцуаз ацсыуа цхәыск ауафшьразы лус рызбуан.

Аусзбаф, «икалаз, шыкалаз азбафцәа ирабхәароуп, ама-ла аиаша бхәароуп» – хәа диргылеит.

– Босфор ахыкәаҫы атәарта сыкәтәаны амра сеасыр-былон. Хатца заманак даасыдтәалан, ажәа гәыбзыҫла дсацәажәуо далагеит. Нас суатәакәа ишьшьуа далагеит. Сара 40 шыкәса саныртагылаз, схәычкәа раб машәырла дҫахеит, убри аахыс хатца инапы скыымсзацизт. Нас ажә-жәыхәа сыкәа дҫалеит. Сыумыргәафкын, акры уҫахызар, анысхәа...

– Ари хәмарроуп, ателереклама азы иҫаххугеит анихәа, сара сааилашәан, скъарахәа аҫызган, иааигәыдцаны дыс-шьит – лхәеит.

231. Цхәыск лкалт баацсын. Абри дахыркбаны, «хцәа лырцәгъеит ахәхә дарганы дахшьугеит» – хәа ахәса ше-

илагылаз Дели Хасан хәа ацсыуа хатцак даарыдгылеит. Апхәысгыы Хасан данылба, лхы –лҕы пхапсык аакәлеит. Абас, абас дызххаркыуа, хапсылманра ацәа лырцәгьеит – рхәеит.

– Ишәхәуа иашоуп, апсра лыкәнагоуп, аха рапхьатәи ахахә хатца инапы зкымсыц, гәнахарак змам шәгуазыы илгәыдшәтцароуп – ихәеит Дели Хасан.

Ахәсақәа рнапқәа апша иакызшәа иларывахаит, иахы-гылаз иаанхеит.

•••••

232. Гәма итаз Аәзаа зеггы зхылтцыз Қәаса хәа азәы ихыыз рхәауеит. Қәаса ица Мшәы, Мшәы ица Гьедлач хәа дыкан. Аха Гьедлач даара илеишәа цәгьан, ихшыф еилган, даук иакара амч ма илан. Ғнак абри Гьедлач иашта акны даара акры зхытцуаз рагәапшык шьтан, абри аашьтихын, настгы иуаныка захьзыз шәакь дук иман, ихәда иаахишьын, ах иҕы дцеит. «Днахашьтуам» хәа иа-лагеит аматцуәа, аха «анашьтра, анамышьтра шәара ишәуысым, шәара шәнеины Гьедлач уибар итахуп хәа иашәхәа нас икайтцуа иара идыруеит» – ихәеит. «Даа-иааит, сизыпшуп» ихәеит ах. Гьедлач, ани арагәапшь ах илапш иахьытцашәашаз цьара инышьтеитцан, ишәакьгыы нкыдиргылан, ах апсшәа еихәеит. «Абни иааугаз закәызи Гьедлач?» – хәа дтцааит ах. «Ах ухатцкы, уара аекәа хамтас иузааргоит, хамта угзам. Аха абни укәадыр злакатцоу абаф сгәапхом. Абри арагәапшь нхытци, аахытци исмыхәац уаф дыкам, аха сара уара узы иаазгеит. Аәазны кәадырк андуыркатуа, абаф абри арагәапшь иалырхааит, нас изеипшрауа убап» – ихәеит. Абри аамтазы ах иматцуәа руазыы, «ах дураапсеит, шьта иазхоуп» – хәа инытцакшәа илымха иаатаирфит. «Ара уааи, уара. Унеины абни сшәакь аагеи. Ихаршали». Аматцуфы дахеит, дагәеит, аха акрыизыреихуаз. «Ари умбои, абри сшәакьцәкьа уз-харшалом, арахь ах иусқәа еиҕыскаауеит хәа уаҕуп. Уца-

ны, ах иуахьад аҕбыга рыхьшыла» ихәеит Гьедлач. Ауа, ауа, атынха адгаланы Гьедлач ачара изиуит ах. Аены анша, «дганы, суахьад дрылашәырпш, иара игәапхуа акы алихааит» – ихәеит. Гьедлач аҕы уажә ибазма, иреиҕыыз лашак алихит. Ицара аамта анааи, «аҕы ааганы дҕеыжәтцаны доушәыжь» – ихәеит ах. Аҕы рыманы иана-аи, Гьедлач алаша днадгылан, «шәцаны, ахак сзаажәга!» ихәан, аха ааргеит. Аҕы инадиргыланы сақәтәоит хәа далагеит, аха ари ауа икәзма, ааигәа днанамышьтит. Аматцуәа ахыгылаз акыр –кыр хәа аччара иалагеит, ари аеада ауп икәнагуа, аҕыжәлашьа издырзом, ас икәоу аҕы иалеихуази хәа.

Абартца икәгыланы абри ахтыс иахәапшуаз ах, има-тцуәа ибжыы нарыкәирган, ус ихәеит:

– Аеадацәкьа иакәиртәаз шәара шәоуп, шәарт алым-ха цадрақәа, абыржәытцәкьа шәнеины скәадыркәа иреи-ҕу ак ааганы аҕы шәкәадыр. Акәадыр ааганы аҕы иан-накәыртца, Гьедлач дыфәыжәлан, ах дахьыкәгылаз абартца днатцаххын, днаеихырхәеит, нас даакәтәиан аматцуәа даарываххын, инапы илымха инадкыланы иааиртцысын, шәарт алымха ду излафжәгуа акгыы ыкам хәа аҕы ишьхәа наирбан, аанда днахыууан Гәмака ихы рханы иҕынеихеит.

Хасан Аәзба ихәамтоуп.

•••••

233. Анкьа ус икан. Тьркәтәыла инхоз ипсылманмыз ауаа иаакартцалак зеггы азы ашәахтә ршәар акәын. Уи акрыфаразы, ахтырффаразы, атранспорт аҕы. Изыпцоу инамцхәны уи абжа шәахтәны ахаза удыршәон. Дели Мурат ҕнак акрыфарта данаадәылтц, «ашәахтә ушәароуп» хәа ашәахтәылхыфцәа длышьтагәа дыркит. Ианимуза, дрыманы аполиция ртәарта ашка дыргеит. Дахьнар-газ, Дели Мурат дауырымдыруаз, «сыпсылмануп ухәар, иааукәамтцуази анырхәа»,

– Убри сгәаламшәеите, – ихәеит апсуа Дели Мурат.

•••••

234. Ацсыуаки лазки абахта еицтакын. Ацсуа саатк угычыт хэа иус рызбит, алаз ажэхьа изазаап.

– Уара асаат закоузи? – хэа алаз ацсуа диазтааит, тцэык наиластцап хэа.

– Ажэхьара иаамтоуп, – ихэеит атакс ацсуа.

•••••

235. Ацсуа хэшэтэфык ичкэынгы дицирхраауа ақыта иалан. Ёнак, зыфнытцака зыхьуаз хэачык ифы инеины иакэнагаз аныкарта, «абри ацымшыь фара уакэымтцыр, уускэа ееихом» – ихэеит аб, ачымазаф ихы наиқэкны.

Иандэылтц, саб абни ачымазаф ацымшыь шифоз аба-ауба? хэа диазтааит ачкэын.

– Дахьиаз икажьыз ацымшыь цэа умбазеи? – ихэеит аб.

Ус аитах, хьаакэак змаз цхэыск лфы инеит. Рускэа баны иандэылтцоз:

– Бара, абни ацьяама ахэацьеи барей шэеипырымтцыр, бгэамбзиара хара хэхэшэқэа ахэом – ихэеит ачкэын.

– Уара дабацэыругеи абни ахэацья узлацэажэоз? – хэа дтцааит аб.

– Хэшэык сыцэкашэан ишьтысхэеит хэа схы аныла-сыркэы, ижакьақэа хыр –вырза хэацьяк аиарта ацкаа дытцаланы диан – ихэеит аца.

•••••

236. Лаз Осман цхэыс дааигеит. Дааигеит ахьзуп, аха лымцахь дықэлазом. Ацхэызбагы илыхьыз лзымдыруа адэы данықэха, лан илалхэеит, «абас, абас, сшаабыхшаз сыкоуп, бымахэ сымцахь дааизом» – хэа. Анхэеи амахэи рапхья ианааикэшэа:

– Уан дукухшоуп, сыпцаи уареи шэышбакоу? – хэа дтцааит.

– Ихэабургузи атцыс хшы сыглыжьом ихэеит лаз Осман.

••• 104 •••

– Нас, ус акы угылмыжьозар, ашақэ дасуа уфны дзыф-ноузи, илгэйдумтцуа? – лхэеит.

– Ди, бхацкы, дызхсыркьюози, цэгьарак сзылымузацтеи. Ус акы сзылуыр, лара лхалала лакэым, лтынхацэа зегьы аума иакэсмыршэои, аха макьана ус хэаиуеит – ихэеит.

•••••

237. Дели Мурат хэа ацсыуа хатцак ихы пашза исан, ифызцэа ахьеизалуаз ачаижэыртафэы днеит. Ихылца ана-аихих, ара итэаз лаз Осман лафк насхэап ааигэыхэын.

– Ора, Мурат, ухы ануса, стакэажэ лышьтахь ишабеип-шха, – ихэеит.

– Уажэыазы сыздырам, аха упцхэыс анкья даныцкэы-назтэи лышьтахь даара еипшуп, саргы убри аасгэала-сыршэалап хэа ауп схы зысса – ихэеит Мурат.

•••••

238. Адунеи ашпионцэа еицлабуан. Алазцэагы Осман даладырхэит абри аицлабра. Ацарагы ибзианы иршэон, аха апароль ацэыргаразгы уама иакэдыршэахатуан. Осман егья изырундаз апароль имхэеит, актэи атыпцгы иара иртеит. Дхынхэны данааи, еизеит ажэлар, агазет, арадио ухэа, «икаутцази, ушбариааи зегьы?» хэа иазтааит.

– Амца сшыкэыз апароль схаштит акэымзар, ант исыхтыргаз сычхараны сыказма, – ихэеит лаз Осман.

•••••

239. Дели Мурат зны ифызак диазтааит, «зхатца дыкоу апцхэыси, апцхэысеибей злеипшымзи?» – хэа.

– Зхатца дыкоу апцхэыс лхатца дахьгэароу ахьылзым-дыруа еснагь гэырфас илымоуп. Ацхэысеиба лгэы тын-чуп, лхатца дахьыкоу лдыруеит – ихэеит Мурат.

•••••

240. Дели Мурат уриак цьара дидыхьашэан, ипсы егьы-маауа егьымцуа дидкеит.

••• 105 •••

– Дызхуркьази уара ани асыс иафызоу ауриа? – хәа дтцааит азәы.

– Арт ацаимбар Есус Христос дыршыит, иныртцәатәуп – ихәеит.

– Уара уи 2000 шықәса рапхьоуп ианыкала, уара уажәы иабоугәалашәа.

– Сара уажәоуп иансаха – ихәеит Мурат.

•••••

241. Даара згылара, афыгхара дуыз (пхәыс ауку) англиантәи еимдара Тырқәтәыла дахьааиз, «ахьымзг сиргеит» хәа апсыуак далырбеит. «Сышгылаз, ахьымзг сиргеит» – лхәеит. Апсуа даанкыланы дрыманы аузбарафәы инеизар, лзара акынза аарла дөазоит.

– Бара, абри ауаф бара бкынза фазашьас икаитцази? хәа азбаф данлазтцаа англиз пхәыс,

– Саргы мацк сьеласыркәит – лхәеит.

•••••

242. – Ашыжь ашаха рибамтуа абарт арбагкәа зфьртүази, измыртынчуази? – хәа апсуа Мурат ичкәын диазтцааит

– Урт арбагкәа тцасс ирымоуп, амц рбаны рфәы еихагылазом, амц аарбеит, акәукәу хәа афьтра иалагоит, хәхьыржбуа шәымбазои? – хәа ихәеит Мурат.

– Саб, ас ашацкыразы, ауаа амцхәара иагъанбахьзуеи?

– Аа, сычкәын, уи шбаузымдыруа, ашацкыразы ауми агазеткәа анрыладыртәуа, агазет мцымзар акры анума!? – иаахиркәшеит апсуа Мурат.

•••••

243. Алазкәа фыцәа рыхәсақәа рыгәра цкәа ирызгомьзт.

– Уара, абни ашәтазаф сижьуазар хәа гәфарас исымоуп. Сыфны снейцхьаза шытцәрак ашәт астал икәгылоуп – ихәеит арузәы ихы ихыцыртаха.

– Уара, саргы абни ахш зтиуа сижьуозар хәа гәфарас исымоуп, афны саныкам еснагь апшәма пхәыс ахш лыгьижьом, иаргы сирта дылаиоуп, абри иахьухәауази?

•••••

244. Фыцәа ашәуа аишыцәа еифьтцун. Аишыцәа арымзаа арахә рыман, рыцсаса тцаа амамызт. Ашьаса ашарафәы ианааи, еикараны еифьршеит, аха атцыхәтәан уасаки цьмаки хашәалеит. Ацма азблалашәын, мацкгы ицыркьын. Аитцбы даалаган ауаса алихит, нас даахәын иашья ишкә:

– Сашья, уара уеихабуп, абри ацма уара иумазар еиха иакәнаганы испхьазоит – ихәеит.

Ниҳат Чкәа ихәамтоуп.

•••••

245. Апсыуак еимдара хәа Африкака дцаны данааи, игәылацәа идизалеит, «уахьыказ, иубаз, иуахаз акы аахахәа» хәа. «Харгы алашарахь акылсразы ихагыу мацхәума, аха сара сахьыказ атәылафәы ауаа зынза алашыцара итцоуп, ауафжытцәкәа рфоит. Иара уигьы еилырцшаауеит, зегьы реиха ахә цәгьоуп алаз ихшыбаф. Ас изыкоузи, алаз ихшыбаф чыдарас иамоузи хәа сымтцааи. Килок ахшыбаф аизгаразы 10–5-фык алазцәа рыхшыбаф еизугароуп хәа атак сыртеит – ихәеит апсуа.

•••••

246. Дели Мурат хәа идырыз апсуа, енак, ауараш зтиуаз лазк диазтцааит, «уара, енак ала зака уалыр ауараш узытцүази?» – хәа. «4–5 уалыр аныстиуа ыкоуп» – ихәеит алаз.

– 5–6 уалыр утир утахзами? – хәа дтцааит Мурат.

– Ишбастахым.

– Нас сара иуасхәап уи амаза. Уацәтцәкәа ртәны ируталар, ауараш зыжәрацы иааиуа 7 уалырк ркынзагы уназоит – ихәеит Дели Мурат.

•••••

247. Лазк, ацсуа қытқак далаланы дышщоз, зиаск дньге-
цынгылеит. Ашора омашәа ицәгьан, сәаасырхшәашәап
иҳәан, иеааилихын, азы дталеит. Азы дахьынзатаз ақыта
чкәынцәа ари аґабырхәцәра ианарыжьуозма, иматақәа
рыманы ицеит. Азы дантытц иґаитцауази, иапхьа ина-
пы апыракны дмида-гәидаха дышнеиуаз Дели Мурат
дааґаґаит

– Уара, укәыкәылах нтәааит, ани уара иутцәахыз азә-
гьы издырзом, ухы уґы ауп иутцәахша – иҳәеит Мурат.

•••••

248. Ахамсы ауаґы ихатцара амч иацнатцуеит хәа
иалацәажәуан лаз еиланхартак аґы.

Тамел захьыз алаз ажәабжьхәаґцәа ихы нарықәикын:

– Усґакгьы шәақәымгәыгын ахамсы, иаха ханышь-
талуаз сара 10-хамсык сфеит, аха акзатцәык ауп аус зуы
– иҳәеит.

•••••

249. Каисеринтәи шапсыґк алотереиа дыхәмарын,
ибилет амашьына ласы ақәшәеит. Ари ашапсыґ азы шы-
цәаз ибеит, аха иара изы имықәшәатәыцәгьахеит. Ашықә-
сан ирхәмаруаз амашьына шкәакәақәа ракәын, иара сара
аґацшь ауп истаху иҳәан, иеаґишьаауа далагеит. Аґацшь
ыґазам.

– Усґан сбилет сырхынхәеит, иахтныстцаз ацара
шьтахьґа исышәта – иҳәеит ашапсыґ.

•••••

250. Ацсуаа Гәма хәа иахьашьтоу ашьха ақыта ашьа-
паґы ихы аныхәаґ ихы рыдиныхәаларатәы ґыцья аишь-
цәа нхауан, рыхшареи дарей еитцәаґы. Ишааиуаз, аиҳабы
игәы иахьканы хьаақәак изцәыртцит. Адохәтарцәа, «угәы
ашґа иахьанзатаху адақәа ашьа рызнагом», – рхәан,

ишьапы адақәа алхны игәахьы иааганы дырхәышәтәит.
Аицалацәа, зны иахьааикәшәаз, ани згәы рыхәшәтәыз
аиҳабы ипцхәыс:

– Банацәалбеит, бабхәында изыґартца сыздырам, да-
нычкәыназгьы ус дыфратмызт – лхәан, лыпшәма дилае-
хәеит. Аитцбы аґны данааи лыпшәма дааисны дылкит,
«уаргьы уцаны уеґґаны уаа» – хәа.

– Бара хьаа сымам, баа сымам, нас ахәызба сзатцалари
анихәа,

– Ахьаа уара иумам, аха сара исымоуп, уцаны уеґґа –
лхәеит.

•••••

251. Ғыцья иааины адәы иаақәлеижьґеи аиґызара
ззеилаз ашәуаки шапсыґки алаф шеибырхәуоз, ашапсыґ
ашәуа ихы наиқәикын: «уара уеадоуп!» – хәа еиҳәеит.
Ашәуагьы, ари сырґыґкыр, хгәы еибархьшәашәоит,
илафстәыр еиҳа еигьуп, «аґы бзиа, ажәа бзиа тытцуеит,
итабуп ухы сахьеипшутәыз, аха исзеилымкааз акы саз-
цәауеит, уара сахьуґызоу азы акәу сызәадоу, мамзар,
сахьеадоу азы акәу сзуґызоу?» иҳәеит.

•••••

252. Лазк арра дыґканы иґныґа данаа, игәылацәа из-
лацәа ирзеитеиҳәон, амшын атцәкатәи аґба аґны аматц
шиуаз, нас аґба аґзаарґәрыланы, аґацәа ишрышьташә-
уаз, аґацәа ангәарталаак абзырбзанқәа рышәқәа аартны
аґа абомбақәа шигәыдыртцоз.

– Уара, уи иухәуа уаґы изхатцом, аґба ашәқәа анаа-
уртлак азы тамлуеи, абомба шбадәықәнатцуа? – рхәеит
изырґуоз.

– Уара, шәарт зныкыр амшын шәтамлазаци! Нас ам-
шын аґы аду азгьы амач азгьы адәахьы шәымцазаци?
Нас зныкыр азы шәыґралахьоума? Абри апринцип ауп
убраагьы рхы иадырхәуа – иҳәеит алаз.

•••••

253. Диузцъатәи ацсуак Тырқәтәылантә Италиака еим-дара дцан, дхынхәны данааи, иибаз, иахаз игәылацәа ирзеитәиэхәон.

– Сара акы сазцаауеит, – ихәеит изырәуоз Кадыр. Ауаа ирхәуа саҥахәеит, аха ихастцом, уара уа уқан убла-ла иубеит, иашацәкьаны, аиталианцәа рыдгьыл, ртәыла анкьа ацсуаа азецка хәа ирышьартцуоз ашьатцатәы еипшума?

•••••

254. Ацсыуак гбала Трабзонинтәи дшаауаз, амшын цәгыахан, аҥба кәыбаса иагеит. Ацсуа ииулаакгы акәара дөыкәнажьын, ихы ихәыцыртаха, ацслымз цәаакы дшы-лаиаз, дыцшызар итахауаз даҕа гбак акынтәи зыцсы еикәхаз пхәызба ссирзак дызсаны даауеит. Данаазхытц лыцсы лыманы, ацсуа лхы наиқәылкын,

– Ухы удыруа уаакәлеижьтәи игәхьяаугуа акы сымоуп, уара узы сеигзом – лхәеит.

– Анцәиныс, абыста шысзаабга – ихәеит ацсуа.

•••••

255. Ани Дели Мурат хәа хьыз чыдала изышьтаз ацсуа, зны лазк диазцааит: «Уара, абри акьарахә ааудхалуа, изныкәугуази, аҕа думам, аҕаакым?» – хәа.

– Изныкәызгуои жәымбои, ацсуаа хцәа цызәуа лафк азәгы имхәарацы иныкәызгоит – ихәеит.

•••••

256. – Ахәса рзын ушбакоу? – хәа ари Мурат зны ифызак диазцааит.

– Агәара ла сафьзоуп.

– Уи зеипшроузи?

– Уи зеипшроу умбои, аҕны икоу илкьысуом, атәым хәсақәа иреишуеит – ихәеит Дели Мурат.

••• 110 •••

•••••

257. Тамел хәа лазк дықан. Зынрак азы ицгәы ганы азиас аҕы ишикәабоз игәыла ацсыуак дибан,

– Ус каумтцан, хьтоуп, ацгәы ахьта иакны ицсуеит – хәа еихәеит.

– Сара сус уара уаламцәажәан – ихәеит алаз.

Ацсуа дгьежьны данаауаз, дыцшызар, Тамел ицгәы псын, ауеимадахәа дтәыуа дадтәалоуп.

– Сара ицсуеит хәа уасымхәази? – ихәеит ацсуа.

Ианыскәабоз акәзам, исырәуеит хәа сшафьыз ауп иш-цы – ихәеит Тамел.

•••••

258. Ацсыуа хатцак аизараҕы дрылагьыланы, лаз Хәсин ианхәа дшыипқоз реихәоит.

– Нас, уара акгы камтазакәа урыхәапшуозма? – дтәаит ифызак.

– Мап, Хәсин ихалагы имч лықәхон, цхыраара итах-замызт – ихәеит ацсуа.

•••••

259. Лазк ацбармыкьаҕы апарпар итиуан.

– Зака иукуози? – хәа ацсыуак диазцааит.

– Миллионки бжаки! – ихәеит алаз.

– Ускак ахә зыцәгыоузи, чыдарас иамоузи?

– Англыз, афранцыз, алаз бызшәақәа рыла ицәажәуеит.

– Ацсшәа адыруама?

– Мамоу, уи макьана иамтазацт – ихәеит алаз.

– Нас ухы ианкьа, капейкылтәак хәагы истахым.

– Уеилагоума, ухы иануқьар импсуеи – ихәеит алаз.

•••••

260. Ацсыуак инапқәа ицьыба итакны, азеипш туалет дныфналеит. Иацхәа инеины зус збахьаз лазк даалац-шықәитцан:

••• 111 •••

– Сәғәтә ахәынтәрақәа цыртны, ани тыганы ирчхәи – ихәеит.

Алазгы ари знацкәа змыхәуа мчымхарак иакәшәаз азәы иакәхап игәыхәын, иихәаз кәитцеит.

– Шьта шьтахька итатцаны, схәынтәрақәа еибаркы – ихәеит ацсуа.

Иускәа данрылга егы, инацкәа ицьыба иаатиган:

– Даараза итабуп, сашья! – ихәеит.

Алаз деилагарц акгы игымхо, «уара ухы уахәо уаныкәаз, сара изсзуркәтцази? хәа диазтцааит ацсуа.

– Иаха цъара сыкан, ишакәым сарпхашьян, снапы иша-смыркуа хәа сқәит – ихәеит ацсуа гызмал.

•••

261. Каисери иадыз қытак ағы инхоз ашәуа хатцак ала-апк ицхаит. Дызбарацы иааиз игәыла, «ушбакоу, ухы шбаубо?» хәа даниазтцаа, «сшыкоу, сшубуа ауп, аха напынтцак устуеит, қбаад бгыцки ыга каламки сзаага» – ихәеит.

– Иалухуази, адоктор иахь ашәкәы уоуама?

– Мап, сзыцхараны икоу ауаа рыхьзынтца кәстцүеит – ихәеит.

•••

262. Лазк машәырк дақәшәан, ишьапы хырымтцәар амуит. Ихыртцәаз атыцан ахатца шьяпы анырмоу цхәыс шьяпык адырзахылеит. «Ушбакоу, ушьапы шбоубо?» – хәа ианиазтцаа:

– Анцәа ицьшьоуп, сыбзиахәха сыкоуп, амала абри адәахьы санцо мацк ауадафра сымоуп, сшьапкәа рыуак сышгылоу иатахуп, егы сшьапы ғыц атәарахьы исыхоит – ихәеит.

•••

263. Шацсыг арпызбак ацсуа цхәызбак джьаны дхысху-еит хәа далагеит. Анс ихәеит, арс ихәеит, аха илымухәтеит.

•• 112 ••

– Бааи зны халагап, иахгәампхуашәа аабар, хәицыр-цып – ихәеит.

– Ани иахгәампхо хьзыс иахтүеи, уара ухьз акәу, сара сыхьыз акәу? – лхәеит ацсуа тыпца.

•••

264. Ацсыуа чкәынак лазк ибахча дталаны атцәа ши-ғычуоз алаз дақәикит. «Уара, сбахча итухуози?» – хәа данахтеик, «атәа сырхон!» ихәеит ацсуа.

– Атәа усс иамоузи сара сбахчағы ахаскьын шьата сырғацомеи.

– Нас ишыкәмыз анызба ауми саргы стьтцүа саналага – ихәеит ачкәын.

•••

265. – Уара, абни абгыз еипш асцена акны ихәаауа ац-хәыс дазусда? – хәа ашәуак ивара итәаз алаз диазтцааит.

– Уи сара сыцшәма лоуп – ихәеит алаз.

– Иҗаастоу лара лакәзам, илхәуа ашәа ауп, илзызода абарт ашәа гәымхақәа, ихәеит мацк схы сырқьиап хәа ашәуа.

– Сара соуп, – ихәеит алаз җба ззымдыруоз.

•••

266. Тыркәтәыла алафкәа зхырхәаауа Тамел хәа лазк дыкан. Ипхәыс Фадима дыцсгәышьеит. Җнак ипшәма анышә дахьамадаз анышәынтра днадтәалан, ауеимадахәа атцәыуара далагеит.

– Икалуази, абыржәы бҗагыланы, анкья ишыкабтцалуаз еипш сыхәда бнапы аакәыршаны саагәыдбкылар, нас сыпсыргы... абри аамтазы шлымсапырума, шихума акы анышәнтра арпыпра иалагеит.

– Сыхәмаруеит, сыхәмар Фадима, иашатцәкьоу цьшьа акы беазыбымкааит – ихәеит Тамел.

•• 113 ••

267. Тамел игъыла Самел уахык сас пхэыск дизааит. Ичкэын дааипхъан, уцаны ажэқэа тақы, ихъа, аеада ҕахэа, акэтътра ашэ аркы. Даеа ускгъы ыкоуп, аха уи сара икастцеует – ихэеит. Ари заҳаз асас-пхэыс ари мықэ-шэатэрак сақеиршэуеит – лхэан дыфны агэылаара Тамел иҕы днеит. Абас, абас, икалаз анылхэа,

– Анцэа дишэиааит абри сгэыла Самел, иара имч зқэы-мхуа аусқэа зегъы ааганы сара исыдиджлоит – ихэеит.

268. Ани алаз Тамел мацк илақэагъы ирыгын. Уахык игъыла икынтэи дшааиуаз, иапхъатқэа акы чакэаза ишьтоуп. Изакеу збоит, хэа инацэа налшьны ибыз иныкэишьзар:

– Ачыка аасыгхеит, ажэқы сылапалахъан – ихэеит.

269. Ақалақь Стампыл инацэыхараны инхоз хатцак уск атыхэала Стампылка дшаауаз, ауаа рацэаны излахэыз цсрак даахтыкэгылеит. Ауаа рырацэара амацара акэым, еихык-еитцык ф-тоубытк рыманы анышэынтрахь ицон ауаа, ла мура дукгъы рывагыланы ицон. Знапқэа згэы-тапса атоубытқэа ирывагыланы ицуа, иакэзаргъы иоуп абарт реиҳа ирызгэакыоу ихэан, ари ауаф диазцааит, икалази, «ауардын хышэтма, даеа машэырк калама?» – хэа. «Мамоу, машэырзам, санхэеи сыпшэмеи роуп, абри иубуа ала иафит. Рацхэа санхэа дацит. Уи дамсхуеит хэа сыпшэма даннеи, уигъы лацъал уа иказаарын, уигъы дафеит» – ихэеит. Ари заҳаз ауаф цытраамтак даахэыцын, «рынарцэ бзиахааит, анцэа цъанат гылартас ирыта. Ара иатыцымзар калап, аха акы суҳэар стахуп, абри ула цытраамтак ауаара иузсытару, иажэа далымгацкэа, инеиуаз ажэлар рахынтэ азэы ибжыы аагеит, «ҳаргъы хуаауп, ара атамгъар хасзом, уааины агэаран (аочеред) уқэгыла» ихэеит.

270. Цэгъа баны бзиарак казымцуаз Тамел хэа лазк дыкан. Ауафы ипстазаара даналтцлаак, дыпсит рхэазом, ипсы анцэа инапы ианитцеит – рхэоит. Тамел изгъы абас ақыта уаа ианаарылала, ибзиазаны дыздыруаз апсуак, уи ипсы анцэа инапы ианитцеит, аха анцэа уи еипш икоу азэы дидикылуеит хэа сыкам – ихэеит.

271. Ари Тамел хэа иказ алаз дыпсуа даналага, газетак ашка ателефон дасит, «ипсуа рызбахэ азы алахэара зака хэа ианышэтцуози?» – хэа. «Сантиметрацпхэаза миллион лирак агоит» – рхэеит атакс. Ателефон ныкэйтцан, «сара метраки 70 сантиметреи соура ыкоуп, 170 миллион лира стацэа ирызтуада, сыржааит сышпсыз ауаа ирыламхэазакэа» – ихэеит.

272. Апсуа качбеик ихапыц убас ихъааигон, ихагэта кылнатэон. Ахала исхыпшшап, афынтэршыра ихэеит, ашьхардац ихэеит, аха ианамуза ахапыц ытцхы иҕы дцеит. Амрагъы азы инзаалон. «Ари ухапыц ытцхымзар псыхэа амазам – ихэеит адоктор». Икастцари нас, даара исхъаауп, итцх гэышьа иамуазар. Аха зака хэа итцхуази?

– Атцхра зыпцоу ф-хык роуп, афымца азгъы хык згуеит, зегъы аайдкыланы х-хык агоит – ихэеит адоктор

– Нас, ус акэзар, уатцэы шылашоу сааины итцсхып ихэан, апсуа доагыланы дцеит.

273. Апсыуа хатцак ақыта ахылапшфы иҕы уҕыгычит хэа иус рызбуан. Азбаф абаандафы ихы наикэикын, ахара зду уоагылеи – ихэеит.

– Сара ахара сыдзам! – ихэеит абаандафы.

– Нас, уара уазусда, ара уабаанагеи?

– Сара ақыта ахылапшы иеи уғычит хәа ифашыаны сааргеит изы.

•••

274. Ыбудар-ица Иашьар ус баапсыс, цэгьарас иаакаи-
тахааз зеггы идрыпхьазалан, 60 шықәса атакра иқә-
шәеит. Азбаф ашьауга дапхьауа даналага,

– Азбаф ухатқы, ари хымш апхьара уағызаауеит, сара
сахьтаку ус сымазам, исутар сара сапхьап – ихәеит.

•••

275. Черқезк, дапсуазарггы калап, игәыла пхәыск дыч-
мазафны дышытан, дибарацы дахьнеиз, «Нан, хыхь уха-
ланы стдаркьапқәа сызлыбаага» лхәеит. Дахьыфхалаз,
апхәыс лыпхәцәа иргаша, ирхәаша, ацәардгәы иқәианы
ицәажәуан.

- Шәан шәыкәаиаразы саалышьтит – ихәеит.
- Уеилагама уара, хан ус ушбаалышьтуаз? – рхәеит.
- Ихашәымтуазар слазтаап – ихәан, ибжыи иргеит.
- Ди, акы акәу, рыфбаггы ракәу? – хәа
- Рыфбаггы, нан рыфбаггы – лхәеит.

•••

276. Тыркәтәыла Доғәы хәа иахьашьтоу аґацә акны
арапцәа нхоит. Абрахь дырхылапшрацы апсыуак дры-
шьтит, Черқез Мемет хәа хьзыс измаз. Мемет қытацып-
хьаза афызцәа, ихатарнакцәа алихит. Ессымша аеы-
кәабара, аеызәзәара, апатасара, аерыцкьара, тақатәи
ацәаматәа ашәтара, зхәаз еипш апқарақәа алаигалеит.

Енак, тақатәи еиқәа ишьеитцәом хәа дыкны арапк
дизааргеит Мемет, аха адауы дзыутахузи, изнапык ала
амахе шьтихуеит.

- Амаркан еиқәа зушьаумтуози? – хәа дтааит Мемет.
- Аха сымам – ихәеит арап.
- Ахәсақәа закаф умада?

– 5-фык ахәса.

– Ахшара закафы?

– 68 фык. Актәи лкнытә аскафык, афбатәи, ахпатәи, их-
шара иара иихәаз атқкысггы рхыпхьазара еихәеит.

– Ари даушәыжь, иашацәкьаны аиқәа ашьатхаа има-
зам – ихәеит Мемет.

•••

277. Тыркәа хатцак аеада дақәтәаны апсыуак итәарх-
ырта дталаны дышнеиуаз, «стәа укәахаит», – ихәан апсуа,
рапхьа аеада алаба итцихит, нас апшәмаггы дааисуа ди-
пкәеит. Ари збаз агәыла «уара, пхьа апшәма думпқоз, аеа-
да зыупқазы?» – хәа дантәа,

– Пхьа апшәма ипқара салагар, аеада сыцәон – ихәеит.

•••

278. Сахьатыхфык иқазарта дахьиндәылтцыз, апсыуа
пхәыс еиґаак дибейт. Дибейт аума ипсы налылаха ицейт.

– Уатгәы абра баа сара скны, бнапы цәгьала исгәапхейт,
асахьа ақәтысхыр стахуп, амала бнапқәа зәзәаны ахыр-
тгәы илшьны иркәымшәышәны иқатца – ихәеит.

– Ибзиоуп, иухәаз сахаит, амала снапқәа рыуа зса-
хьа тухуа арбану, сарма акәу саргьа акәу. Убри сапшны
исызәзәуеит лхәеит апсуа пхәыс.

•••

279. Апсылманцәа хәцьра рыпсы аеҳәароуп уггы.
Изылшоғгы излымшоғгы Мекке Медина ианцалаак, цьан-
нат ацаразы ашәкәы амырхьызшәа ргәы калоит. Ицыркьуоз
апсуа псылманк Хәцьра сымцар калом ихәан, шьапыла
амфәа дықәлеит. Амфәан иқәшәаз даеа апсуак ари игәы
итаз анеиликаа,

- Дад, ари уныкәашьала Хәцьра узцом – ихәеит.
- Сзымцарггы, амфәа дшыкәыз дыпсит рхәап, уиггы
сара сзы ихьзуп – ихәеит апсуа.

•••••

280. Апсуаа рыцсадгьыл Апсны икэтцны абрахь имаар амуа ианыкала, уа иаанхаз гэыцфык ааизан Хаць Қыць далхны даарыштит, «уцаны, амшын ихылаз хашыцаа ирыцстазаашьюу гөатаны уаа» – хәа. Дааин иказ, ианыз, еилкааны амхацьырцаа рыцсы штаз гөатаны даныхынхә абас ихәеит:

– Маматали Атаршба иуапа аҗацә икуп иуаажәлар ирыттаршәны ацсуара еикәсырхуеит хәа, иаауижьыр ацсуара атыхәа аацтәоит – ихәеит.

Талат Атарышба ихәамтәоуп.

•••••

281. Апсуа дернекь аҗы абыргцәа еизан, Хацьра ацара еиха ипшьоу ари адунеи аҗы акы шыкам, рызынтәыкгы Хацьра ицаны ихацьханы иаар, хациамбар абри акара игәы иаахәуа ахаан акы зыкалом хәа абадакьра ианакәымтц, Енвер Дарымба дөагылан: – Шәцаимбар иихәуа цкьа исыздырам, аха хара ацсуаа хзы Апсны еихау акгы ыкам, зны Апсны шәцаны шәыпсадгьыл баны шәаа, убри ипшьоуп реиха – ихәеит.

•••••

282. Зашта җышьта тамлац, зашта сасы дтамцшыц, шыкыл зымкыц, матык зимхац, цсыуас дузыпхьазом.

Талат Атарышба ихәамтәоуп.

•••••

283. Стампыл ақалакь аҗы тәа змам ацсуаа нхуоит. Апсны инхуа раткыс еихауп ххәаргы хөашьом. Тьрқәтәыла ацсуаа ахынхо қытеи қалакьи ирыгхо зеггы Стампыл иацылоит. Избанзар зшьамхы инанагуа зеггы абрахь иаауеит усура, нхара. Зны гәыцфык ацсуаа хәидтәаланы абри Стампыл инхуа ацсуаа рхыпхьазара халацәажәуан. Азәы 10 нызкьфык нхоит, аеазәы 50-ныз-

••• 118 •••

кьфык, 100 инархысызгы ыкоуп, аха аиаша уафы издырзомызт, зеггы гәаанагаран. Енвер Дарымба дахьтәаз ибжы ааирган, «сара ишәасхәоит, Стампыл ацсуаа закаф ыкоу» – ихәеит, ицьыба қбаадк аатыганы днахәапшын, «81-фык ацсуаа цкьақәа нхоит, егырт зеггы башоуп» – ихәеит. Енвер Дарымба уи аамтазы Апсны ацхыраара атаразы царақәак ылихуан, ацара изтаз абарт 81-фык ракәын.

•••••

284. Апсуа хатцак, ажәлар ырзырфоны акы дшалацәажәуоз зынзаск игәиҗамзамкәа ацкаф ааихгеит. Акы камлазашәа, даатгылан:

– Апсра уоундаз, сажәа сыҗааны ацәажәара уаналага ажәлар ирыхәаша акы ухәуоз цысышан – ихәеит.

Хақы Ажышба ихәамтәоуп.

•••••

285. Ашәыкәба Қбаазым ыцья аҗәса иман. Рөыцьягы бзиаеибабазомызт, ианеицәажәозаткьысианеицәыгәшоз еихан. Ғнак ахәыштаара акәцал җәаргыланы акәыд ржәуан. Аха акәыд ацьыка артоу иарымтоу рзымдыруа еилахеит. Рыцгәгы абра ахәштаара иеҗәаиан. Ахәсақәа руазәы ацгәы днатцакьан, «уеизкьа ахәштаара уеҗәатәоуп, хкәыдгы атцаатәы атаха хәутахом» – лхәеит. Ацгәгы шәан ифны егы ацхәыс иналыдгылеит. «Анцәа цәгыала ахәштаара уҗеигааит, хцуа, хәауа хкәыд ацьыка атара хәҗума» – лхәеит.

Нуреттин Ахба ихәамтәоуп.

•••••

286. Уанаҗа Илиас агәылаара ақытан сасра дцан, ыызас Рауф Уанаҗа дигеит. Ус карталуан ацсуаа еихабык сасра данцалуа, цкәынак ыызас дигон. Иахьнеиз, ашьтәа рзышыны, даара пату рыкәтцаны ирыдыркылеит. Рхәы

••• 119 •••

инахатэан акы ианнацха, Илиас ацэажэара далагеит. Акы далгеит шухэо аеакы дналаго, ицэажэара тыхэапцэара амоузеит.

– Илиас ухатцкы, мацк уцсы ааитоукыр, убызгы ацсы амшьари егырт уфызцэагы, хнарзымзыфррызи – ихэеит Кэйдба Беитулах.

– Учкэын мышхааит, амала уаазгама, сахьага умбазои, уаангыл хэа соухэароузи – ихэеит Илиас Рауф Уанафеа ихы наикэикын.

Нуреттин Ахба ихэамтоуп.

•••••

287. – Шэарыцара сахьынтыцыз, – ихэеит Пашэ-ица Сабыда, – қэасабк сылапш иаатцашэан, азнык иаатсыркъаз ахызатэ ала ахгы ашьтахьтэ шыапгы ицкъа-шэкьа илы-кастцеит. Изызырфуюоз Қэыць-ица Мурат, «ишба, уара, хык ала ашьапгы иакэуршэо, ахгы уцкъо ишбакала? – хэа дтцааит.

– Ашьтахьтэ шыапы ала ахы шабғоз сеихсит – ихэеит Сабыда.

Кадыр Азынба ихэамтоуп.

•••••

288. Иаалыркьаны ахэшэтэыртафэы ишьталаз Али дызбоит хэа ифыза Мевлуд днеит. Узифеапшуам ашэыта даганы...

– Уара иацы убзиахэха цхэызбак улыцны Босфор а́кэарафэы узбуан, нас узықэшэази? – дтцааит Мевлуд

– Ирыцхарахаз, уи амрамза сышлыцыз лыпшэмагы сибейт, нас сымфа ааикын, сшыкайтцаз убойт – ихэеит Али.

•••••

289. Ацсыуа таацэарак афэы асаби диит.

Ахэычы дызбароуп хэа иааиз агэылапцхэыс:

– Иаб дышбеицшу, иаб ихы хтэа ихагылоуп – лхэеит агэыла.

•• 120 ••

– Уи акгы аурым иаахачхап, агэабзиара, ацсынтри игымзааит смата! – лхэеит згэыргьара хэаа амамыз анду.

•••••

290. Цьынцъал Ибрагим Ацсны дцаны данааи, ажэлар идеизалан, иибаз, иахаз иазызырфуюан.

– Уара, абри акоммунизм, аколхоз хэа зызбахэ хаухэуа хара хқытафэы иааир икахцараны иухэыцуози? – хэа дтцааит Хэцгы Иса захьыз.

– Икахцараны икоу акзатэык ауп, ус заамурак ханақэ-шэа, хактэаны даеа қытак ашка хцароуп – ихэеит Ибрагим.

•••••

291. Габлия Харун хэа хатца бзиак дыкагэышьан. Дыцсо даналага, хэартак иоуазар аабап рхэан, дганы иреицгыз хэшэтэыртак афэы дышьтартцеит. Игэы анбзиазгы да-ара ахампал даилахуан, уажэы ачымазаф дибарацы азэы даафналаццхэаза, «ахампал», ах, хампалк ыфаны ицсуа ибыргузи хэа дгэынкьуа ахэара дафын. Абри гээз-таз адоктор дтцааит, «абри иихэуа иаанагуози?» хэа. Уи ацсшэа издырзомызт. Ачымазаф идтэалаз итынхак, дсыр-пхашьарым ихэан:

– Ари иабду дыршьит, ауафшьра кэзтаз Хампал ихьзын. Хчымазаф ихэааигойт, сшыа музакэа, абри Хампал дымшьзакэа сышбацсуеи – хэа ихэеит.

– Аеи, исымдыруеи, шэара ацсуаа шэфэы ашьоура тцакыс иамоу – ихэеит адокторгы.

Қапба Кежал ихэамтоуп.

•••••

292. Габлия Харун, уамашэа иубаратэы ач иман. Ахэаа дамыртэуа ианалага, ипцхэыс а́каза ифэы дылгеит, псыхэак изыкатцуазар хэа. А́каза цэакьак ала Харун ич днаха-аа-хан, хэшэқэак рызбахэ неихэан, насгы 50 лира сцахуп,

•• 121 ••

сара икастгаз аус убыскак иацсоуп – ихэеит. Ари ацара рацэаны изааиз Харун, аказа ихы наиқэикын:

– Уара, абри иубуа ацхэыс, уаха шаанза абри сыч лым-пытцаркэыкэ диоуп, акацеи сымылхзом, уара тцэаќыала унагэтасын 50 лира утахеит, ари иашоума – ихэеит Харун.

Талат Дарымба ихэамтоуп.

•••••

293. Зцареи змали рхыцхязара ззымдыруаз малуафык ичкэын диазтааит, «абри радиола еснагь «апрактика» «атеория» хэа акы иалацэажэоит, абри иаанагози? – хэа. Аб рацэак даламлацэакэа ичкэын ус еихэеит:

– Уцаны, уани уахэшьеи уразтцэаа миллионк миллионк адоллар шэыртар, арац еиқэатцэак шэикэаиуама? – хэа.

Ацкэын иани иахэшьеи дразтааны даныхынхэ, «иуар-хэози?» – хэа дтааит аб.

– Хаќэшахатуп! хэа рхэеит, ихэеит.

– Нас умбои, теориала ф – миллионк адоллар хамоуп, апрактикафэ афны фыцья акахццэа хамоуп – ихэеит аб.

•••••

294. Фыцья ацсылманцэа: тыркэаки ацсуаки еигэылацэан. Атыркэа зны еилахарак иман, цара гэартак ацсуа имипсахит. Имипсахит, аха иуал изшэом. Энак ари атыркэа ацсуа диазтааит,

– Уара, цьаннат агэра угауама? – хэа.

– Ишбазымгуа, сара арахь сеаданы сааит, уахь суафны сцоит – ихэеит ацсуа.

– Иалудрааи уеаданы ушааз? – хэа дтааит атыркэа.

– Исымдыркэа, сеадамзар, уара уалмшэафы, апсахра ацара устуозма – ихэеит ацсуа.

•••••

295. – Ацсны хацсадгьыл ныжьны арахь хмаар амуа ианыќала, – ихэеит Абыхэ Мыстафа, Цьгярда атцла дукэа

рытцаќа еилатэаз атхмадацэа ырзырфэуа, – хацсы аиќэыр-харазы ахандеира хафын. Ахэынтцар идин матцуфцэа роуп рхэеит шьюуќы, анамаз шэымќыр ќалом хэа хќы-дырцалеит. Арахь аимама хэа иќоу иихэуа еитаххэоит, изакэу хзымдырзо. Уахык зны хшызрфэуаз, ацбаама аф-нутќа илеихашэахэла илашьцеит. Дасу хцыбаќэа иртаз ацэашьќэа аахарќын, хнамаз куа хэынаххэит. Аамта баша изсырзри схэан сара, ацсышэала аќэыркэан афэра сналаган амра гыламтазы ифны саалгеит.

– Уара абна иаурќыз ацэашьы алашара саашьтнахын сара, схалуа, схалуа амзафынза схалет – ихэеит егьы.

– Уи афыза ќалашья амам – ихэеит Мыстафа.

– Абни ацсышэала иуфыз анцэа иќэыркэан иамафэоуп ишыќала ихэеит афбатэи.

•••••

296. Асеипш ажэоангэашэпцхэара еснагь иауамаз, зны арыцхарагьы хтагылан. Ацсеивгара аныќала, Ныхэ хэа Харезиак автобуск ааихэуан, Адапазэры Диузцье рыб-жэара ауаа мфанигуан. Автобус иаќэтэоз аицхараќ ацсыуаан. Иахнеиша ианнеилаак, Ныхэ ќэрышыќ имтазакэа, «итабуп» хэа Ныхэ инаиахэаны, иналбааны ицауан. Энак Ныхэ ахэынтцэы ифатата, аатцэак азна акартош датцаланы дшаауоз, иќытафэнтэ Цыгэ Кэыкэ дааифахаит.

– Ныхэ, уанацьялбеит, рыцхэарас узыниази, уавтобус абаќоу? – хэа ицьяшьаны дтааит Кэыкэ.

– Совтобус «итабуп» иагеит – ихэеит Ныхэ.

Аишэымхэа Цьведет ихэамтоуп.

•••••

297. Стампылка саауеит хэа Адапазэры автобус станция фы сышгылаз, Ашэы Етем дааит. Етем цсреи чареи иры-гызмыжэуа ацсуа хатцоуп, патугьы иќэуп. Саргьы игэы иаахэаша акы ќастцап, хазхарагьы хлафып сгэыхэын:

– Етем бей, соызак дааираны дыкан, даазом, абилет сара исымоуп, уааи Стампылка хаиццап – схэеит.

– Мап, сара ссазом, уатцэы цсрак калахыр сеиттаароуп, уи аитцкыыс ара сыказ – ихэеит.

Рухи Кээзба ихэамттоуп.

•••

298. Хэацба Шардын хэа лафхэаок хэарта змамыз азэы дыкан, пхэыс дааигеит. Ипхэыс ымыз рыла ахшара длоуит. Тызшэак алымхзакэа Шардын адэқбан афы дцан, исаби ашкол матэахэқэа, аматэақэа изаахэаны иааигеит.

– Хасаби макъана дыпшқоуп, узырццакызеи? – хэа ипхэыс даниазтцаа,

– Ауаа зегъы жэымз издхалоз амфа, иара ымыз рыла данысит, ас ала ицар, сара агэыгра сымоуп заанатц ашколахьгы дцап – хэа ихэеит.

Цевдет Ашдымхэаа ихэамттоуп.

•••

299. Тыркэтэылан апсуа жэлас иупдымлуа акгы ыказам. Багацшэааи Лацшэааи рыцкэынцэа еицны цэара ишцуаз, Мгьал зыжэлаз Ибрахим хэа хатцак даарцылан, лафк нарылысхып игэыхэзар акэхап,

– Уара, Багацшэааггы Лацшэааггы шэеидкыланы шэабадэыкэлеи, бзиарак шэгэы ицоу? – хэа дразтцааит.

– Мгьал фара хцуеит ихэеит Багацшэ Мыстафа.

Цыхатц Аргэын ихэамттоуп.

•••

300. – Уара, стаацэа сыманы Алманниантэ саауеит. Хаматэа, хаидара зхэаз еицш хаилахоуп, абни «Чероки» хэа изашыцоу цыпк уманы успыл хэа Кэпал Мыстафа, Стампылка Тунчаи адырра иитеит. Тунчаи илшуаз уи акэын, абыржэы иааимхыфрып ухэаратэы, машына ажэык иманы Мыстафа дидылеит.

••• 124 •••

– Уара «Чероки» сымхэази, ари испугалаз закэызи? анихэа Мустафа

– Ари «Шэапроки» ахьзуп ихэеит Тунчаи.

Аргун Цыхатц ихэамттоуп.

•••

301. Кабыр-ипца Цэыцэ ифзаки иарей сасра ргэылара акытахь ицеит. Иахьнеиз укьан-чакьанк илаланагалан, амашэыр ахампал иалоуп рымхэои, Кабыр-ипца иааткьаз ахы дахэеит. Апсы ифны сакасантцала даарган, зхатца дтахахь Хьтыс, амашэыр шыкалаз еилыскаап хэа лыпшэма ыызас ицыз Уачана, «ишыкалаз иудыруази?» – хэа диазтцааит:

– Ишбасзымдыруа, агэыз анаатга, ахэапхэа дылкахаит, Цэыцэ хэашабга – ихэеит Уачана.

Нуреттин Ахба ихэамттоуп.

•••

302. Саз кытантэи апсыуа быргк дэыжэланы дшааиуаз, ыыла арцызбак дааицылт. Апсуатцас ара ишацу ала, арцыс дааеыжэтцны амфа аганахь иеаапхьакны, апсшэа ихэар акэын. Аха арцыс дэыжэымтцкэа апсшэа ихэеит. Абырггы арцыс датэамбакэа атак иитеит. Арцыс иакэым акы шыкаитцаз игэы азфан,

– Сацоумтцан абаапс, сэы ахы цэгьан, исызнымкылт – ихэеит.

– Акгы амам, уара уашыцэа аеы шыаханы акэын ишэыжэлоз – ихэеит.

Феридун Акэысба ихэамттоуп.

•••

303. Чарак акнытэ сасра агэылара иахьнеиз атауад Кэыцэ-ипца ицыз анхацэа ифызцэеи иарей уадак афы ишытарцеит. Атцхабжэон иифаз ицырхагахазыр акэхап,

••• 125 •••

Қызыц-ипа ишытахь абжы ирго далагеит аргам. Ари абжы ацэа иалнахыз Хыбыр-ипа Хақэыцэ, «иауеи, ас хзимуйндас» игэыхэт, аха икалаз калахьан. Аены игылан ачарахь ианнеи, Қызыц-ипа акы змыхьаз азэы еипш акэашацэа дрыхэацшуа, ишыамхы еикэыршэны дтэоуп. Ианааинырқьа Хақэыцэ дышьтхысаа дкэашо даақэлан, Қызыц-ипа димтэакэашо, ишытахь наиаирхан абжы зегы ирахауа ацкаф ааихиргеит.

Ари захаз анхацэа, хах ахьымзг шбеиургоз хэа Хақэыцэ ианизытрыс, Хақэыцэ дааифамхазакэа,

– Шэшьа зуит, шэарт еилышэкаар шэтахым акэымзар, – ихэеит.

Феридун Акэысба ихэамтэоуп.

•••

304. Ацсуа ара, еснагь, уажэы еипш қыафура рыманы, ршақэ иасуа икамызт. Ианырхьиигоз, иантэылырхуаз, алаф анрылрхуаз иахьа еипш исгэалашэоит. Зынгы «Тыркэтэыла унхозар тыркэшэла уцэажэала» хэа иахьагылан. Саб рыцха Нураллах Чаушь ефенди Чанаккале деибашьуан, ишпы хамтала ифычаны дааит. Ақытафы илафны «хынзыр» (аччия) абаза хэа ишытан. Енак зны ақыта аихабы узжэлада хэа, саб диазцааит цасхэа.

– Сара, анцэа иишаз ациамбар, ацсуа среиуоуп – ихэеит саб.

– Иахьа уажэраанза ус ацсуа дыканы смахатт – ихэеит ари.

– Саргы иахьа уажэраанза «хынзыр ацсуа» хэа смахатт ихэеит, зынарцэ бзиахаша саб.

Цьведет Аиэхьмхэа ихэамтэоуп.

•••

305. Чарак афы Таскэачаа дрыжэланы цкэына Мацьянак дыкан. Зегы ажэа рымеикуан, дырфацалуан, дыр-

зыцэхауан. Саид хэа цкэынак идыртцеит: «уара, ари абжыс, хафны, хчарафы хцецъика ифатцаны дахцкар апсуарахом, ииашам. Уажэы ана агэыларе еизарак рымоуп, уа дцоит, убра унеины ицэа дзаанамгуа дыцканы уаароуп» – хэа. Саид ифэынеихан агэыларе днеин, ани ацкэын дахьтэаз:

– Ара уара иутыпым, угыл, сара стэароуп – анихэа, амацьяна ашырхэа дфагылан, Саид иажэа фбамтэзакэа даеацьяра днеин, дкэапца днатэеит. Саид уаагы днеин:

– Ара уара иутыцзам, сара соуп атэара зықэнагуа, угыланы утыпафы сара сыртэа уажэытцэка – ихэан, арцыс ашырхэа дфагылан, еацьяра днатэеит. Саид арцыс егыа идитцазаргы акафы иажэа дафамцеит.

Саид дгьежыны афныка данааи, ачара ацшэмацэа иазтааит, «дуыцкоу?» – хэа.

– Уи дызхуркэо акгы идсымбалт, иаасхэо зегы кайцон – ихэеит Саид.

Сами Абыхэба ихэамтэоуп.

•••

306. Кара Мыстфа итаацэа амла иакуа ианалага, икэадыр аатэақэак надихэалан, Гэма инхоз Цгэы Хафиз Мурат ифы дааит цыкэреик дахэарацы.

Хафиз Мурат игэы пнатэахьан Кара Мыстфа иныкэгара. Закантэ фы еидарала ацыкэреи иирцсахьааз, аха ауал ашэара игэы итазамызт Мыстафа.

– Иустазом, уара иугаз азы иага иафызоуп, хынхэра ақэзам. Уара иудыруа агара ауп, архынхэшьа уздырзом – ихэеит Мурат.

– Мурат ефенди, сара уеизгы цыкэреик сымамкэа афныка хынхэышьа сымазам. Стаацэагы амла иагап, аха уаргы ахаан иухымтцауа ахьыз ухыстцап. Кара Мыстафа Хафиз Мурат ица дтапсит рхэап. Сара сцаны ани цыкэреила итэу уца сталуеит – ихэеит Кара Мыстафа.

Сами Абыхэба ихэамтэоуп.

••• •••

307. – Бара бѣаанкыл, сара сѣы ааихысхыр ахаан азы базымзэзәуа бѣастцеит – ихәеит, ахырзаман зхәарц згәы итаз Кадыр.

– Уѣы еихыгух акәым, уахәгы пжәа утагызар. Уѣы еихухыр, иѣыцу акры ухәуама. Кәазцха Саида длацсуп ухәоит уаха иухәози. Уи ауаа зеггы ирдыруеит.

Ашгымхәаа Цвевдет ихәамтјууп.

••• •••

308. Цъаннатѣ цъапхнымѣ рзеипш гәашәәѣы ашықәсан ацсәәаха еидикылаз ахацәа, ацсәәа зеггы еизеит. Уажәы апиамбар цъаннатѣа иишьтуеи, цъахным зтыцхашеи еилиргоит.

– Зыхәсақәа рѣапхъа агәнаха иатцалахъоу аргыраахъ шәѣиас! – хәа апиамбар адта кәаитцеит. Ус, гәнаха змамьз хатца дыкәзма, зеггы аргыраахъ ииасит, ацсыуак ида.

– Уара уѣызурдагәуази, исхәаз умахәзеи! – ихәеит апиамбар.

– Хара ацсуаа хныха ацқарақәа излархәо ала ахатца иус апиамбарггы алацәажәара азин имазам – ихәеит ацсуа.

••• •••

309. Қытәк әѣы ацсыуаки уриаки еигәылацәән, аанда рыбжъан ауп. Ацсуа убас даашьаѣын, дгыланы акрыфаратцәкья дацәаашъуан.

Ауриа иакәзар, анышә дьтцаланы дьтцтуан, ишырхәо еипш. Амала, ацсуа икаитцоз уи акәын, ессаашар анцәа дихәуан, цъара цсеивгарак сыта хәа. Ари анцәа икынза иназеит. Анцәа ацсуа дипхъан ус еихәоит:

– Иутаху хца урыхәа, икастцоит. Аха иудыруаз, уара узыхәуа акы анузыкастца, угәыла ауриаггы ѣба изыкасцалароуп.

Ацсуа ари дақәшахатхеит. Аены анааша анцәа дихәеит, «сызланеи –ааиуа машьынак сатәашьа» – хәа. Аены ана-

••• 128 •••

аша ацсуа иашта иреигъыз «Мерседеск» тагылан. Ихы ѣышьтыхны ауриа иашта дьнтәцшызар, иара иоуыз аѣызатцәкья ѣ –машьынак тагылан. Адырѣаены ацсуа ѣнык дахәеит. Иашта ихытцәцараха аѣнеихагыла тагылан. Ауриа иашта уи аѣыза аѣнқәа гъаз-гъазуа ѣба тагылан.

– Дәәа акоуп иузынхаз, иутаху акы уахәа, уиггы насыгзоит – ихәеит Анцәа.

– Икалуазыр, сүхәоит, сылақәа аруак тых – ихәеит ацсуа.

Еришан Аикба ихәамтјууп.

••• •••

310. Кәарацәгъа ахабла еизан апхәысеиба Қъамуран Кәазцха илыкәзбо иалагеит, «бхымѣапгашья цшзам, ххабла ацәа цыбѣит» – хәа. Қъамуран даатцкьан, «уара, абри сара истәызар, ма хгәыла ахтабаа Махмут истәп, мамзарггы атцәѣан иахастцап, шәара ахабла уаа ишәзалоузи» – лхәеит.

Кадыр Азынба (Паиш-ица) ихәамтјууп.

••• •••

311. Акыта уаа рацәак ауаа нагақәа ирыларымцхъазоз хатцак дацсуан, аха Кара Махмут хыыз чыдас иман, еизарак әѣы ихәда акрават (агалстук) ахатцаны, иаархәны изахыз ижәцәеимаақәа ишьбатцаны днеит. Зеггы неихәәцшы-ааихәәцшит, аха акгы рымхәазеит. Беркән-ица Мемет еидгылаз днарылтцын, абораѣы днеин, арахә злакыдѣархәалоз шаха паѣк ихәда иахатцаны дааит.

Азиз Бытәба ихәамтјууп.

••• •••

312. Тьрқәтәыла инхуа алазқәа, дара атырқәцәа шыоук-шыоукггы ус картцалуеит, уи акәырқанггы мап акзом,

••• 129 •••

ртынхацаа ааигәақәа ирыццоит, ахацаа ртынхацаа аар-
гоит пцхәысс. Ус, тырқәа чкәынак итынхак дигәацхан, даа-
игарацы иеазикит. Амқбақ цызтәооз дтцааит:

– Уара, абри иааугуеи уареи тынхара шәымоума? – хәа.

– Ихәмоуп, аха ихәмамшәа иупхьазар калуеит, 15
шықәса тцеит лтаацәеи ҳареи хмеицәажәоиждәи –
ихәеит.

•••

313. Лазк ипцхәыси иареи ажәа ааимаркын, ифны ақә
дхалеит уантә «сыцаны сеысшьоит» – хәа.

Ахәыкатцара иафыз ипшәма лыбжыи лыргеит.

– Афатә рхианы салгеит, аишәа уара ухәгыи ықәсыр-
гылоу сара сымацара схәи ықәсыргылоу? – хәа.

•••

314. Апсуа саатқатцафык есымша хыбра дук давсны иу-
сурахь дцалон. Абри ахыбра авитринафәи саат дук ықә-
гьлан, аус аузоумызт. Абарт рсаат аус замуа еилыскаап
игәыхәын, енак днымфахытцын, дразтцааит «абри шәсаат
аус замуози?» – хәа.

– Харт, асунет қажцоит, асаат ус баша иқәгылоуп –
рхәеит.

– Нас, асунет қашәтцуазар, ара асаат зықәгылоузи? –
хәа дтцааит.

– Нас иқәхаргыларацы ихәбжьюгози хәа атак иртеит.

•••

315. Апсуаа ахьынхоз дгьылк афәи атәыла аихабыра
аицлабра еифьркааит, ҳаамтазтәи амашьына иреиғзюу
атехника ала иманшәаланы изызбуа, изхәыцуа, ацара ду
шизаурыжьюа, имашьынагыи штрыжьюа, актәи атыц згаз,
иалыркааз изы. Апсуакгыи сара смодель ишәабжьазго
шәазызрфәи хәа ианактеик ажәа иртеит. «Сара сзызхәыцуа

амашьына абензин атахзам, 5-фык шьтнахуеит, азәи апс-
кы икуп 4-фык агәтасуеит – ихәеит.

•••

316. Гәма ақытан Алтыкә хәа Цьудар-ипак дынхон,
дычмазафхеит. Ипцхәыс даалыцхьан, «бара кәтык сызшьы,
акәтыжь хьаазгеит» – ихәеит. Уажәи, ианакәым тацкәым
хәа, изакәытә кәтыжьюзи иутаху, сасык дааир изахшьып
– лхәеит.

Алтыкә аиарта дзылымтцо, деицәахеит, агәылацәа
идтәалоуп. Ари лыцшәма акгыи шизықамтцоз анылба,
ипцхәыс, акәтыи лшьын, ичацаны илыманы даафнашылеит.
Алтыкә аарла ихы фышьтихын: «Бхы ларкәи бара акы
басхәашт ихәеит.

– Ари акәтыжь сышьтахь ала исәабымтцозар, сапхьала
зымзар акы сзылбаагазом – ихәеит.

Тургәыт Кәарцхьалиа ихәамтәоуп.

•••

317. Гәмаа цытфык рееидкыларыи Диузцәа иааит ацирк
рбарацы, лазкгыи дрыцын. Алымқәа рыбжьяфәи алым афәи
ихы нтеикын, нас ахәапщцәа рахь ихы наирхан:

– Ари афыза қазтар зтаху агәи змоу азәыр шәыкоума?
– ихәеит.

– Сара сыкоуп, аха алым акара ссас сзеихыхзом –
ихәеит алаз.

•••

318. Кәарацәгьа ақытан азхыттра қалеит. Ахәацәа ауа-
хәама ақәцә дыхәнән, афлыка нарышьтын, дақәымтәеит,
«сара, анцәа дсыцхраауеит, егьырт еиқәшәырха» – ихәеит,
ахаирплан нарышьтын еита ус ихәеит. Атцыхәтәән азы да-
шьит. Нарцәи дахьнеиз, анцәа аецныхәа иитеит, «азхы-
ттра сзацәумхьчази?» хәа.

– Уара, былды сумырхэазар, инасышьтыз зегь мап рцэукит – ихэеит анцэа.

•••

319. Маамын мбжбахк амшэ маншэаланы иапыхьашэан, амш аланагеит, нас абна илылашэхэа ицеит. Пхьа-кыртак афы газетак иапхьошэа аеытэахны иштэаз, амаамын амш шбасыланагуоз хэа иаапкны иааиуаз амшэ тцааит, «абрахь маамын умбазеи?» – хэа.

– Иарбан маамыну, ани амшэ амш алазгазу? – хэа итцааит.

– Изакэытэ цэгьацэпхамшьароузи, агазет антцара иагьанбахьзеи ухэарауази – хэа иаакрым –фрымит амшэ.

•••

320. Шьрыф захьзыз ацсыуа хатцак ацэаама ашка аныкэара дакэытцит. Игэыла Меметт ессымша ацэаамахы ицоз диазтцааит:

– Уара, Шьрыф, ацсылманцэа зегьы икартцуа уара изыкаумтцози? – хэа

– Акы, убри анамаз хэа ишэкуа агэра сызгом, џбагы, ацэаама акны акара ауаа амц ахырхэо тыцк ыказам, ихцаахаз, сыцшэмеи сарей ацэаама акноуп хэхьеибадырыз – ихэеит Шьрыф.

Кадыр Азынба ихэамтцоуп.

•••

321. Ацсуа Албуз бей ичымазара фытцгас икатцаны акэырбан азы даурычзомызт. Аха фыртын, акрыфара иеалаирхэуан. Абас зны, еибабарак аан, еихабык Албуз бей иаецнихэеит, аурычра дахытцамылуа, дахыркьаны.

– Албуз бей, иудыруама уара абаирам ааит, шыта ицоит?

Албуз бей ари алаф датцахар калуама.

••• 132 •••

– Аей афызцэа, уи хэаас икашэымтцан, ари абаирам есышыкэса иагымхазакэа, еицмыркьазакэа иааиуеит, ииасуеит.

Аха Албуз бей? Албуз бей знык дцар, даеазны дзаазом!

«Ачеркэз лафкэа» акнытэ.

•••

322. Фыцэа адыгьа хацэа ргэыларе кытак афы сиасуан. Ауа хазы-хазы шыталара, пхьара иргеит. Ианыхынхэ, адырфэаены рыфныкакэа рахь амфэа ианыкэла, аруазэ дтцааит:

– Уахьысасуаз ушбардыдыркыла? – хэа.

– Иахфит, иаажэит, ачара сзыруит, хазхара хэхэмарит.

– Фатэкэас ишэымази?

– Ихэамамыз арбану? Акабак жэны, акабак зны, акабак кашь...

Акабак иалтцуаз афатэкэа зегьы еикэипхьазеит.

Егьы ифызэ ус ихэеит:

– Анцэаиныс, уара циабарк иакара пату укэртцеит, сара хэыск сзыршыит, убри акара ауп.

•••

323. Алаз бафлашала дурчаргьы, ахамсы ифэумтцар акрифэит хэа ипхьазазом. Ахамсы ыфаны аракы ацумжэыр, ахамсы тцаузаап,

– Дабатэи бзамыкэу баша сыбжэазырыз! – хэа.

Биулент Афэба ихэамтцоуп.

•••

324. Ацсуаа Тыркэтэыла ианыкэнагала, атыркэшэа ззымдыруаз апсуак иеы ызит. Дтцаар итахуп, аха аеы ахьыз издырзом. Даалаган, гэйдкылак ами ааирхын, ихылца азна аеуац аакаитцан,

– Абри ыфаны, абри казыжбуа «ихи-хи» хэа икьыркуыруа цьаракыр ижэбахьазар? хэа дтцааит.

••• 133 •••

•••••

325. Кабардак амалрхара, абеиахара иакэикит. Рацэак-
ггы аца адымбалакэа аимаазахырта фабрикак аахиртит.
Имазеины иказ артэага ихы иархэаны, арымзаа аимаа
изахит. Ичкэынцэа ус реихэеит:

– Ацбармыкь афы иганы атира шэара ишэыкэуп! – хэа.

Иажэа абамтэзакэа ичкэынцэа ацбармыкьахь ицеит.
Аха инеит имхэацкэа игъажьны иааит.

– Икалази, иаразнак шэааит, ишэзымтизеи? – хэа
дратцааит.

– Тишьас ирахтуази хаб, аимаакэа зеггы арыцгоуп –
рхэеит.

•••••

326. Хакан алаха дыкэланы ишифуаз, дзыкэгылаз
амахэ лэыгырын, дкахаит. Дышьтаххуеит хэа еибароны
иааиз игэылацэа:

– Уеибгоума, баф цтэа улоума? – хэа ианиазтцаа,

– Ус акггы ыкам, аха хаилахха хцеит – ихэеит

•••••

327. Хацъра ицаны ихынхэыз ацсылманцэа Тыркэтэы-
ла иаан икарташа иалацэажэеит.

– Сара сыхэсакэа рхы иакэитыстэуеит – ихэеит ахэса
рацэа змаз малуафык. Дели Мурат хэа ирыцыз ацсуа: Сар-
ггы сыпхэыс сгэы лыхшэеит, снейр слылтцоит – ихэеит.

•••••

328. Аамтак ала зны Тыркэтэыла ацстазаара цэгъа-
хеит. Ашэахтэ аздырхаит, амзхэы дырмачит, алхракэа
амал змам рыкэцэ ытцааны иркит. Псеивгаха анырмоу
ацъажэлар:

– Адунеи аахэит, шэанацъалбеит, ишэымбазои –
рхэеит.

– Шэапырхагамхан, иаахэааит, егы аган еихаггы еигъ-
зарггы шэыздыром, – ихэеит Дели Мурат.

•••••

329. Ацсуа пхэысеибак лыпхазатцэ шьта дтаацэара-
хар цэгъа илымбуа дыкан. Уахык, ахэса ахеилатэаз абри
ажэабжь анаацэырырга, пхэыск дахьтэаз:

– Сара сыпца адокторцэа, анцънырцэа, афицарцэа,
адукатцэа илышьтамлаз азэггы дыкам, аха азэы дисым-
теит. Уажэы санхэыцлаак сахьхэгэышьит...

– Бара зынзаскгы бахьымхэын, лара дрыбмтеит, аха
иззлышьтаз азы мап рцэылымкит – лхэеит ацсуа...

•••••

330. Сара сыпхацэа ран дтыркэоуп. Ран апсшэа дыл-
мыртцеит. Рыжэла дсыртцоит хэа салаган цытрак анрыз-
ха, Ашэымхэаа рзымхэеит. Сарггы сааилашэан «аеада»
шэызхэару схэеит. Убри марианы ирхэеит. Нас убри ауп
шэара ишэнаалуа ажэла, ишэхэала схэеит.

Аишэымхэаа Цъевдет ихэамтоуп.

•••••

331. 200 шыкэса уажэапхэа ацсуаа мчыла атыркэа
иадгьыл афы ианаанага, арыцхара, амлакра, амамзаара,
агэакра ухэа ирыкэшэеит. Пхэысеибак убраанза днеит,
илалташа ацыкэреи жэлатэкьа лымамызт. Лмоца хэа-
чы даашьтылхын лгэылара акытан инхоз пхэыс беиак
лэы длыхэарацы дцеит. Арахь бызшэала изеилибакаауам.
Напышьашэала ацхэысеиба илтахыз лалхэеит. Атыркэа
ацыкэреи амра ицэтцаны илырцшшон. Аха амалахазггы
акафы дылзаамгеит ажэала.

– Уара, сара суқэтэкьоит, уара усыцэшэазшэа катцаны
ацыкэреи улапала уыжэцэеимаа ацыкэреи цыракэа
тапсаратэы ушьапкьа – лхэеит. Ус иагыкаитцеит. Ижэ-
цэеимаакэа иртапсаз лапшатцэык азна ажэла нарган
илартцеит. Апхэысеиба пшь-кэтыки рбагыки лыман.
Ацла иалфрыз амат ицхаит хэа арбагы ари лылатцарта
аагэанатон, илалтаз зеггы аайдкэшэланы иафеит. Иар-

саанза арбагъ аанылкылан, ачыка ркъаны, иафаз ацъыкэ-реицрақәа аатылган, еиталалтцеит. Абас анхара ашьапы лкит апцхэысеиба. Абри икалахьоу ажэабжьуп.

Феридун Акъысба ихэамтjou.

•••••

332. Цсылманрамзар цстазаара ыкам хэа агэра ганы иказ апсуа хатцак дыцсын, нарцэы дахънеиз, ашафы длаи-хэапшын, зынза дымлак-оакзакэа,

– Цбаханымка ддэыкэшэтца, – ихэеит

Амаалыкыцэа дрыманы иандэыкэла:

– Сара зны, рыццхак жэа – парак истахъан, цбахным сышбашэышьтуа? – хэа атызшэа каитцо даналага,

Амаалыкыцэа аины Анцэа иархэеит, абас, абас хэа

– Ишэт ипарақэа нак уи ацэгъа, цбахным итыцуп – ихэеит.

•••••

333. Кэаз Мурат дуаф бзиан, аха дзатцэгэышьан. Икэ-рахъ днеиуа даналага, агэыхырта змаз апсуак ифы дцан, алтэ гэтацса феитеит. Сыпсыргы агэтацса иадгылуада хэа, еимактэыс ироур аитцкыс, имазеины иказ ихэан. Мчыбжьык ихэеит, мызкы, хымз, аха ари агэыхы агэ-тацса имырхиеит, икаимтцеит. Игэы птцеит Мурат.

Хаи уанацалбеит, аскак аамта мыцхэара убахьоума, апсра сгэы ахуыршэеитеи – ихэеит атцыхэтэан.

Феридун Акъысба ихэамтjou.

•••••

334. – Маз, ачарафэы указма? хэа Гэма инхоз апсуак иазтцааит.

– Мамоу, сыказамызт! – ихэеит Маз.

– Узымцази, угэыларакэымзи ачара ахьыруаз.

– Снеир ачарахъ Маз ахатца дааит рхэоз цбушьоу, ани Мазажэгы ачарафэы дыкан рхэоит – ихэеит Маз.

Цъевдет Ашэымхэа ихэамтjou.

•••••

335. Апсыуа хатцак даара икыз цхэысеибак лфэы сас-ра днеит. Акыр ианеицэажэа ашьтахъ, апшэмапцхэыс ус лхэеит:

– Зык унахэаны ушьталаны уцсы шыа, уцэа? – хэа.

– Бхацкы! Арахъ санауаз азымтцар ахыкэ сныкэиан сызхара сыцэеит – ихэеит.

Цъевдет Ашэымхэа ихэамтjou.

•••••

336. – Уара, ачара жэуеит, сара изсашэымхэазои? – хэа игэы нырханы игэыла диазтцааит Кадыр.

– Уара ачарафэы икауцуази, укэашома, укэпуома?

– Мамоу, ус акгы сылазам.

– Нас абна агэараанда унхыфрыр, ачарафэы унеины уз-хара ыфаны уааип – ихэеит агэыла.

Феридун Акъысба ихэамтjou.

•••••

337. – Уара, шыта исылшом, абарт хаизарақэа рахъ уаха смаар гэыбган сышэымтан – ихэеит Хақы Ажьыба адер-некь абыргэа реизарафэы.

– Уара узымауазар хара уоны хнеилап, уа хаизалап, аха арт хаизарақэа апсуа чыс хэа акы рыцуп – ихэеит Кадыр, – уи улшару?

– Уи акэзар, азбашья мариоуп, шэара инажэгар уи ачыс, стаацэагы агэама рымбалари! – атак каитцеит акы иатцамхазо Хақы.

•••••

338. Фыцъа ахэыцкэа зиас гьефк афэы реыркэабон, азэы дапсуан, егы дадыгъан. Ишааиуаз, адыгъа азы даа-нахэеит. Ари апсуа ифыза азы дизамымхуашэа аниба, дыфны дцан, ииасуаз апсуак иеихэеит, «абаапс усыцхраа, сфыза азы дагуеит», – ихэеит.

– Дзеиуада? – хәа дтцааит ацсуа.

– Дадыгьоуп, соыза иоуп, азы дамхтәуп! – ихәеит ахәачы.

– Уикәатц, дагааит, урт рацәоуп, – ихәеит ацсуа.

Дурду Аргәын ихәамтәоуп.

•••••

339. Ахаан аңаама ионамлацыз, анамаз зымкыцыз ацсыуа хатцак, дыздыруаз анамаз идыркрацы мчыла аңаама дыонарнагалт. Абри аамтазы анамаз акра иалгаз ацсылманцәа игыларацы ршыапы исоыкәгылеит. Арт сара исхатгылеит ааигәыхәын ацсуа:

– Шәхы агәырфа иалашәымтцан, шәхатцкы, шәымгылан – ихәеит.

Дурду Аргәын ихәамтәоуп.

•••••

340. Ацсуа цсылманк Стампыл акәацтирта ашәымкыат даваланы дышнеиуаз, исцәагәази хәа ахәажьы ахә дазтцааит. Убри аамта иакәршәаны, апхал хышәтызшәа ақәаршыф леит, идадит, имацәысит, аңьармыкыа иқәыз амал, афар, азы иаанахәеит.

– Иа анцәа хазшаз, рацәа усыргәамтцит, ахәажьы харамауп, иаасхәазомызт сара, аха азтцаарагы гәнахаума? – ихәеит ацсуа.

Дурду Аргәын ихәамтәоуп.

•••••

341. Шьрыф захьзыз ацсыуа хатцак исоызцәа иреихәоит:

– Сыпцхәыс дзеилахуа акы лзаасхәарц анылтаху схәы бзианы икалтцеит; абафлаша ааста исфәалымтцау акгыы ыказам. Нас ианамасклаак «ахбылфашы уфасымтцази» – хәа исәецнылхәуеит.

– Аа, ухы абафлаша штамыз упцхәысгыы илдыруазаап, убоу, – ихәеит Мурат.

••• 138 •••

•••••

342. Абгахәачы агреи ачачеи еидысло, ифәышәо иша-аиуаз, аңьмагәара ианнавала, ахьча илақәа «цсыка» хәа илашьтеитцан, иаузаалак ацсы агеит. Нас ауасақәа ахьхәоз инеит. Уаагыы ус ахьит. Ус игәыткыа-цсыткыаха ишнеиуаз арацәа зырцоз жьик импан инеит. Ажьыгыы абгахәачы длатцәхәхәан, ипхаирст. Абгахәачы ахы амацәгыаха иштәаз, аашьышь аадгылеит.

– Изакәызи сашьа, ухалқәа стәапхьом, иухьзи? – итцааит аашьышь.

– Исмыхкәа, ура аңьамахьча исзиуызгыы еилкаауп, ауасахьча икаитцазгыы сақәшахатуп. Исзеилымкаауа абни ажьы иоуп. Ирацәа сфар хәа дшәама? – ахәеит абгахәачы.

Орхан Шамба ихәамтәоуп.

•••••

343. Дели Мурат хәа ацсыуак дыкан. Хәаңьа Шардын иааимаикуан алафхәарафәы. Ғнак, еизарак ахь дцон, исоы-зак дышьтихит, ус еихәеит:

– Амцхә схәошәа убозар, сшыапы уаграгыла – хәа. Еикәшәаз хәихә амц зхәода хәа еицлабуозшәа иоужьзаны амцхәара иафуп, излацәажәуа дасу зака адгьыл имоу. Дели Муратгыы ацәажәара иеналаигалан:

– Адгьыл азы саргыы срыцхазам, 25 нызкь метра зоура ыкоу адгьыл сьмоуп – анихәа, исоыза ишыапы днаграгылт.

– Аеи, ишшәасхәаз еипш, сьдгыыл атбаара 7 метрак ыкоуп, – ихәеит Дели Мурат. Изьзрәуаз рахь азәы:

– Мурат, ари асоыза адгьыл убахьоума, мфәхәастамзар, 25 нызкь метра аура аманы, 7 метрак итбааны – ихәеит.

– Сабиц, арахь соыза иуам акәымзар, атбаарагыы арееира акрахьсыртцау цьушьоу – ихәеит Мурат.

•••••

344. Аңьаама акны акара тынч иахьцәажәуа акгыы ыказам, аха аңьаама акны акара амц ахьырхәо тып ыказам.

Енвер Дарымба ихәамтәоуп.

••• 139 •••

345. Ацдэымтцба Кэыгэ рыццхак иакэын. Ианифои ианимфои еикаран. Ахабла дналалон, ахурзы кнахану иахыбаз уа дымфыхытцон. Ақытафы пату икэзамызт. Зны Апснынтэ азэы Тыркэтэыла дааит, сашыцэа адсуаа ирыб-зашыоу збоит хэа. Асас иахыпцылоз Кэыгэгы днеит. Рызхара ианеицэажэа асас дтцааит, «адунеи афы зегы реица ихышэашэоузи, арбану?» – хэа.

– Азэы ахыта ихэеит, азэы асы, «азэы атцаа. Кэыгэ дахытэаз ибжы иргеит, «зегы реица ихышэашэоу агэоуп» – хэа.

– Абри иоуп аиаша зхээз – ихэеит асас. Уи инаркны Кэыгэ аиаша зхэауа ихызхеит.

Агэмаа Фети ихэамтцоуп.

346. Муамер сасаиртак афы чапшыафыс аус иуон. Ашырпазы ицуа ацэа иалихуан, инаскьеигуан, уи акэын иус. Сасык дааин, «уаха затцэык ауп санцхыа» – ихэеит. Муамер дтцааит: асаат зака рзы уаасырпшыри? – хэа.

– Аарпшра стахзам, асаат 4 рзы схала саапшуеит – ихэеит асас.

– Абаацсы сухэоит, уангылалак саргы саарпшы ихэеит – ачапшыаф Муамер.

Азынба Кадыр ихэамтцоуп.

347. Пцхэыс ахкэажэк ла жэла бзиаак аалхэарацы, алақэа ахыртиуаз ацбармыкыафы днеит. Атифы ла бзиаак иара итэала илзалихит.

– Ибзиоуп, уи аасхэап, аха, шлажэла бзиоу злаурцабыргуози? – хэа дтцааит ахкэажэ.

– Сара исхэо агэра га ахкэажэ, ари зцэажэозар ахаан баргы саргы хааигэара иааиуамызт – ихэеит атифы.

Кадыр Азынба ихэамтцоуп.

348. Амазаныкэгаф лхы еильжэжэа, амца лфыкэсны аихабы икабинет даадэылтцын, лытцкы рееиуа:

– Аихабы ус гэгэак иман, икатцаны далгеит, шыта ихы дакэитуп, уоналар калоит – лхэеит ипшыз лхы наиқыылкын.

Цьведет Ашэымхэаа ихэамтцоуп.

349. Ацсыуа рыццхак аччиахэ ала ихы ныкэигон. Ёнак, ацэаама адхэа адэаза дыкэтэаны дышхэоз тыркэак дибан, псацоуп хэа кэрышыкэак ихылца интеицсеит

– Шыта, аресторан афы уцаны уеаршы, – ихэеит атыркэа.

– Нас, уаха икастцеуеи ухатцкы, ари ура исутаз апарала хацэра узцагэушыом, – ихэеит ацсуа.

Кадыр Азынба ихэамтцоуп.

350. Абгахэачы иазтцааит, «акэтыжы зны акэу, ижэны акэу ишутаху?» – хэа. Абгахэачы ахэыцра ишафыз алақэа иаарпчыхашэан ацсы тырхит.

Тарык Ашэба ихэамтцоуп.

351. Лазк, ацсылманцэа иазтцааит:

– Уара анамаз укуоу? – хэа

– Мамоу, сара ацсыз ауп искуа – ихэеит алаз.

352. Анкэа зны Малан ақыта инхоз Қапбак абахца бзианы еитцеитцан, аеафра атиразы Амзара ицуа амфан, амфадукэа ахыаихысуа атыцафы дэқбанк хитит. Атцэа, аха, алаха, атама зеипш утаху ашэыр итиуан, аахэаф-цэагы иман. Ақапба даалаган, аахэафцэа рзы абас фырак кыдитцеит:

«Иќалозар, ашәырқәа шәзеиҗырбо, пхәызбак леицш шәрызныкәа. Иашәхәаанза анапы иашәмыршьын!»

Җасан Аәзба иҗәамтәу.

•••••

353. Җалыл беи ашта данаатала, ипшәма днаипылан:

– Изакеызи уара, уцштәы ухыгга, усгәапхазом зынза. Асасааиртаҗы гәыргәәхәашак узырхианы исымоуп – лхәеит.

– Изакеызи, адахәтар дысзаабгама?

– Мамоу, уцстазаара «асигорта» иалазтәу азәы даазгеит, уцсыргыы кәрышькәак хмоуеи, – лхәеит.

«Сигорта» – страх.

Җасан Аәзба иҗәамтәу.

•••••

354. Нымха-хымхәак Садагә хәа дыкан, акы уманы ибар, дамыхәар иузомызт. Җарун магана бзиаке имака иаватцаны агәыллара еизарак аҗы днеит. Садагә амагана аниба, дахәеит. «Мамоу, исызутом» – ихәеит. «Җарун, амагана устар, атәаргәыу уахәоит, аиха устар, айгәышә уахәоит. Уи аицкыыс акгыы умамзар утынчуп», – ихәеит Җарун.

Җасан Аәзба иҗәамтәу.

•••••

355. Аурыси атыркәеи айбашыра иалагеит. Басри атцла дыхәнан, анцәа дихәо далагеит, акры умчны указар, анцәа, аурыскәа атцарха хәа. Еихабык дахыгылаз, уара аҗа датцахар утахызар, атцла улбаа, еибашыра хәиццап уара, атцла уқәтәаны убадакыра акгыы иахәазом – ихәеит.

Ашәымхәаа Цәевдет иҗәамтәу.

•••••

356. Тахир агәыллара қытак аҗы сасра дахынеиз иара иқәнагаз апату иқәрымтәеит. Ифара иагын, ииарта цкыа-

•• 142 ••

мызт, ахышәкәа кылыжәжәа, апша аасыр ашә аатуан. Атцхабжыон адырра кәлеит, агәыллара цсрак кәлеит хәа. Апсраҗы иахынеиз, ицсыз итынхак алақмар хәаны дтәыуон: «Уара нарцәы уахынеиуа амҗы ыкам, амца ыкам, ахыта уамгуеи, ухәы рхианы иузтода, уиарта рпханы улазариуада?». Тахир апшәма илымха ихы нтеикын, уара абри ицсыбаф уара уахы ауп иахыырго ишызбо ала – ихәеит.

Орхан Хәымсацә иҗәамтәу.

•••••

357. Ариф шыжы ацәажәара дналагар атцх иаиасаанза даҗызаауеит ацәажәара. Ажәа уоур хәа умшәан. Рахмигыи Ариф дитцахазом. Назим Хикмет ихыз зхыу абахчаҗы Арифи сареи хшеидтәалаз, Рахми дааит.

– Абаапсы, ани Рахми арахы дааумпхыан, ара дааир сирцәажәазом – ихәеит Ариф.

•••••

358. Лазк ахәара згәы пнамтәоз, аччиахә дахәаразы апсыуак иҗы дааит. Апсуа псызкра дыкан, иката азна апсыз иманы дааит. Алаз апсыз аниба, ицсы лалаха ицеит. Згәы цтәаны иказ апсуа ус ихәеит:

– Уара, уааи, убас хәилазап, уара апсыз устар аицкыыс, апсыз кышыа усыртцар иаха иузеигыуп.

Атилла Аәзба иҗәамтәу.

•••••

359. Кара Осман игәыллара еизарак аҗы днеит еибатәым еимаакәак ишыатцаны. Агәылацәа деицгәартан:

– Уара, Осман уанацәалбеит, еимарамыз аймаакәа шбеивоуки? – хәа дахтаркит.

– Уара, саргыы уамашәа избоит, абас ишбакалуаз хәа. Сыфны абартцаҗыгы абас еимарам шытцлакык гылоуп – ихәеит.

Етәм Аргәын иҗәамтәу.

•• 143 ••

••• ••• •••

360. Мачкэык утрак давсны дышщоз, акарпыжэ, ашбын-ка аниба, исцэагуази хэа аутра дынталуаны, апшэма дакэикит. «Уа итыхуази уара сутрафы?» – хэа апшэма даныцаикэтцэ́кья.

– Уара акы сахтанакин, умбои ачхэара сахьяфэ – хэа, иааигэа ишьтаз лакьык инапы накэикит.

– Уара уафцстэума, ари лакьуп, умбазои – ихэеит апшэма.

– Уафцстас ачхэыха сьумтеит, – ихэеит Мачкэык.

Енвер Дарымба ихэамтэуп.

••• ••• •••

361. – Уара, сгэыларе инхуа апсуа, уамак идызбалеит. Ацма бызшэа идыруеит, ицмакэа рыбызшэала драцэажэоит – ихэеит Кара Осман атыркэа.

– Уара абзамыкэ, иузелкаауам акэымзар, уи иихэуа апсышэоуп, ицмакэа апсшэа диртцеит, уажэы ахачахэа апсышэала драцэажэоит, – ихэеит игэыла Абас.

••• ••• •••

362. Ахэынтыркарафэы хыла-гэыла ианеилала, ахэынтыкар ипатрет ахькнахаз атзы днадгылан, исахья дазтцааит: – Хускэа шбакалап зыугэыхэази? – хэа.

– Сара ськнырхьп, аха уара укарнахэуеит – ахэеит асахья.

••• ••• •••

363. Кэадыр акьатеилашэ азы дпыркан, данбзиаха, ихэра зегы идирбуан. «Анцэа ицьшыоуп, амаасил азы дышцырмказ, мамзар ишьтахь, иахэ хырбуон» – ихэеит Мамсыр.

••• ••• •••

364. – Уара, уан ахэштэыртафэы дзышьтоузи, ахьта лылалама? диазтцааит Кадыр Кэадыр.

••• 144 •••

– Мамоу, ахш аза ала лэы лызэзэон, дыпшзахарацы, ажэ лшыапы иаграгылеит – ихэеит Кэадыр.

••• ••• •••

365. Агыруак апсыуак диазтцааит, «уара, Апсны апсуаа гба шэымазам, агбаныкэара аминистрра зышэтахузи?» – хэа.

– Уи умбои ишыкоу, шэартгыи акультура захьзу ааигэа шэыказам, аха акультура аминистрра шэымоуп – атак кайтцеит апсуа.

••• ••• •••

366. Азыршла (Аиран) зтиуаз агыруа, апсыуак даайдгылан:

– Исызтатэеишь, уара узыршла атэца азна – ихэеит.

Азыршла ахэ ашэарахыи ианааи,

– Уара узыршла тэытэын, – ихэеит апсуа.

••• ••• •••

367. Лаз дахэтарк ифэ тыркэак днаанган:

– Узынхьяауази? – хэа дтцааит алаз. Атыркэа ихэымцэар аапиртлан, хьяа сымазам, аха ари зака ипшзоу убоу – ихэан, алаз имазара иирбеит.

••• ••• •••

368. Кадыр Кэадыр диазтцааит, «азгабцэа уреиэырбуа уанбалага?» – хэа. «Урт шычкэынцэамамыз еилыскаауа саналага нахыс», – ихэеит Кэадыр.

••• ••• •••

369. Кадыр ицшэма димтцдашшуан, «анкья иусталаак ухэы абжа сара исуталон, уаазкэылаз, уакэытцит, угэы сыхшэама?» – хэа. «Мамоу, иеихагыи бзиа бызбоит, аха баазкэылаз ахэы катцашья бтцеит» – ихэеит Кадыр.

••• 145 •••

••• ••• •••

370. Ұыц аусзбарағы аусура иалагаз арпыс, апышәа змаз еихабы Кадыр диазтааит. «Ахара зду пхәызбак лус збатәызар, шыаугас илықәтәтәузи?» – хәа.

– Дыпхәызбаны, дыпшзазар, «еазны икабымтцан» хәа лахәаны дааужьюеит, улазтааеит, «ахәымехан быз-ҕузи?» – хәа, ихәеит Кадыр.

••• ••• •••

371. – Бара, абыскаамта телефонла бзацәажәуадаз? ип-хәыс дылзагъуан Кадыр.

– Сзацәажәагәышьода, сан лоуп. Уи лцәажәашья злаз-бо ала мацк деилагазшәа сгәы ҕуеит, – лхәеит.

– Мацк акәзар хар лымазам, иацы сара санлацәажәоз зынза деилагазан, – ихәеит Кадыр.

••• ••• •••

372. Ацъаама амца акын илықәблаа ицеит. Ацъаама ахылапшфы, ацъаама зыхьчоз дкыдцаланы дикит, амца шакыз ануба ацхырааразы узымхәхәази? – хәа.

– Сыхәхәеит, сеихабы ухацкы, анцәа сихәеит «иаалыр-кьаны акәа аруы!», хәа, аха сыбжбы имахаит ихәеит.

••• ••• •••

373. Кадыри Кәадыри еибамбеижьтеи акраатцуан, иа-неибаба:

– Уара, ныкәара уканы уааижьтеи усымбазатт, уш-бакоу? – хәа дтцааит Кадыр.

– Иумхәан, сыпхәыс тәымуафок дышлыцшытаз дақәскит.

– Нас иаухәази?

– Иасхәараны икази, тәым уафын, хабызшәа издыр-зомызт – ихәеит Кәадыр.

••• ••• •••

374. Ақыта ахылапшфы, ага изы анхацәа есышықәса 7 –7 кәты еизыргон. Кадыр шықәсык 6 кәтык изааигеит.

••• 146 •••

– Абыжьбатәи зыхуркьази, абга иафама? – хәа дтцааит ага.

– Мамоу, абга иамфазеит, аха акәтагъ аман, иантцалаак иузаазгоит, – ихәеит Кадыр.

••• ••• •••

375. – Сара бсыццару? – хәа длазтааит Кәадыр акры-фартағы ааигәа иидырыз апхәызба. «Мап», – лхәеит лара. «Афициант, ашәахтә хаз –хазы иахзааг» – ихәеит Кәадыр.

••• ••• •••

376. Маздагә, ашәацхәаф дидырбеит, дидмырбеит хәаас имазамызт. Цсрак калеит хәа ахәаиаахаз уа дыкан. Уантә даныхынхәлак ада ажәабжь имазамызт. Ари зны, ари ҕынтә, тыхәаптцәарадахеит. Ғнак, Маздагә иажәабжь даналага, Кадыр дахьтәаз ус ихәеит:

– Уара, Маздагә, исхәыцыз удыроу? Адацазары ма Диузце ҕнык нкыла. Уа есымша цсрак камлар калазом, уаргы апсрахы умцар уузом. Уа указар, иаауахаит, уне-ит. Мамзар арантә ацара, аара ухнартцәап.

Абри Назим Хикмет ибахчағы иит.

Кадыр Азынба ихәамтәоуп.

••• ••• •••

377. Ахмат итынхацәа, игәылацәа рәааидыргылан, «Мехмет ила уцхаит, ма ихата дупкароуп, мамзаргы иуц-хаз ала ушьыроуп» – рхәеит.

– Акымзаракгы кастом, сара хымзгы сыдзам, харт хайтоуп, тыпхцәа зны Мехмет сара сла ицхяхан – ихәеит.

••• ••• •••

378. – Уара, смазаныкәгафи уареи шәышбакоу? – хәа Кадыр ихатыпуаф Расим диазтааит

– Ихабьргузи, еимактәы хәамазам, – ихәеит Расим.

– Ус акәзар, лусура дшамсхыз уара илахәа – ихәеит Кадыр.

••• 147 •••

•••

379. Сабрина аус ахьылуоз афабрикаҕы хатцак даныл-гәаңхалаак, «уара, хөызцәа, уареи сареи хәидкыланы, хәзбахә алацәажәара иалагахьейт», – лхәуан.

•••

380. Аңсуаа ирыланхоз лазк, енак, игьылацәа ажәабжь реиҳәон: – Америка убас иҕазаап тасны, амашына ута-хызар амала, абылтәы утахызар амала, акрыфара ута-хызар, аресторан унафналоит, иутаху ыфа амала.

– Аңсыуак изызырҕуаз, уара Америка уҕазма, иабау-дыруеи? – хәа диатцааит.

– Сара сымцазацт Америка, аха сыңшәма уа дыҕан, ужә ааигәа дааит – иҳәейт.

•••

381. Аңсуа хәаңык дыңсын нарцәы дахьнейз, анцәа иматцуәа ааикәшан иазцаауа иалагеит:

– Упхәыс дужьахьазма зныкыр?

– Мамоу.

– Ахәса бзиа иубуазма?

– Мамоу.

– Арыжәтә ужәуозма?

– Мамоу, ахаангы иҳәейт.

– Иаажәг амтцәыжәақәа! ирыдитцейт анцәа иматцуы.

– Смаалықхуейт, ус аума? – иҳәейт аңсуа дгәыргьатцәа.

– Мамоу, уҕызхоит! – иҳәейт аматцуы.

•••

382. Ғың пхәыс даазгаз лазк Мыстафа, исасцәа аны-наиңырц:

– Ух, гәышыа, анцәа иңшыоуп, шыта сшыапы нейтцых-ны тынч сыңсы сшыап – иҳәейт.

– Амхарахы схалап, хиарта кастцап – лхәейт атаца.

– Мамоу бара, сеимаақәа сыршыоит, сшыатца сшышхны сшыапы аңсы асыршыап хәа ауп – иҳәейт.

••• 148 •••

•••

383. Емине лаб длазцааит, «бара, Муса цкәына бзиоуп, бзимыңцуази? – хәа.

– Мамоу, сиццазом, уи датеиступ, анцәа дхаитцазом, цьахнымгы цьанатгы хейтцазом – лхәейт.

– Дад, баба дбыкәхшоуп, бицца. Знык бара бицхәысхар, анцәагы цьахнымгы иаразнак ибырбуейт – иҳәейт Еми-не лаб.

•••

384. – Уара, пхәыс дааугар, ахшара лмоури, нас уара иуцымхраари – хәа аашьафык аепныхәа иитеит Гәмаа рхәаңы.

– Нас зцәа зтәымкәа иҕоу пхәыск дысзыгумпшаауа – иҳәейт аашьаф.

•••

385. – Уара, Диузцәе цатәыс исымоуп, сузгару? – хәа Ариф иаб ателефон дизасит. Зызхара змашына змыр-ныкәацыз Ариф дгәыргьатцәа дақәшахатхан, аб амашына данынтала, «уара, хыхь сиартаҕы сеикәа аңыба спарақәа тоуп, итыганы исзааги, иахьахтаххуа иудыру-ази», – иҳәейт аб. Аңыбақәа иркшейт Ариф, аха акгы имбейт, иҳәейт. «Уара мышрақә иақәшәаша, цьара уанцо жәантә суазцаауейт, уңыба акыртоума хәа, абри сара саб акәрышь азы ушбакоу хәа сазцаара зыугәаламшәози? – иҳәейт аб.

•••

386. Аңсыуа цкәынак арра ипхьан, дахьнейз, аруаа рко-мандир диатцааит. Аңсылман дин иамоу аңкарақәа уды-руама? – хәа.

Аңсуа, «сара издыруейт» – иҳәейт: «Ихәа» анихәа аи-хабы:

«Аеы, ауапа, акәадыр, акамчы, абцар» – иҳәейт аңсуа.

••• 149 •••

•••

387. Тьыркэтэыла инанагаз ацсуак иазтааит «анамаз укоу?» – хэа.

– Мамоу, сара ацсыз скуеит, ача скуеит, ашьацхэа ма ацэка ханы абгақэагы скуеит – ихэеит.

•••

388. Сөыза бзиа, убых лафхэафын аррагы хайцыкан, дычмазаөхеит. Иеыихэшэтэрацы дахьнеилаак, «уара акымзарак удаабалом, убзихэха укоуп» – рхэон. Атцыхэтэан, зда дыкамыз профессор дук иеиирбеит. Уигы, «уара угэы бзиоуп, чмазарак удызбалом» – ихэеит.

– Иа шэиу-шэиу, ауаа ачымазарақэа идьыргэакны, аума рхыганы ипсуеит. Сара хэаа сымазамкэа, сышбацсуа? – ихэеит.

Суат Берзег ихэамтоуп.

•••

389. Суат Берзег доктор бзиоуп, хайфызцэоуп. Хэаак ансоу, Лаак ида цсыхэа сымазам. Суат абаакэа абас – абас анысхэалаак:

– Уара, сыпсуеит ухэоишьтеи, Стампылаа рыбжаөык нтэахэеит. Акы уацэымшэан, егы усахэшэтэыргы мышкы зны умпсыр аузом, – ихэеит.

•••

390. Суат Маикэап инхоз иашыа Ведат ифы дсасуан. Энак, Ведат цыара дцан, агэыла цхэыс Суат ихэы катцаны дналцхэеит. Акрыфаны дшааиуаз агэыла цхэыс лла ицхаит.

– Ушбақэшэеи, икалази? – хэа ианиазтаа,

– Ала ахэы шысфаз гэоарас иакызар акэхап, исызгэаан, исыцхаит, – ихэеит.

•••

391. Расым хэа азэы дааигеит Кадыр. Дхадахкылеит абахчафы, хлафуан, хэхэмаруан. Сара энак ус иасхэеит:

•• 150 ••

«Тьыркэтэыла, ацсуа хэынтқарра аиэкаара сгэы итоуп, хэынтқарс уара укастэоит, уцшра ыкоуп, уоура ыкоуп – хэа. Энак, абахчафы санааи, Расым имала дтэаны акы дацхэон. «Судтэалар суцырхагару? – схэеит. Мамоу, ара узтэазом, сара сеилахоуп» – ихэеит. Уи нахыс ацшэагы иасымхэеит, сыла дхысмырцшылеит. Икалаз Кадыр иасхэеит. Ус шбаухэоз хэа Расым аецныхэа аниита: «Уи шэара дшэыздырзом, абра Тьыркэтэыла ацсуа хэынтқарра еиэикаарц игэы итоуп» – ихэеит.

(Икалаз хтысуп).

•••

392. Ацсуа дины данынкашэа инаркны абжыаратэ школ иалгаз иакара адырра имоуп, убыскак игэеилгара цэулоуп.

Етем Аргэын ихэамтоуп.

•••

393. Камшышь машынала дықэхысаа Сабанца дааихэан еицш аинспекция дныркылеит, амцхэ уагыны уцуан хэа.

– Мамоу, санхэа лахэ акэын сахыцуаз, азэы ианхэа лахэ данцуа дыццакуа шэбахыоума, – ихэеит.

•••

394. Шэамси аресторан афы днеин, агарсон еихэеит: «уаргы уналаны зегы тэыцак тэыцак ависки сыхызала ижэжэы» – хэа. Ахэшэарафы ианааи, «адара сымазам» – ихэеит Шэамси.

Адара умамзар абас ауп иуқэнагуа ихэан, ахылацшы Шэамси амагэшхэа дарганы ддэылицеит. Аеазны Шэамси дааихын, «ахылацшы ида егырт зегы сыхызала тэыцак тэыцак ависки рызташэтэа» – ихэеит. «Сара сызхэуркэауази?» – хэа ахылацшы даниазтаа,

– Уара ианужэлаак, аисра удыруеит, – ихэеит Шэамси.

•• 151 ••

•••••

395. Урычхан хэычы лани лаби амкъах ахпыртэоз чарак ахь дыргеит. Атацеи амаҳэи асцена ишаакэгылаз еипш лан длазтааит Урычхан:

- Атаца шкэакэа матэала дзеилахэоузи? – хэа.
- Ашкэакэа пштэы агэыргъара, ацеипш бзиа, абра-кьатра иадыргоуп – лхэеит Урычхан лан.
- Шьта еилкаауп амаҳэ еснагь айқэатэа зишэу – лхэоит Урычхан.

•••••

396. Ахэаца амедресе ағы иаирпхьоз ахэычкэа драз-тааит:

- Амш зака саат ыкоузи? – хэа
- Апсыуа чкэынак амедресе ағы иапхьоз, 23 саат, ахэаца ухаткы, – ихэеит.
- Закантэы ишэасхэхьои, амш 24 саат ыкоуп хэа.
- Ы, иацы ура уакэзами ихазхэоз, амш саатк агхеит хэа, – деиқамхазакэа атак каитцеит апсуа хэычы.

•••••

397. Қыазым дкасапын акэац итиуан. Ұнак акэац ахыкэыз ашэымкьат ағы «Акэац баауп» хэа иантцаны ала-хэара кьидитцеит. Ари збаз Емине хырзаман лырфеио, деи-лагарц акгы лыгымхеит, «акэац баа шбаҳеотца?!» – хэа.

- Хьаас ибымкын, Емине уи амтцкэа рзоуп изаныстца – ихэеит Қыазым.

•••••

398. Ұыц аусура иалагаз лаз журналистк азсарағы апхьагылара згаз апсыуак азтцаара иитеит:

- Уара, абас ипшзаны азсашьа абаутца? – хэа.
- Азағы исымтцеи ихэеит, – апсуа.

•••••

399. Цгэы Ҳафиз уамашэа ацыгэқэа дырчычан. 20 –ка цгэы иман ионы. Ацыгэқэа иаргы ичычан. Крыфартак

ағы днатэеит, ацыгэқэагы ахьааз уағы изымдырзуа, ипаны ишьамхы иаакэтэон.

- Уара, абарт ацхь иагаша, дарей сарей хшеитынхацэоу разхэуада?! – ихэеит Цгэы Ҳафиз.

Кадыр Азынба ихэамтэоуп.

•••••

400. Кадыр Баҳариа амфа ду даныланы дшааиуаз, пхэыск дибейт, ипсгы налылаха ицейт.

- Ах, баргы саргы хханда, закэытэ малузи баша итэахны ибымоу, – ихэеит.

•••••

401. Алтыкэ знызынла заарак изааиуан, аха итынха-цэа дныркылуан. Зны ишыкала здырхуада дрыцэеит.

- Абаакэа, Кэарацэгьака дышэмышьтын. Уа дцар, дры-лафашьауейт, дхазрылдыраазом, – ихэеит Кадыр.

Цывет Ашэымхэа ихэамтэоуп.

•••••

402. Бериа хэа апсуаа зцэымғаз хылапшфык дыкан.

Абласаркыа (Бериа) даныршь ашьтахь ипсы тынчмызт, дзыцэомызт, дцэырханы даапшуан. Иғынеихан кэыдр-пафык ауриак иғы дцейт, дтцаарацы.

- Уара апсуаа ргэыргъара аан ауп уанпсуа, умпсыкэа упсы тынчхашьа амазам – ихэеит ипшфы.

- Урт апсуаа хэа узгеу рчара, ргэыргара анбыкэу, ехэа-рас иамоузи? – хэа дтцааит абласаркыа

- Уара уанпслаак аеноуп, урт рныхэа рчара, ихэеит апшфы.

•••••

403. Хатцак дыпсит. Нарцэы дахьнеиз иааисны дырkit,

- Уара уазусда, макьана арахь иуусузи?! – хэа.

- Саргы арахь макьана аара сгэы итазамызт, аха сызхэшэтэуаз адахэтар дыццакцэеит, – ихэеит.

•••

404. Амѡаҕы амашыына машэырк канатцеит. Ажэлэр еизеит рыжэпэра узалсом. Азэы уама кантцеит, «амашыына зысыз саб иоуп, снашэышът» – хэа.

Ауаа неиха-ааихан, «аҕа» амѡа иртеит. Днеизар, амашыына зысыз аеада агэы хаккала икажбул.

•••

405. Ахагацэа рыѡны амца акын, ибналаз хэѡык рыда зегы шытахька иааргеит. «Ахэѡык пшааны иаажэгароуп» – хэа атакзыпчыкэыз аматурауаа дэыкэыртцеит.

– Рыхэѡыкгы аажэгама? хэа ахақыым хада данразцаа, «хэык закэызеи, 20-ѡык аахгеит» – рхэеит.

•••

406. Лазк ауха цэара дыкан, аены дышгылаз дыцэон. «Уара аѡны уцаны уцэа, аусхэарта айхабгы дыкам иахэа» – ихэеит иѡыза аҕсуа. Арахь алаз айхабы дицэшэаны дыпсуеит. Ус иагыкаитцеит. Аѡны даннеи, ахышэ дынкылпшзар, аусхэарта айхабы ицхэыс дырххо диманы аѡны дыѡноуп.

Дыѡны аусурахь дааит. «Узаази, икалази?» – хэа иѡыза данцаа,

– Ахышэ сшнкылпшыз ауп, мамзар аѡны сныѡналар хэйхабы сикуан, амац аасыгхеит ихэеит алаз.

•••

407. Ацсара хэа иахышьтаз, аҕсыуак дэқбанк ааиртит. Ала абыз кэыкратэи шоуроуп, аха ауаа агэаран ақэгылоуп. Азэы ашэ, азэы акэац, еазэы ахэша ааихэоит.

Цхэыскгы аҕхзы лэашы дрылагылоуп.

– Ахкэажэ, бара ибтахузи, бгэы зынхэози? – хэа длазцааит аҕиѡы.

•• 154 ••

– Сара акгы стэхзам, абна авитринаҕы икэу амалкэа рахэтэ акы ахыыз «аиран» хэа иануп, аҕсышэала уи «азыршла» ахьзуп. Убри уриашар стэхуп лхэеит.

Цэевдет Ашэымхэаа ихэамтпоуп.

•••

408. Атыркэа шэкэыѡѡ ду Азиз Несин ақытэҕынэ Стампыл иааны зтыц ззымпшааз цкэынаки иареи еибадырит. Несин еснагь иҕстазаара дазыразымызт.

– Еи, сашэа, икауттарызи, уаргы сара сеипш калампынтцала схы ныкэызгоит хэа уаҕуп – ихэеит ачкэын.

– Уара иузанаатузи, ушэкэыѡѡума, ужурналистума? – дцааит Азиз Несин.

– Мамоу, сара есымза антэамтазы саб ашэкэы изызѡеит, схы зланыкэызго аҕара сзаашьты – хэа ихэеит арпыс.

•••

409. Кадыри Муратэ еизарак иалахэын, ианаадэылтц Мурат дцааит:

– Уара, хайпыртцуоу, абахчахь хцуоу? – хэа.

– Абахчахь хцап, аха сара шыпыла сызцазом, машыынак сақэтэроуп, – ихэеит Мурат.

– Сара амѡан уск сымоуп, мацк садхалуеит, нас абахчахь снеуеит – ихэеит Кадыр.

Кадыр дааит абахчахь, итыц ылхны дыпшит иѡыза дыказам.

Пытрак ашьтахь Муратгы дааит

– Уара, машыынала иаауаз уабанха, сара шыпыла иаауаз саижьтеи итцуази – ихэеит Кадыр.

– Саазгуаз амашыынагы сара исеипшын, – ихэеит Мурат.

Цэевдет Ашэымхэаа ихэамтпоуп.

•• 155 ••

•••••

410. Өыцъа атыпхацаа псын, цъаннат гылартас ироу-рацы амаалыкъцаа аус ахьырзбоз инеит.

– Сара, сан сшаалыхшаз сыкоуп, хатцак инапы скыым-сыц – лхэеит рапхъа изытцааз атыпха.

– Бара, цъаннат зыкэнагоу боуп, быст ацыпха! – ихэеит аихабы.

– Сара, 14 шыкэса анысхытцауаз абри аус салагеит, хатцак дсафсмыжыт, иахъагы сафуп абри аус – лхэеит лфыза.

– Сара цъаннат аталаразы ацыпха сызбыкэнаргом.

– Быст сара сыфны ацыпха, ахэымехан саргы афныка снейуеит, ихэеит амаалыкъцаа реихабы.

•••••

411. Мамет Али еадабагъ леишэацэгъак иман, ацкэа хырцацъаны, алымхакэа акэпсаны, ахаан ччапшык ахы – афы икэымлацыт. «Абри сеада зырччо, хэырцъынк азна ахы истоит» – ихэеит Мамет Али. Азэы, ыфъа, хык, даара реазыркит, аха акгы алымтцит. Апсуак Мамсыр зыхъзыз «уи сара избап» – ихэан, днеин аеада алымха дынтахэйтхэытын, аеадабагъ къатеипцэараха иаазкыл-сын, абар мчыбжык тцеит аччара иакэытцом. «Абри сеада аччара иакэызхуа къасак азна ахы истоит» – ихэеит Мамет. Мамсыр аеада ндэылиган, аччара иаакэытцит. «Излакэухзи?» – хэа иааисны дыркит Мамсыр.

– Рапхъа, ура иумоу атцкыс сара стэы еихауп схэан, акъатеиах апцэара иалагеит, ашьтахъ сара сызлаказ ана-сырба, аччара иаакэытцит ихэеит Мамсыр.

Атилла Уанафа ихэамтоуп.

•••••

412. Баз Хэсин шэарыцаф баапсын, хреи шэарахи еикэиртэомызт. Иимбацыз имахэ дипхъан, иуа, итынха адгаланы ачара иуит. Амахэгы дыпхашъа-пхатцо аг-фэора афы ифызцаа дрыдгылан. Ишааиуаз абхэа Хэysin

•• 156 ••

ишэарацаракэа раан, дызкырц игэыдлаз ахра мшэы ап-сырта шылыкааз ахтыс исасцаа ирзеитеихэон. Амахэ дыпхашъа – пхатцо дахыгылаз игэы ааитцацалан:

– Аа, рацаа ухатцоуп Баз Хэсин! – ихэан ибжы ааиргеит.

– Уара, нак ддэылыжэгеи ари хэмахэ, ари апхэысаа-гара итцеит, аха уи иацу акэама-тцамаракэа изымтцеит – ихэеит абхэа Баз Хэсин.

Абдул Кадыр Арзынба ихэамтоуп.

•••••

413. Зуркыуф арыжэтэ дазгаган. Иааибит иезааи-шылон. Икэрахъ даннеи ари сакэымтцыр калуам ихэан, иеаибытаны хэцъра дцеит. Уи ашьтахъ агъама убар ка-лазом, игэнахоуп. Аха Зуркыуф дзакэымтцит ... икаутцауа закузи, хэцъра умцазеи анырхэалаак ифызцаа,

– Сеитамцахуеи, – ихэон.

•••••

414. Дели Мурат хэа иказ апсуа Ескешъехир крыфартак афы днеин, ихэы анааимтцадыргыла,

– Уара, шэаттурта абааш еипш ицкъамкэа икам, ес-сымша ишэызэзуозар акэхап – ихэеит.

– Иалудраауази? – хэа дцааит ахэы аазгаз.

– Исымдыркуа, иааугаз зегы асапын ффы рхышэшоит – ихэеит Мурат.

•••••

415. Ачаижэыртафэы абыргцаа тэаны чеик инахэуан, алафгы рхэуан. Азэы дахьтэаз, «абри Босфор ацха акынтэ апара даара ишэартцоуп» – ихэеит.

– Ишэартцоу ацха акнытэ апара акэзам, амшын аеа-лажьроуп – ихэеит изыроуаз Мурат.

•••••

416. Мурат агба дакэтэаны мфак дыкэлараны дшыказ бжык илымха иаатеифит: «уакэымтэан, изаакэрылуеит?

•• 157 ••

– хәа. Аҳаирплангы ус, адәыҕбагы убыс. «Уара, уазус-да?» – дҕааит Мурат.

– Сара, анцәа иҕынтә знапы уану соуп – аҕак иаҳаит.

– Нас пхәыс данаазгоз уабаказ – ихәеит Мурат.

•••••

417. Алым, исфаша акы спыхьашәуазар хәа ицхлы-муа абна илаланы ишнеиуаз, ихраа-зраауа ахәынапцәа ирышьтаз оны цгәык абеит.

– Уара, сара сыжәлантәкәа уреиоуп, мыкәшәатәрас узыкәшәази, ари узақарахази? – хәа ихәычшьаны ацгәы иазтәаит алым.

– Ауаа рнапаҕы унхар сара сеитцкыысгы уеицәахон, – ахәеит ацгәы.

Хақы Ажыба ихәамтәу.

•••••

418. Апсыуак ашыцра дылаланы дышнеиуоз изымды-руаз азәы диқәшәеит. Ианеибадыр,

– Спиамбаруп сара, иааутаху исылымшо акы ыкам – ихәеит ациамбар. Апсуа ихы саны дықан, акәыбрқәа таха ирҕомызт,

– Абарт акәыбрқәа срымфо икатца! – ихәеит апсуа.

– Уи сылшом, аеакы уахәа – ихәеит ациамбар.

– Абарт акәыбрытцәкәкәа урзымиааиуазар, уабатәи циамбару?! – иниаецнихәеит апсуа.

Агәмаа Фети ихәамтә.

•••••

419. Зқазара уамак идумыз жакә сафык иҕы сxy-сҕы срыцкыуеит хәа апсуак днеит. Ажакә саф убас акы даҕуп, аха зпатца исуа ауаф ашьа кәадабаа иҕашы.

– Уажәада ара уааины уцатца усахьоума? – хәа дҕааит ажакәсафы

– Мамоу, снапы Чанаккапе аибашьраҕы ауп иахьсцәы-зыз – ихәеит апсуа.

•••••

420. Иахья хашкол аҕы амузыка артцаф хәбақәа оба ситеит, ихәеит Мемо хәачы иаб димтәаҕо

– Изхауитеи ахәшьара бзиа, икаутцеи? – дҕааит аб.

– Акы, ашәа ахысхәаз азы, егы уаха ахьысмхәауазы – ихәеит Мемо.

•••••

421. Адулап акнытә ахалуа тыганы ишугоз збеит, абжа сара исуҕароуп – ихәеит Хакан хәачы.

– Азамана, абжа устоит, аха уаха, хан данааилак исфо алаба абжагы уара иуфароуп – ихәеит иашья еитцбы.

•••••

422. Аусура узалтци? – хәа иазтәаит Олгәын.

– Салымтзетит, аиҳабы самихит – ихәеит аҕакс.

– Узхиркәази уара?

– Саргы иара еипш снапкәа сышьтахь икатцаны усура снейуа салаган, ихы сахибаан самихит – ихәеит Олгәын.

•••••

423. Аишьесыпцәагыдшыкоуназбап, сагыналылапцхәап лхәан сасра лыпцха лыхь дцеит. Цас иуазшәа, ауах лымахә арыжәтә иеарганы, иҕы еилымгуа дааит.

– Даеазны сымахә абас афы иеарганы данызба, уаха саазом – лхәеит ан. Акы ибмырхан, мамзар ажәра дакәытцзом – лхәеит ацха.

•••••

424. Ғыц аҕаацәара иаланагалаз арцыс ионы данааи, аҕаца ихәы лырмазеин, лыпцшәма дизыпшыин. Азнаашә кәчыжь шейбгаз изны аишәа иқәын. Апшәма дааигәыр-ҕан акәчыжь дафсит. Упынцәахь иузаагом, аффы баапсын.

– Ари иаграбтцазеи бара, уамак ала аффы цэгъоуп – ихъеит.

– Уи сагрампцзеит, иаграз шаграз иззит – лхъеит.

•••••

425. Аб ица ашколахъ ицара аамта анааи, сычкэын снаилабжыап игэхэын, «сычкэын, ачкэынра, азгбра, апчхэysi ахатцеи реизыказаашья азы мацк хайцеажэар стахуп» – ихъеит.

– Ибзиоуп баба, усазцаа, нас еилукарц иутаху уасхэап – ихъеит аца.

•••••

426. Аца аоны дааицыцхъаза, аб дтцауан:

– Иахья бзиарас икаутцази? – хэа.

– Иахья хла цсыкахэа хгэылапчхэыс илалышьтастцеит.

– Нас, уи бзиарас иалоузи? – дгэааны дтцааит аб.

– Ала лышьтасымтцар автобус дагхуан, – ихъеит аца.

•••••

427. Цхэысхэара ицаз тыркэа арпызбак ицыз иаб, ачкэын ирехэара далагеит: «сычкэын, арыжэтэ ижэуам, амаца дасуам, азэы дахьтэоу ибжыы иргараны дыказам. Иааиоухэаз кайтцоит, утэа ухэар дтэоит, угыла ухэар дгылоит...

– Убарт рөызцэа аказшья бзиазақэа змоу ѿба хца хайуан сара сборафгы итагылоуп – ихъеит азгб лаб.

Цъевдет Ашэымхэаа ихэамтцоуп.

•••••

428. Ахмат игэыла диазтцааит:

– Уара, абарт згэахэпы гьал-гьалуа, змака фэхэара акын-за илеиуа ахэса угэапхома? – хэа.

– Сзынарфэапшуам, сгэы умырхынхэын – ихъеит Ахмат.

– Аеи, зтэартэ шэпоу ахэса ушбарыхэапшуа?

••• 160 •••

– Урт еихагы еицеоуп.

– Нас абри сыпчхэыс дзахтоуки, нак улкэымтцуа, – ихъеит Ахмат.

•••••

429. Шэарыцаф мцхэафык шэарах анимоу, игэылара адэкъан афы днеин, иртиуаз жьак аахэаны аоны дааит. «Уара, ари цэа ахазамеи, ас иказ шбоушы?» – хэа ипшэма даниазтцаа,

– Жьабагыки иареи абнафы ишеиёырбоз ианызба, аеиилахэаха иахымгзакэа ашэақь аагэдстцан, исшьит – ихъеит.

•••••

430. – Африка шэарыцара саныказ 15 бжъас сшьит – ихъеит зыпсы тоу бжъаскгы зымбацыз Нихат Абрскыл.

– Саб, цыпх 10 ухэон, сынтэа 15 шбакала? – дтцааит ичкэын

– Цыпх, уара ухэычын, ушэар хэа сшэан жэаба ркынза иласыркэит рыпчхъазара – ихъеит Нихат.

•••••

431. Фыцэа ахацэа, апсуаки шапсыгыки шэарыцара ицеит. Ашэарах рыббы-рыпша амкрацы жэык ацэа рхарцаны азага иазнеиуан. Ашэақь зкыз апхья игылаз апсуа иакэын. Ишнеиуаз, азага ианазааигэаха, ашапсыг дыхэхэеит.

– Ирласны иукуу ашэақь сыта! – хэа

– Иубази, бгабуама, қэасабуама? – ибжыы заны дтцааит апсуа.

– Абгаб закэузи, цэагык хашьтоуп, ихэхьзар хырзаман хакэнаршэуеит, – ихъеит ашапсыг.

•••••

432. – Абри, Африка сшышэарыцуоз исшьит, – хэа амшын мшэы шкэакэа дук ацэа игэылацэа идирбуан, Нихат Абрскыл. Африка агыгшэыг бзианы издыруаз Нарт Кьаф

••• 161 •••

иамеикит. «Уара, Африка амшә амазам, ари мшын мшәуп,
– ихәеит.

– Уара, ари мшәуп, Африка Азия хәа атәылақәа акрады-
руама, ишнеиуоз сара сақәшәан, исшыит – ихәеит Ниҳат.

•••••

433. Ацхын ашора, амца анкатәаз камбашь дук ам-
шын аеанатан қяфура аманы аеыкәабара иаеуп. Зны
хәзаарцәы катцаны азы ихәытцалуеит, зны итабылгыеит.

Хәынацык ақәара, ацслымзра илахәмаруаз, абжыы
аргеит.

– Амшын уантытцлаак сара сқынза узааиуоу? – хәа.

– Изақәызи, иутахузи? – итцааит акамбашь.

– Сымшын талага сеикәа збом, уфашьаны уара иушьоу-
тцазар, суазтцаап хәа акәын, – ахәеит ахәынац.

•••••

434. Шәарыцафык ажәабжык ифызцәа ирзеитейхәеит:
Мфакы сшықәыз, утрак аеы ахаан изымбацыз кәбақк збе-
ит. Уи аамтазы амахе чалындар иасуан, махек ааин абни
ақабак инацха-аацхан, икылжәаны уахь инталеит. Ус еи-
цыз амахеқәа зегьы ақабак инталан, ршьапқәа ааитцыхн
рыцсы ршьон.

– Саргы мфак сшықәыз ақәабкатцарта кәзартак аеы
снанагеит. Быжьфык рыбжьқәа еинымфәа, ақәаб афонуцка
италаны аусура иаеын, – ихәеит изырфәаз Муса.

– Уи афыза ақәаб ду қалашья амам – ихәеит изырфәаз
аеазы.

– Ишбакамлуа, ани амахеқәа зтазоз ақабак жәтәхар,
иалахамжәои ихәеит ацсыуак дахьтәаз.

•••••

435. Ашәарыцацәа-амцхәацәа еизаны рыбыз иаа-
суа, ахаан багырк зымшьыцызгы рахатақәа хыртланы

баша цәажәаран изфыз. Кьафгы «дзыкәшәахьаз» акы
аацәыригеит.

– Абна сылаланы сышнеиуаз, ицхлымуа мышә хырза-
манки сарей хаха хәаифеахәит. Аихсра сахьзуамызт, сыфит.

Абар исыхьзарацы, сакрацы акгы агзамкәа, амшә
лыкәтцәраан, икахаит.

Ус саргы сыцсы ааикәсырхеит...

– Сара сакәызтгы, сеикәа азна кәстцахьзаарын –
ихәеит изырфәаз азәы.

– Нас, ани исышьтаз амшә изыграцаланы икәтцәраази
зыгүгәыхози – ихәеит Кьаф.

•••••

436. Каисери ақалақь инацәыхараны Казанчик ақы-
таеы 51 тзы нхуеит, 50 апсуаауп, 1 лазуп. Алазқәа ам-
гьали ацьымшьы рбеит, қяфуруоп дара рзы. Зны, абри
алаз зацәы иааикәшәан дыцсит. Ари заҳаны иааиз иа-
шьак, лазк, ицсыз еишәа амгьал ацьымшьы ықәны иа-
ниба, «уара, абри амгьал иман, ицьымшьы ықан, анцәа
ишихәара дынхуан, нас исзеилкаауам, дызцси?» – ихәеит.

•••••

437. Анкьа арыцхара анықаз, Харазиа Ныхә хәа азәы
Диузцеи Адапазари рыбжьара адәыгба аангылартае
абилет итиуан. Ацара имазамызт Ныхә. Гәак цәагырыла
«Адана» афышьа итцеит. Қьаад кәамкьак Адана хәа
инанцаны амхәыр нааирхуан, абилетгы уи акәын. Лазк
дааин Конианза билетк ихәеит. Кониа афышьа Ныхә
издырзом. Икаитцеи?

– Уара, ахьы тоума убри Кониа, Аданака умцуа, – ихәеит
Ныхә.

Ашәымхәа Цевдет ихәамтоуп.

•••••

438. Харазиа Ныхә зны мшәык ишьын, амшәцәа сти-
еит хәа иманы ацьармыкь аеы дахьнеиз, аполициа длы-

шьтагәа дыркит. Амшә ашьра калазомызт. Дрыманы аи-
хабы иҗы иҗеит. Иусқәа цәгъахошәа аниба «Уара, абри
амшә сықәнахит, сара сымхы афит, амшә шәара шәакәзар
изтәу, сымхы ахә сышәта усқан – ихәеит Ныхә.

Ашәымхәаа Цьведет ихәамтәуп.

•••

439. Ацәгъара кауцеит рхәан курдк иус збаны ашьра
икәыртцеит. Дыкнашәхәа, ихәеит ахылацшәы.

– Уара уи дыкнаухаратәы цәгъара каимтцеит, баша,
ухәан, схәанк иқәңцеит ауп – ихәеит абахта аихабы.

– Нас, ус анакәха ихы хышәтәа! – ирыдитцеит ахылацшәы.

•••

440. Хәацъак Сивас аҗәаама аматц иуан, ихымәацгашәа
ргәамцхазт, ақытауаа дыкәырцеит, аеа қытак ахь дце-
ит. Аамта акыр цеит. Сивастәики иареи еикәшәан, убра
санықаз изуыз, исхәаз, цхәыск лҗы сышнеиуаз, лареи са-
реи хшеибаргәыбзығоз хәа ажәабжъкәа еихәуан.

– Саргы дыздыроит уи апхәыс. Лцәа лтәымкәа дықан,
еадак лхылтцит, уажә ақыта уаа рлаба реантцаны убри
аеада аб ицшаара иафәуп, – ихәеит Сивастәи.

•••

441. Ацсыуа хатцак Стампылынтә Каисериқа дааит.
Игәылацәа еизан, иуфаз уара иутәуп, иубаз хәхәа – рхәеит.

– Уара уа, Стампыл хәа иахәафәу азынра зеипшроузи? –
хәа Каисеритәик дтцааит.

– Анцәа иныс, анцәа, 11 мзи 30 мши азынра сазыцшын,
ахабар хәа акы зымбеит, сара сышьтахь иаазар сыздырам
– ихәеит.

•••

442. Зны лазк Ванынтә дгъычны дшаауаз иара еицәаз
шьоукы имәа ааркын, иигъычыз зегъы ааимырхит.

– Имазарақәа нак иҗышәх, дшәырхә, ихәеит ағъыццәа
реихабы.

– Анцәа ду дшахатуп, сара смазарақәа Ванаа ишыр-
цәызымгъычыз, ихәеит алаз.

•••

443. Қапцха апхәысеиба лгәылацәа ааизан, «бычкәын
дгъычуеит, хутра нымхеит, хбахча нымхеит» – рхәеит.
Қапцха лхы җышьтылхын, «шәйкәатц рыцха, акәтағь цәа
дагәылхны гәакрыла дсаазеит, ихы ныкәигоит, сара иан-
гъы мла саирком», – лхәеит.

•••

444. Болу җыц амәафәы асветофор кнархан, ақацшь ана-
клаак шәапыла уаф дшиамсра иасыршьцылоит хәа мили-
ционеркгы дгылоуп. Ишааиуаз алашара қацшь шакыз,
пхәыск лхәаҗы дылгәыдкыланы амәа еихылтәеит.

– Бабаңои, ақацшь шарку бымбазои? – хәа апхәыс
длықәцәкәеит, амилиционер.

– Сара сацала лахь сцоит, уара иузалоузи уи? – лхәеит.

•••

445. Ғыцәа алазқәа ааилашәшәуаны Босфор агафәа иа-
валаны ишааиуаз, аймак роут. Амза тәны изсо ажәәан иа-
лан. «Абни мроуп хыхь икыду» – ихәеит аруазә. «Мамоу,
мзоуп!» – ихәеит егы алаз. Ишеимаркуаз ацсыуак даа-
рыдгылеит. «Анцәа уишазар, абри хәймак еилырга, абни
ыхыхь икыду мроу, мзоу?» – хәа иазтцааит.

– Сара араатәзам, ани хыхьтәи изырлашо ахьыз сыз-
дырзом, – ихәеит.

•••

446. Курдк дпызқаз ацсуа докторк иҗы дааин:

– Уара санпуқоз, уматәарқәа ркнытә мыркатылк сыө-
нутқа иухаштит, цсыхәак сутароуп, – ихәеит.

– Уара, уи уамак акәым, хамтас сара скнытә иумаз –
ихәеит ацсуа.

447. Арапк акьатеилашә иман, дпыркан, афныка дцеит рымхәацкәа, деитәаит ахәшәтәыртахь.

– Икалази, уахьныкәоз ухәра акыр иапырхагахама? – рхәан,

– Мамоу, уахь схазынахәха сыкоуп, аха сыхәра рахәыц шкәакәала иахьыжәзахьыз сгәы еихьнашьоит, – ихәеит.

448. – Уара, уцшәма илхәуа уанлыкәшахәтым калахьоу зныкыр? – хәа Али ифыза Вели длазтааит.

– Мацхәума, егыраан сызкәшахәтым далацәажәоит, – ихәеит.

– Нас иахылхәауази, шәеимак атызшәа алымтцзои?

– Мап, акымзаракгы алтцзом, иласхәазомеи сышлыкәшахәтым – ихәеит Вели.

449. Уара уи сыфны дыфнанагалеижьтеи тызшәа сыгым. Уама сақәшәеит уара лҕы укыр лыбыз узкуам, икастцауа сзымдыруа адәы сыкәхеит... хәа. Чагә игәыла Кәыгә димтцашшуан.

– Уара аиартаҕы дышбакоу? хәа дтцааит Кәыгә.

– Уахынла уафы ханимбо дучхаратәы дыкоуп, аха чынла.

– Уара дутахыцәкьамзар, уаалаганы дышышы, укәа дтатца уаха шаанза уаакәымтцзакәа лыматц ула, фба –хца мчыбжы роуп нас даалгоит, дыцсоит ихәеит Кәыгә. Фбака мчыбжы рышьтахь Кәыгә икоу назбап ихәан Чагә иҕы дааит. Чагә ипхәыс акы агымкәа рхәы калтқан, аматтуртаҕы лыбжы нытцакны ашәакгы лхәон.

– Уара жәаха ҳаицәажәеишьтеи шәышбакоу? дтцааит Кәыгә.

– Хәаиуеит ус, лашәабжы уахуеит, мчыбжык ашьтахь дышпсуа лдыруандаз лтцәыуа бжы акәын усқан иуахуаз ихәеит Чагә.

450. 100 шықәса иртысхьаз быргк итаацәа иуасиат фны ирзынижьуан: «Санцслаак сара смазара...» нас ацхьа ифыз ааитцәгәан, «импсуа уафы дыкам, мышкы зны сыцсыр хәа» иуасиат дналагеит.

451. Уара абри хгәыла ила алышькынтра иазшахааит.

Иаакәымтцзакәа ашра иаҕуп, иахьыз хәа акрыудыруазар, хәа аб Ахмат ичкәын Мемет диазтааит.

– Уи апшәмацәа цсшьара иахьцоз ирымгазт игәхьаанагозар акәхап, атак кәитцеит Мемет.

– Уи шба? уамашәа ибеит Ахмат.

– Амашьына ацскы зкуаз апшәма цхәыс шлакәыз еилнакаан, ацара мап ацәнакит, ихәеит Мемет.

452. Зхәымцбар кәадаз цхәысеибак ахацәа мыцхәы илыҕецаацәон. Зны еиҕахаз фыцья ахацәа адуель аҕынза инеит. Ианеиҕахыс ргәы ткьаны рыпсы цаны рфыцьягы кахаит.

– Сыхаара уара уааи, арт рфыцьягы псит хәа адырра калтцеит ахыктәи иахь.

453. Атырқәцәа хатцагы цхәысгы ала ныкәгара бзиа ирбоит. Уи фызара рызуа иахьцалаакгы ирыцуп. Зны хатцак ила аимпыткьан, аимаарыцкьаф ишәымкьат инадгылан, ашьапы фышьтнахит. Аимаарыцкьаф артцәа хәа датцахәхәеит, еимаа агәыдитцеит.

Ала зтәыз игәы иалырсны, икаутцауа закәызи ихәеит.

– Сшәымкьат иадчхәырлуан иумбазои, ихәеит.

– Уара уи ашьапы арыцкьар атахызаргы иаумразеитеи, ихәеит ала зтәыз.

•••••

454. Адахэтэр пхэыс ачымазаф ихарп ишэылхын, ллымха ачымазаф игэы инадылкылан: – Инарцаулары уцсып лбаадеи, – лхэеит, нас илбаауадаз апсып адэахыи идэыкэтцеи, – лхэеит. Зегыи кайтцеит.

– Итцулары уцсып анылаугаф аугуаз иуахази?

– Быхцэы аффы хаа, ихэеит ачымазаф.

•••••

455. 90 шыкэса иртагылаз пхэыск алашьцара иалакны ауахэамахь дцеит.

– Сыгэнахаракэа сых, сгэы ртынчны сынарцэ мфэ сыкэлэр стахуп лхэеит, апап лхы икэкны.

– Агэнаха анбакабтцеи, дтцааит апап.

– Абар шыта 70 шыкэса тцеит лхэеит апхэыс.

Нас уажэы изыбгэалашэози агэнаха икабтцоз?

Иансгэалашэуа ихааза сгэы икэуп, лхэеит апхэыс.

•••••

456. Вахтет Кэыфба апышэа змаз, насгыи пату зкэыз пилотын. Энак зны дшыпруз, аироплан камхар камлуа икалеит. Вахтет ипарашут изкэыитцаны ахаирплан итаз даарылагалан, ахахаи гэкахарак кашэымтцан, сара аироплан аикэырхаразы ацхыраара сыпшаарацы сыцоит, ихэеит.

•••••

457. Фыц ииыз исаби атэыуара данакэымтца, пшыи шыкэса зхытцуаз иашья ус ихэеит:

Шыта еилкаауп ари ирласны цыаннатынтэ хара хахь дзаарышьтыз.

•••••

458. Ауаапсыра рхыпхьазара мцхэымхарацы зны Китаи, тцасны ахацэа рырхэара апшьаргеит. Ара аус зуаз

тыркэакгыи акитаецэа дрыларфашьяны дыдрыцкэеит. Ари здыруз лгэыла пхэыс длымтцашшуан ипхэыс, сдухар хэа сшэоит хэа.

– Бара бхатца дырхэа дрыцкэа Китаинтэ даарышьтит хэа акэымзи издыруз анылхэа,

– Уи усоуп аха сара апстазаара атыхэа цыстцэаз цыбшьоу лхэеит, зхатца ддырхэаз апхэыс.

•••••

459. Апсуа хатцак Измит ачаижэыртафэы ачаи рзишун. Ачаи жэырта анакэха, ара ача рыжэтэк калар калазом, насгыи ара еикэшэоз адинуаа ракэын аихарак. Ус ишааиуаз ари хауаф ачаиафэы ихашэалуаз азимырхазт, мазала афы, ауатка, ауараш ухэа ааганы итиуа далагеит. Ари ижэлантэкэа Афзаа игэныргеит, ишбыкэу хажэла ацэа шциеуа, ма иуыс нижьроуп, ма агэнаха катцара дакэытцроуп, рхэеит. Иаргыи хьи ззымдырцоз кэамама жэафык иакэын иархэоз акы имахаит.

Дхалхцап, уи ала хажэлагыи хрыцкэап хэа иакэыртеит. Аихабаза дахьтэаз, уара уи шэара ижэзбаз зегыи реиха имариазоу акоуп, дача мфак шыпшаа; Егэа дыцэгызаргыи ари ауаф хажэла ихуп, хара ихалхцуа шыоуки дрыдыркылома?

Муцахит Афзба ихэамтцоп. (Кефкен).

•••••

460. Османтэи ападишах 90-фык иказ ихарем ахэсакэа аазиган,

– Бзиала хэа шэасхэарацы сааит, сааташэымтцан, сара дача харемк ахэсакэа бзиа избеит, уахь сцоит ихэеит.

•••••

461. Лазк ишакэым ахьта илалан, деихачит. Адахэтэр ифэы дахьнеиз, иучхаратэы азы аарпханы, азы атэыца илтатэаны уцынтца заакылары икэиала, хэа еихэеит. Афны

данааи азы ршны атѐца итѐтѐаны ипѐнтца аѐанынеирха, итамлеит.

– Атѐца спѐнтца тѐлазом, икѐтѐтѐузи? хѐа адохтор атѐл дизасит.

– Упѐнтца ачыра даанза уаапшы ихѐеит адохтор.

•••••

462. Африка ауафы ижыы зфоз аби аѐеи шышѐарыцоз абри лныс ухѐаратѐы пѐхѐызба ссирк дырпыхъашѐеит.

– Саб, сара амла сакит ихѐеит, апѐхѐызба лахъ дыпшуа аѐа.

– Уаангыл зны, амла уакызар уан дахѐап, ари апѐхѐызба афны дыкѐаз ихѐеит аб.

•••••

463. Икѐитѐаз агѐнаха ихихрацы ақытѐа чкѐын агѐыларатѐи апап иѐы дѐеит. Сыпѐстазаараѐы рапѐхъаза акѐны цигарак сахеит; Уи убыс мчык сыланатѐеит, тѐыщак ауатѐка сымжѐыр амуа скѐалеит. Нас схы нтѐыкѐкѐан, пѐхѐызбак лыкѐа стѐлеит.

– Ирласны исѐхѐа, иабаѐоу уи ацигара, ихѐеит апап.

•••••

464. Акыпѐхъра занаатс измаз пѐхѐызбак аѐабрика айѐабы иѐы дѐеит. «Бкыпѐхъшыа збап» – ихѐан лпѐышѐа-разы кыпѐхътѐкѐак лѐтѐеит. Айѐабы лусумтѐа дахѐапшуа, рацѐак игѐампѐхѐазшѐа анылба:

– Уи искыпѐхъыз акѐым, суѐтѐаѐа урыхѐапш зны – лхѐеит.

•••••

465. Африка атѐылаѐа рышѐка ицоз апсуа капдан, ашѐа зхѐоз пѐсаатѐк игѐапѐхан, «лгѐы анѐыгѐо дазызырѐолап» ихѐан иан илзааихѐеит. Иара лассы дзыхынхѐомызт азы ифызак итѐаны иан илзааитѐит. Шѐтѐа илоухъазыргѐы илоуит анигѐахѐа иан атѐл дылзасит. «Ибгѐапѐхоу?» хѐа.

– Сааижѐтѐеи убыскѐак агѐама змаз кѐтыжѐк сымѐацызт – лхѐеит.

•••••

466. Пѐхѐыск апѐсаатѐа ахъырѐтиуаз адѐкъан аѐы дѐеин атѐараѐа дрылапшуа даналага, атѐфы парпарк инапы наѐѐикын:

– Абри англыз бызшѐа, апѐсшѐа, атѐырѐкѐшѐа ухѐа хѐлаанза ицѐажѐалоит, абри аахѐа хѐа леихѐеит.

– Иааѐѐымтѐзакѐа ицѐажѐо азѐы афнгѐы дсымоуп сара. Сара истѐаху ицѐажѐо акѐзам, исзызырѐо ауп лхѐеит.

•••••

467. Атеатр аѐы хѐтѐеи пѐхѐыси аспектакль ишахѐапш-уаз, апѐхѐыс лхѐатѐа ижѐафѐахыр днагѐтѐасын:

– Упѐши хѐавара итѐоу ахѐапшѐы заѐка ихѐаны дыцѐоу – лхѐеит.

– Нас убри азоума сара сзаабырѐпшыз – ихѐеит.

•••••

468. Вахѐтет Кѐыѐѐа адунеижѐларбѐжъаратѐи акласс змаз пилотын. Ахѐаирплан иѐкѐнагаз ахѐаракыра анышѐтѐнах, автопилот апѐскы аиркын, асалон аѐы иѐѐоу збап хѐа дааит. Апѐсажирѐѐа ишѐыр-зызуа итѐаз азѐы дѐѐааит:

– Абырѐжѐы абри хѐзѐоу ахѐаирплан лѐахѐар иѐѐалуеи? – хѐа.

– Хѐаас иумкын, ари кахѐаргѐы хѐара хѐфирма ахѐаирпланѐа рацѐаны иамоуп – ихѐеит Вахѐтет.

•••••

469. Хѐтѐеи пѐхѐыси ажѐаѐѐак шынеимырда-ааимырдуаз маѐк идырѐѐаѐѐаѐѐан, ргѐы нибархеит.

– «Пѐытраамтѐак ихѐала даанхар ихы далапѐшып» лхѐан, апѐхѐыс лан лахъ дѐеит. Дѐеихѐѐеит имхѐаѐѐѐа дгѐѐѐыны дааит.

– Рацәа уара утәы иакит, сангы дгәааны лан лышка дцааап, сьлхьымзеит – лхәеит.

•••

470. Африка абна камбашь леишәацәгьақәа амоуп. Уск атыхәала уа снанаган, асакара сагәылаланы сышнеиу-оз цәы камбашьк сгәанатан, исгәыдларацы ағанаанаха, скъарахә ахытцәкьа иарбаны санаатцха, иааткьаз ахы атәыца илалкьан, скамбашь ахы ави-вихәа икьуа иласывкьаны ицеит...

Ари шымцыз гәфарас иказтаз, Баз Хәсин:

– Уара акъарахә ахы акамбашь атәыца изалкьарызу? – хәа диазтааит.

– Атәыца цсаазар изалымкьои – ихәеит Кардан Махты.

Селами Аәзба ихәамтоуп.

•••

471. Баснык-ица Есыф алаф хәара бзиа ибуан. Ама-ла иихәуаз аихарак мцын. Зегьы реицш иаргыы акаҳуа-жәыртахь днеиуан. Еидтәалаз зегьы акака анырхәа, иар-гыы акы нарыласыжьп игәыхәын, «сынтәатәи азынра слеи сареи хзы даара ибрақьатын, 99 жьа снаршьит» ихәеит.

– Уара 100 умхәуа, иушьыз ажьақәа рцәақәа ҳарба хәа уаҳкыр хәа ушәуама – ихәеит, жьа затцәыкгы ахаан ишимшьыцыз здыруаз игәыла Махмут. Жьа затцәык азы шәсыжьуам, – ихәеит Есыф.

•••

472. Болу азааигәара инхуаз Мамсыр амамзаара дах-танакын, иарбағь затцәы иманы ацъармыкьахь дкылсит. Аика цар-царуа, иаргыы уамак акәын. Мамсыр дыздыруаз лазк, тцәык наиластцап ааигәыхәын:

– Уара уарбағь зыжәлада, бызшәас иадыруази, динс иа-моузи? хәа диазтааит.

– Абри ашырцазы абжьы ныхтца-аахтцуа афызцәа ан-рыкәфәнатуа, иахәуа ишацсуа бызшәоу фашьазом. Аха

акәтытцра иаатытцны, ақьамсар ибгьатуа ианылоу, уара убызшәа акәзар сгәыхәуеит иахәуа, – ихәеит Мамсыр.

•••

473. Ахәацъа Гьалдыз ацъаамафьы анамаз диркуан. Иаалыркьаны ацсылманцәа ибжьы рыкәыргеит:

– Зыхәсақәа рхәатәы хазтцуа, шәфагылеи! – хәа

Зегьы ршьапы иқәгылеит, Хышьыр Осман ида.

– Уара узымгылази, уцхәыс лхәатәы хаумтцазои? – хәа дтцааит Гьалдыз.

– Ишбахасымтцуа, аха абрахь ацъаамахьы санаауаз, саалышьтуамызт, сьгелымпытцсхуеит хәа ханаибархха, сиқәа ахәымцъар цтәеит. Сгылар сиқәа сышьклахуан, уб-ри азоуп сыззымгыла ихәеит – Хышьыр Осман.

•••

474. Месут дьчмазафхеит. Ахәацъа даагатәуп, дирба-тәуп – рхәеит итынхацәа.

– Абаақәа, хәацъак дсыдгаланы сыпсхашәымшьын, сыпсуазар ус схала сыпсааит ихәеит Месут.

•••

475. Евтениаа рхәацъа данцсы, ипсыма ауардын иакә-тцаны ацъаамахьы ишыргәуаз, амфәан ауардын ахәынтцәы иакит.

Ас рхәеит, анс рхәеит, аха ауардын ааигәара уафьы дыз-неиуам, ахәынтцәы цәгьоуп, акамбашьқәагы, ақаб иаз-шахаратәы, рычедьртцысом, иқәацуам.

– Уара егьа уцсызаргыы уқьафын уаагәылтцны акам-башьқәа узрытцамкьуа уцсзама – ихәеит наскьа игылаз Мыстафа.

•••

476. Кефкен ақытан рапхьа Ацснынтә инарцаз ацсуа мхәцьырцәа анахыла, адин хәа иалкааны акгы рыма-мызт, рцъаама ыкамазт, ауахәамгы рымамызт. Амала

дара рдин рыман. Ацуныхәа, Хьачхәама, Ажьира ныхәа, хыхь икоу, нанхәа ухәа мөапыргуан гәҫыҫра рымамызт. Аха еснагь псылман хәацьякгы ддырххуан. Ддырххуан, аха уахгы ҫынгы иаакәымтцзакәа изашшуан. Адин иахылапшуаз ргәы анцтәа, иашшуаз иразтцааит: – шәгәы иалоузи? – хәа.

– Апамидор шқәампоу иахәеитцоит ххәацья, – рхәеит. Иааикәнакып ргәыхәын, ихатыпан даҫа хәацьяк дыр-заарышьтит. Уигы изашшуа иалагеит. «Дызшәыр-кыуази?» – хәа ианразтцаа

– Апамидор кацшьхаанза иахфар иузом, – рхәеит.

•••••

477. Ауархалсырта афабрика аихабы шыбжьон апс-шьаразы иусуцәа лафк реихәан, изгәапхазгы изгәам-пхазгы зеггы ркәатеиах пцәазшәа рыҫедырччеит.

– Бара бзымччауази, слаф бгәампхазеи? хәа Фадима дналықәтцәкәеит ауархалсырта аихабы.

– Сара ашьыжь арзахал оны икәстцеит, иахьанахыс ҫацьяра аусура шиасуа ала – лхәеит Фадима.

2000 – 2014

Аңсуа анекдотқәа

•••••

1. Мамсыр лафхәаоын. Бзиарак, цәгьарак аҫы дахь-неиуа хәычгы дугы икәшаны иаагылуан, хзырччаша акы ихәуазар аабап хәа. Акы имхәар рузомызт.

– Хәырбггыц Кадыр хәа хатца бзиан дыкан, дыцсгәы-шьеит. Ицәымза шьтырхуан. Саргы снейн, абыржәы хаштәоу еипш, снатәуаны, иаасыкәшеит. Саб инарцә иамаҫоуп мыцрак шалам. Акы сналагуан еипш, ани Гәрамга Хәсан иаазамта цханапак Жьакәа хәа дыкамзи, даасыдгылан, «изакәызи ура, уахьнеилаак абарт улаф бзамыкәкәа рзыцорада ус хәамазам» – ихәан, аҫыа аасхирган, иесницхәалеит.

– Хаи, дад, анцәа унаигзааит, анцәа иныс акы шултцау, иултцау уамгар – схәан, сцъыба сынтапшын жәаба ицуаз царак наисыркит. Исыдтәалаз аууа аилдыргеит. «Ари алаба даргатәын, ура апара иутеит» – рхәеит. Сара дна-сыдцын, наскәа итәакәаз днарыдгылан. Абыхә Хәсан амтц зкәызымыртәаз, ижьахәа рхәхәа Жьакца длаиграсын, деизкәа ахәынцәа длылаижьит.

– Шьта ижәбеит, сыжәамаатк иканатцаз – ихәеит Мамсыр.

•••••

2. Мамсыр аеқәа дрызгаган. Акы аихәуан, акы итауан, акы ҫаки иатнипсахуан. Атцыхәтәан Кәамкәа хәа цыр-кык иднагалан, Бадра хәа игәыла агыруак иааирхәеит. Ц-цхалк аоы, ҫ-танақьяк ақәыд, аатцәак акартош хәа еилазеит. Ақәыдгы акартошгы тызшәак алымхкәа Бадра ишәеит, аха аоы идхалацәеит. «Суалырқәа хысымт-цайт, ишаахыстыз еипшцәакәа уоы устоит» ихәон Ба-

дра. Мамсыргы дзыцшәуа афы иимтар хәа акәзам. Бадра игәианзамкәа Мамсыр гызмалрак итцеимгалар, афы абжа азы алатәаны ишизааигуа идыруеит. Уа-хык Бадра сасцәа бзиақәак итан, рхәы, рыцхь кәитцеит, ани азатә еипш дызхыбаауаз ауалыргы хиртлеит. Атдыхәтәан ианыржә акәхап, Бадра исасцәа ирыме-ик уара идыр, дларылалан ицкеит. Ажәабжь ақыта иаарылафөит. Аилафласра иалагзаны сөы аазгап ихәан, Мамсыр ифы ауалырқәа надхәаланы амфа данныкәла иласбагы ишъталеит. Датцакьеит, датцахәхәеит, алаба агәыдитцеит, аха аласба измырханхәит, дахьцоз иццеит. Ауалырқәа аеы иадхәаланы ашта даныфтала Мамсыр, Бадра иааикәшәеит. Шьта афы шыцкьоу иитароуп. Уаха икайтцоз акгы анимоу, ани апина дазытцкьеит, хахьык аашьтихын иагәыдыстцеит хәа далагеит. Ала шәан Мамсыр ианааидыгәғәала, аласба ахы нақәикын: – сара иуасымхәази, асасцәа ахырцкәуоз цъара сцеит, усыцм-лан хәа – ихәеит Мамсыр.

•••

3. Мамсыр Гыртәыла Сенакь хәа иахьшьтоу уа бзи-ак диман. – Цхынра ыкамьызт, зынра ыкамьызт Мамсыр игәы аафыгыр сасра Гыртәылака дцон. Ус Егры ихыз апарон хьча Батломеи иареи еибадрит, даарагы еизааигәахеит. Батломеи аха анимамыз Мамсыр апарон аус аируан. Ғнак Егры хьтцны атра иамкуа ианыказ, агыруак дааит, «Апсныка жьтаара сцар стахуп, нырцәка сияугароуп» хәа.

– Ушбарсымгауа, аха уара узы мацара апарон нырцә исызкацом, уаацшы мацк, ауаа итцегы иааизап – ихәеит Мамсыр.

– Апшразы саапшып, аха уажәазы иустуа ацара сыма-зам – ихәеит агыруа.

– Нас ацара умамзар нырцәка иуусузи, царада нырцә ука, аарцә ука зегы акы акәзами?!» – ихәеит Мамсыр.

•••

4. Ацьыкәреирашәара иацскымтаны ианыказ агыр-кәа еихеит цьыкәреирашәара Апсныка. Нырцәынтә ауаа ырзгуа апарон дыртәит, ашьапргыларта умоуа. Агыру-ак афьтра иеазикит абыржәы ицуа апарон ала сымцар калуам хәа. Атыц ыкам ихәеит Мамсыр, аха агыруа иуам, сара сшьапы сыхгылангы сцеит ихәеит.

– Уара аеада смьркаауазар атыц ыкам хәа уасхәеит, уара цъара умгылар умуазар, абра аарцә уахьгылоу угы-лаз – ихәеит Мамсыр.

•••

5. Агаға уск атыхәала сымцар ауамьызт. Хәцшьзыхь азымцар сахнавсуаз, игәастеит, фыцья ахәса рыпхалкәа рываргыланы ус гәгәак иалацәажәуан, ихәеит Мамсыр. Снареихьрхәан сахьцоз сцеит, сускәа сызбеит, сыггы амшын иналысшьит. Сышьтахька схынхәны Хәцшьзыхь санааи, ахәсақәа гыланы дырфогьых иацәажәара иафын, санырба ипхаршьазар акәхап, ахьышәт хәа рыпхалкәа аашьтарцаан, инеидытцын рыфныкақәа рышка реы-нархеит.

•••

6. Ажьи Луман хәа акәын ишышьтаз Мышә-ица Луман. Уи изырцәажәомьызт акәымзар, аиха ацса ахтеитцуан, убас ажьира дызказан, ихәеит Мамсыр. Ғнак Луман ижьиртафы, Лаз Хәсин дааит, напы иамкыц еигәышәк сзыкаутцароуп хәа. Афашаены уааи, уеигәышә хиоуп, ихәеит Луман. Афашаены Хәсин дааизар, Луман еигәышәк аацәыригеит, ацынтца харшаланы.

– Ари закәытә еигәышәузеи уара, ацынтца азкәа икә-тцаны?! – дгәааит Хәсин.

– Идубалази, нап иамкыц аигәышә умхәази, нап иам-кыц абас ауп ишыкоу – ихәеит Луман.

•••

7. Аадын ауаа анхара ианалагуоз Мамсыр икэатана дѳатцалан Луман ижбиртаѳы днеит. «Ацыз а зыржэтѳуп, аархэыга аиха аѳататѳуп, егырахыгы унахаапш» – ихэеит Мамсыр. «Уатѳашытахь укэатана мазеиуп...» – ихэеит Луман. Уатѳашытахь зыхызыз аены Мамсыр дааин, хьачачк Луман ицырахэа иныларшэны дгэыргьатѳэа икэатана иманы дцеит. Икэатана ахтыста инхырѳорны ахэысат а интаижьит. Уатѳы иаашар Мамсыр ацэқэа икуеит. Мцура зуша, акэатана ахылкаижьыз хахэык илаѳакшан, ацыз а хэеит, адаца цтѳеит, Луман иичақьыз зегьы азы иагеит. Мамсыр игэы пыжжэо дышгылаз игэыла Махаз даайдгьлт. Мамсыр, абас, абас сзақэшэаз ихэеит.

– О ура мышрақэ иакэшэаша Мамсыр, укэатана ахтыста ихырѳорны ахахэ иаарха хэа акэу цышьоу Луман иззиржэ, уаланха хэа ауп – ихэеит Махаз.

•••

8. Пып иабхэарааи иарей еибабахьан агьихьан. Пып иабхэа Мамсыри иарей уск атыхэала цъара еицымцар қаломызт иахьейқэшэашаз еибырхэеит. Пып заанатц шыжы дааит, аха Мамсыр дықамызт. Ус снеилап, сабхэагы дсыхьзап ихэан, иѳынеихеит. Пып хьаас имаз, шыжь инымаалоз акы ифама, деиграчшэа дқалеит. Пып иеаниртцасы, иѳнутқ а играчызгы аеазнымкылеит, амарда икыду аеы еипш, ишьтахь абжы рго, иеыртынчны данаапш, иабхэа Мамсыр дишьтагыланы даауеит. Пып, сыбжы сабхэа иахазар еилыскаауеит хэа иеыргызмалны дтцааит:

- Акыр тцоу усышьтагыланы уаауеишьтеи? – хэа.
- Уанналагацэқьуаз, ушьтахь сгьлан, – ихэеит Мамсыр.

•••

9. Чақал Мыстафа хэа азэы дынхуан Пырсындык. Ирцысра дантагыла, цхэысхэара хэа иѳыза Махаз даашьтх-

ны Акаца дааит – Агэмаа Ааиса иѳы. Қэараса Акаца антытцгы лызбахэ цахьан, ус дызшаз дисасны дықан. Асасцэа ацсуатцас ишапу еипш ирыдыркылеит, рхэы, рыпцхь акы рыгырмыжьт. Мыстафа Агэмаа дыргэапхеит.

– Уара, зегьы рыла хуққэа бзиахэа ацара иаѳуп. Уажэы ажэа шуѳоу уабхэараа идурбароуп – ихэеит иѳыза Махаз. Мыстафагы ажэа анизааи, апшэмацэа аарзырѳоны, дызлархамштуа акы схэоит хэа дналагауаны «акэак» ааихгеит. Уаѳоу дақэшэааит ари аѳыза, иакэымшэац изеилкааом. Ауаа ас ду рхаштит, қыбырхэаны акы қаларгы Мыстафа машэыр анихыз иадырхэалуан абызхэацэа.

– Ных сара рыбла сабуанатцы ари рхаштраны иқам, сахьырзымдыруа цъара сцап, – ихэан имаз, ихызыз аайдкыланы Ашэтэылақа нхара дцоит. Акырза аамта цеит. Шьта ирхаштхьазаргы ирхаштхьеит ихэан, зны иқытахь дааит. Иѳыраѳыстааны днатцаа-атцаан, аха азэгьы акыгы издырзом. Анцэа ицьшьоуп, ирхаштит, шьта арахь сыхьыргы қалуеит – ихэеит. Дшааиуаз азымцар аѳы 17–18 шықэса иртагылаз цхэызбак азы лтоит, абригы сналазтцаап, исцэагуази, ихэан, еамыршьагала зтцаарақэак литеит, аха уигьы ус акгы лгэалашэазом.

– Схэачы ибхытцуази? – хэа длазтцааит мыждарақэ.

– Исхытцэқьуа сыздырзом, аха излархэо ала, абра Чақал Мыстафа машэыр анигаз хэа хтыск избахэ рхэалоит, убри ашықэсан сиит – лхэеит.

Нас сара стэык уаха иамузеит, ихэан Мыстафа, дхьагэа ишьтахьқа днахынхэит.

•••

10. Кэтыбла Рашьыт алаха дшықэаз дзыкэгылаз амахэ лѳыгьраан, дахьылкахаз, ахарт еипш деилхэахэа дцеит. Алеи ацси рыбжъара ақаз дааганы дидырбеит, баѳптцэа иламызт. Анартцаа рхы иқэшэазшэа дахьышьтаз ақьра даѳын. Изахаз агэыла, азла ааины дарбуан. Ус Мамсыргы дааит дызбауеит хэа. Рашьыт дызгашаз акгы ши-

мамыз аниба, Мамсыр ахештаара дньгехэасын, амца зкыз кэастгак ааехэыхын, «ужэоа уоах, уара Рашьыт, ашора умазар збап хэа ауп», – ихэеит. Зегьы ааибарччеит. Ианаатынчраха еилатэаз Мамсыр иааисны дыркиит «хзырччаша акы аахахэа» хэа.

– Анцэа шэицэымгхааит, ауафы уажэы, ушьтан хэа дыкэуп, алаф аха хэмоума ихэеит, аха икэамтцит. Ижэму-зозар, ааигэа сыла иабаз акы шэасхэап – ихэеит. Акэа уск сыман. Сускэа санрылга, схы сфы аасрыцкыап хэа издыру-аз ацсуа жакьасафык ифы снейт. Азэы дтэаны ицатца асара дафын, аеазэгьы уи дгылар сара снатэоит хэа дыпшыин. Итэаз иус даналга, сара арахь уаха сааиуа убарым ихэан, ала кыдкьо, ахэа дазытрысуа, дындэылтцны дцеит.

– Уааины утэа, аха абни ақыртуа еипш утызшэахуа уа-лагар, ухэда адалақ аатцсшыуеит ауп, иудыруаз – ихэеит ажакьасаф. Абарт реипш икьынцыцу азэы дсымбацт, ахэа ццышэ еипш ихны адалақ скуп, иара, удалақ ца-гэуп хэа атызшэа саиргеит – ихэеит.

Ажакьафы асапын шэах армазеира даналага:

– Уи атахзам, ашэах зынза исфэумшыын, сара сқыртуа-зам, сагыруоуп, ишфэуу иамх сжакьа – ихэеит.

Ажакьасафгы иитэхыз уи акэын, агыруа ижакьа аса-пын шэах ахымшьзакэа иссуеит хэа дафуп, саргы иахь-кылсуа збоит хэа стэаны срыхэапшуеит. Агыруа илакэа тытцны ицуеит, илагрзы хакэкэала. Ииулаак ичханы иззамфак амихит. Егырахь ианиас, сгыруа даатгылан:

– Уара ажакьасафы, икэоу удыруоу, иаанхаз сзамфэа асапын шэах ахышы, сара сыбжа қыртуоуп, сан ақырткэа дреиуоуп – ихэеит. Абри схата избаз акоюп. Ари иххэаз захэуаз ачымазафгы даарччеит.

•••

11. Ешыра Ахэдэы хэа иахьашытоу ахаблафы Папа Даут хэа хатца бзиақ дынхауан. Даут ахэсахэычкэа дыш-реиеырбуаз ицхэысаагара мацк дахыцагэышьеит. Азы-

гьэжь фыцья атыпхацэа нхауан. Уртгы рцара иахыца-хьан. Даут, сцаны абарт назбап, азэыр дысгэапцхозаргы акы наласхэап ихэан, дынеьжэлан Азыгьэжька дцеит. Арт атыпхацэа излоугэампхуа акы иалакэмызт. Даут дзыртаазгы заманалатцэка ирдыруеит. Аихэшыцэа ааи-лацэкэын, хэасас лафк илахып рхэан, чаик издыршыин, иа-аганы иапхэа иныкэдыргылеит, аха ашыақар аарымгазеит.

Абарт ашыақар рхаштзар калап ихэан Даут, амхатцэ атцэа иаатшыуа «кыл –кыл» хэа абжы иргуа далагеит.

Аихэшыцэа руазэы лфызэа лхы налыкэылкын:

– Бара бындэылтцишь, цэтцэа бжык сахаит, хэыуар-дын ааит сгэыхэуеит – лхэеит.

– Бындэылтц, бындэылтц! Ани ачеи аныкэшэыргылоз ишэхаштыз ашыақар аанагазаргы шэыздырам – ихэеит Даут.

•••

12. Папа Даут чмазара баапсык изкылсын уаха, уатцэы хэа дыкэын. Илацэақэа хэан, иаахитцыпхэаза «ох, абыр-жэы уаса жык агьама баны сыказар, уаха сыпсыргы хэаас исымамызт» ихэон. Аха азэгьы иеиртысзэомызт. Уи дтаналаны дыкэуп, идырны ихэазом, ачеитцэка мчы-ла ифэхархэхэуеит, рхэон итынхацэа. Ахыкэцэка дан-ныкэгыла, иара нарцэыка хнеиргы ихаепнихэалоит, ауасы жы шихэо инарцэ мфэа дышбақэцо рхэан, уасак аахэаны иршыын, акэац жэны афақ алылтцэуа асаара иантцаны ирыманы дахышьытаз иаафнашылеит.

– Даут, ауаса жы умхэалуази, абар иузаахгеит, уаап-шы, агьама убар, харгы хэгэы тынчхоит – рхэеит.

Даут уатцэы аашар ицсуаз иакэын, имч мацын, аха иажэа дакэитын. Имч ааизган, фыцха даахэны ииарта днылалан, инапала ишьтахь итэарта ажэпара днас-насит, абри жэбауама аанарго.

– Шьта, абри иафэшэтца шэуаса ажы, ихэеит.

Ари Мамсыр даара игэы иалырсны ихэалон.

13. Дындык-ица Тасқәала ацсыхра дафуп, уажәы ушь-тан хәа идтәалоуп. Илақәа аахитццхьаза – «Ах, сара рыцха! Абыржәы Мәаца азыхь тәыццак зыцсоузеи. Цәыццак азна азыхь ыжәны сыцсыр, цьаннат сца иафызамзи» ихәон. Мәаца азыхь Дауы ашьапафәы цьара итццуеит. Апхын ихьшәашәаза илеиуеит, азын итабуеит. Тасқәала шьха ныкәафын. Ашьха данцалоз ари азыхь ижәлон. Уажәы зынроуп, азыхь абакоу, аха Тасқәала деилахаит. Аха уаха умпсит, азыхь аазгуада. Ус Тасқәала дшыкоу назбап хәа Мамсыр дааит.

– Ушбакоу Тасқәала? – хәа днахагылан, аха ачымазаф иихәац акәын иихәоз.

– Мәаца азыхь, фамоак иадамхаргьы снахәаны сыцсыр... ихәан, атзамцахь ифәы рханы днеит.

– Ааит ицкәынцәа, алақәа шәыкәчхәрааит, шәаб, Мәаца азыхь шихәуа дшәырцсуама! – ихәеит. Тасқәала ихы найкәикын: Тасқәала, акы уацәымшәан. Адәафәы шәузык еихыларгьы, уатцәы ашьыж Мәаца азыхь сыманы ара сыкоуп, – ихәан дандәылтцит. Ашьыж лбаа арха алагырз еипш ицкәаза итццуа Кыгәа изыхь афәы днеин, цқалк азна ааитан, Мәаца азыхь узаазгеит, хәартас анцәа иуитааит – ихәан, даафнашылеит.

Тасқәала рыцха тәыццак акарагьы даатцашышы азыхь ижәит. Уи ашьтахь акры аамтагьы Тасқәала ицсы тан.

14. Мамсыри Тар Камшьышы еикәлацәамзаргьы еи-фызцәа бзиан. Тар Камшьышы хечхәамазы, ашыкәс фыц азы имшәт бзиоуп хәа агәылацәа днарцхьуан. «Анцәа игәаимырцхароуп акәымзар, алацщәгьа иааигәацхар, уцъыба амца аиркуеит Атарба» – ихәуан Мамсыр Камшьышы дихлафааны. Абри алафгьы Камшьышы изхихәааз Мамсыр иоуп.

– Гәаман-ица Есыф зда ыкамьыз нырхага цәкәак иман, лбаа арха дцәагәон. Дахаанага уара идыр, Тлацс-ица Папанткәыр дааидгылан, «бзиа ууит Есыф! Сабиц, рацәа инырхагоуп уцәкәа...» ихәарц иитахьыз ихәаанза, ахьчпха ицәкәа аруак лкахан ацсы аахнахит. Тлацсгьы, «смааизакәа сшьапкәа цтәтәанда» – ихәеит, ицәымгахеит, аха икәлаз калахьан. Есыф ауеимада хәа инеиматәо ицә дшадтәалаз Камшьышы дааит.

– Дабаца, ихы абеирха ари ашыкәсан унзырхоз уцә зыцсы назтаз?

– Ани умбои, дкыдланы дахьфеиуа, ахәы дхытцуеит шьта – ихәеит Камшьышы илацш ырцәгьаны. Тлацс-ица днаихәацшт акара ауп, Папанткәыр дхаббала дхышәтны дылкахаит.

15. Тар Камшьышы нхарала ибеиаз уафын. Дынхон, дынтон. Дафәа занааткгьы иман. Иахьа хәлаанза абазар дыкәгылан. Аха рыцхаракгьы дакәшәаны дыкан. Амшгацәа, агьычфәцәа, атцабытцасса дахтакны дрыман. Зны исаат ргаларын, зны ицарақәа. Абарт ацъыбаталафәцәа игәы анпыртәаза, фәнак абазарахь данцоз даалаган икәымпыл-кәымпылза иказ аеқькәа акы интеитцан ацъармыкьахь иманы дцоит. Итәтәкәа тины даналга, ант иеқьы кәымпылза хазы-хазы қәаадк инылеихәан, ихтырца интатцаны изкәа иныкәтцаны абазар дналалеит. Абазар ахы инаркны атыхәанза днеиаанза ихтырца тадырцәхьан. Уи акәхеит, уи аены инаркны агьычцәеи са-реи хәилгеит – ихәеит.

16. Балхәыхә иабхәа Хыш Мурац Апсны аиазара акәзааит, еизарак, чарак дагхар кәлазомьызт. Аха Мурац грак иман. Шьыжы ацәажәара дналагар дшақәытцра издырзомьызт, акы дшафәу дафәады дналагон. Балхәыхә ица цхәыс

дааиган, ачара иуан. Мурат уа дҕамлар ҕалуозма. Ғып-
оык абыргәеи иареи еидтәалоуп, ицәажәо Мурат иоуп.
Азырәцәа рлымхақәа антцихы, «уара, Мурат, хәычык уцсы
аашьа, харгыы акы ххәап, мамзар Бзыцаа, уахнеиуа Ғәмаа
рыбыз тцәоуп хәа мцурык хзыухәоит» – ихәеит Махаз
дахьтәаз.

«Мамсыр, уара ак хәхәа, ажәабжь иазҕазоу уара уоуп»,
– рхәан, Мамсыр рхы неиқәыркит итәаз.

– Сара есышқәса ашьха сымцар сычмазаохоит ишыжә-
дыруа. Зны Санчара, зны Цыб ишьха... Цыпц, Ғыг иеы-
шьтра хәа иахьашьтоу убас аҳаскын гылеит, улапц
ацәузап. Ашьыж арахә анааилсыргалак, сыгебыга аашьт-
хны тәархра сцуан. Убас цшьба-хәба тәакәа сырхит, иаа-
сырхәит, еиқәыстоит. Аха аагашьас иастуеи.

Ант агеологцәа стыцахь иааилон, хыртәыкгы дсыр-
жәлон. Абас, абас хәа стәа азбахә анрасхәа, уи уара хьаас
иҕаумтцан, хара иузаахгоит хәа сархәеит. Ғнак хцә -цшьба
вертолиот рыманы иааин, авертолиот агәта ахак лаладыр-
гьлан, иакәыршаны атәа лақәтцуа, авертолиотқәа реида-
ра лыкахцан стәа зегы Гәндра илаганы сыжәбора ацхьа
илеиқәахтәеит.

– Абри иашахару? – хәа дтәаит, мацк агәра ззымгаз
Мурат.

– Қах, уара иахьак иуцәажәахьоу зегы иашазар, ари
ажәабжь шиашам ихәит Малхаз.

– Сара иахьатәи ала уаха сцәажәуам – ихәеит Мурат.

•••

17. Шәарах Харабуа апхынра Мамсыр дицны ашьха
дцауан. Шықәсык зны Мамсыр ихь сеидроу, ашьха ацара
бжьаижьит. Шәарах дцеит, Мамсыр ирахәқәагы кайцеит.
Шьхалбаан, Шәарах еизарак аҒы ашьха дышцаз, дшааз,
ашәарыцара ухәа далацәажәуан. Шәарах шьхауафын, аха
ашәарыцара занаатс имазамызт, машәырны акәзаргыы
Шәарах мышәыкгы дамеихсыцызт. ... Иарҕасара хцеит,

••• 184 •••

бнацәашәара, иахата хиртлеит Шәарах, сара абас мыцк
сықәгылоуп, аасрахь сыпшуеит, цьара бнацәк ылтцуазар
хәа. Ус инахараны сылапцш иаатцашәеит, акы оба хәа
еишьтагыланы 39 бнацә, аха иҕастуеи, сшәақь уаанза
изнааназом, сдәықәлар хароуп... Ашьха абна здыруа иды-
руеит, оба хцә рыда абна цәқәа еицыланы иҕалазом, 39
бнацә аицыланы ҕалашьа амоума?

– Шәарах уажәа хьыла ицыскуеит, абнацәқәа убла хыр-
хын, иузгәамтәеит акәымзар, ани иубаз Шьахер иферма
акәзар ҕаларын, ахьчагы дрыцын, иумбеит акәымзар...

– Хаит, уара Мамсыр, улыз такны ихыртәааит, тәык
насылақшуа усышьтоуп – ихәеит Шәарах.

•••

18. Ацәаҕь ипацәа хәа ирышьтоуп Аәзаа абицарак. Ра-
бипара ахьзоуп, акәымзар, уи азы ак рыгны хәа иҕазам.
Уамашәа иубаша, иара Аәзаа ахьз бзиақәа рцәынтәазшәа
– Ғарақа-ипа Мышә-ипа, Қәаса-ипа... цасхәа азәы ирхи-
тцазшәа ауп ишықоу. Зны Ацәаҕь-ипа Саатқери иоызцәак
ицны Шыцқәара еизарак ашҕа ишцоз зыхәста зцәаҕуаз
Ғабахә инаидгылт.

– Шәаатәа уара, шәыпсгыы ааиташәк, сыцәқәагы ры-
псы ршьап – ихәан, имарымккәа иаатәеит. Арт аицәа-
жәара ианналага, Саатқери дәагыланы днеин, ацәқәа ру-
акы ақьышә илымха иытәикын, даазыофршәа ҕаитцан, иб-
жьы нтыганы ақыр-қыр хәа дыччеит. Саатқери иоызцәа
ааисны дыркит, «укьатеиах цтәаратәы абант ацәқәа
иуархәараны иҕази?» – хәа. Мап чап ихәеит, аха таха иры-
мтазуашәа аниба:

– Шәзыофры нас, ацә исанахәаз шәасхәап – ихәеит.

«Уара Ацәаҕь ипа хашьа оуп, усгыы иаадыруеит, аха
абант аеадақәа ушбарыцнагалей?» хәа исазтәаит – ихәеит.

•••

19. Кьахь Шьрыф хәа дыҕан Азыҕежь. Ауардыни акам-
башьы анимрымххуаз ыҕазамызт. Ихы дахәон, игәы-

••• 185 •••

лацәагы дрыхәон. Җнак зны, икамбашькәа руақы иа-хынтыцыз абжынтц иахәымгашәа ашьапы изықәым-глуа иааит. Шьрыф арахә ртәы иахәа ибазма, иаразнак ацсуа хәшәык ааитцаиршын, аха ицьбарацәахзар, икам-башь агар хәа дшәан, дыфны ихәшә иманы игәыла Бадрақ иҗы дцеит.

– Бадрақ, ура уанацьалбеит, скамбашь агәы бзиам, хәшәык азықастцан ицьбарацәазар хәа сшәоит, агәама ура иба, акгы умыхьыр, нас акамбашьгы иасыржәон – ихәеит.

•••••

20. – Шьахәсна, быцкәын рацәак деилахазамзар, шы-бжышьтахь дысынабышьтыр, дыстахын, – ихәеит Мамсыр.

– Унан, сара иан зашәа зыжәтах хжәаша, сыцкәын ишь-пы ццәан деитцәаа дышьтоуп – лхәеит Шьахәсна.

– Хаит, иморах мызааит, уажәы сара даныстахха ишьа-пы шбапцәа, азлагарахь дсышьтып хәа акәымзи – ихәеит Мамсыр.

•••••

21. Мазлоу ица пхәыс дааиган, иабхәарааи иареи рыз-хара еибамбацызт. Еизарак аҗы Мамсыр дназцааит, ууа-цәа җыцкәа уареи шәышбакақәоу хәа.

– Рызбахә соумхәан, сгәы рыхшәеит – ихәеит Мазлоу.

– Ишәыбжьалози, уажәы ааигәа акәзами шәанеиуа-цәаха? – дцааит Мамсыр уамошәа ибаны.

– Уажәоуми, аха азлагарахь сцап хәа акәын, реада са-хәан, исырмтеит, – ихәоит Мазлоу.

•••••

22. Акырза уажәапхьа, шықәса 60–65 ухәаргы ау-еит, Мамсыр уск атцыхәала Цырсындықынтә Акәа да-аит. Иус даналга, ицхьара Лыпыр-ица Мшәагә хәа уак

диман, уи иҗы иааигеит. Мшәагә исас иашатцәкьаны диеигәыргьеит. Ахтынрак еипш ддырсасит. Ашьыжь Мамсыр дангыла, зык нкастәап ихәан, адәаны игылаз ашьышьмахь дынталеит. Ихәымцьар ааҗеихәуан еипш, агәыла пхәыск сара сшьышьма ушбаталоз хәа хырзаманк рҗауа дааин дааизтцыкьеит. Анс ихәеит, сатабымцан ихәеит, исзымдырт ихәеит, аха даанымгылт апцхәыс. Илымузашәа аниба:

– Нас ибмузозар, сара сычхәра алхны исыта, Мшәагә ишьышьмаҗы иганы инсыжьюеит – ихәеит Мамсыр.

•••••

23. Гьедлачи Мамсыри аанда рыбжьан ауп, еигәылацәан, бзиагы еибабуан даара. Гьедлач даара абахча бзиа иман, шәыр хкыс иутахьу зегьрыла. Ани ашампан цәа шыкоу ус ауп, ианаамтоу ианумтаа, уахык илҗыфрны ицоит. Уахык мышцәгьак азы атцәа капсазеит. Уи азымхозшәа, Мамсыр ирахә зегьы иасны атцәафара иаҗуп. «Рацәак апхаста картцаанза итысцап» – ихәан илаба аашьтхны данынарышьтала, Мамсыр ибжы иргеит.

– О ура Гьедлач, зны уааркәатц сыжәкәа тумцан, урт азлара бзиа ирбоит – ихәеит Мамсыр.

•••••

24. – Ура, шәара ишәзымдыруа шанак салакоуп сара. Уаха сахьнышьталуа, сылацәа неикәысыпсеит, уатцәы сзықәшәараны икоу пхызырла изымбар калазом, – ихәеит Кәаз Шьрыф. Саб ицсаныс, ааигәа сзықәшәаз ссирк шәасхәап. Сгәыла Қьри ица уск атцыхәала Дранда дтакын. Сахьнышьталаз пхызырла ус избахит. Сара сахьргуеит, амала саб иоумхәан, ихәахт. Дахьыргаанза Дранда сцаны дызбап хәа, Дранда сааизар, дабакоу, дыкәазам, дахьырга-хьеит. Мышкы сагхазаап. Қьри иасхәуа акы сымазамкәа смида-гәындаха саанхеит, арахь абахтаҗы сзытцааз азә-гы акгы издырзом...

Амач азы ибжъухит зегъы. Хахэк уахэцэ нықэкны ула-
цэа ааихъушыр, дахъахыргаз цкъа иаалырганы иумбоузи
– ихэеит Мамсыр.

Абри инакэыршэаны ардызбак ыцьбарак дақэтэаны
игылаз даарыдыххылан, дьлеыжэцеит.

– Сара Қъри сааишьтит, абра еидгылоу шэызыгъы уаха
ионы шэнеирц ахэара кайтцеуеит. Итэкиз ичкэын дау-
рышьтын, дааит, уаха чеицьыкак имоуп – ихэеит.

– Итэбуп, дад, хамнеикэа, дызгаз рымшра ааигааит, аха
уззааишьтыз аус Шьрыф цхызырла имбакэа ихазхатом –
ихэеит Мамсыр.

•••

25. Еизарак ағы ажэлэр ирзеипшыз ус гэгэак рыз-
бауан. Өыцьа ахацэа аамысташэара зхы азкыдыз, аурыс-
шэақэагъы налатцаны, дара ртэала иаарханы ицэажэуан.
Цыгэ Лаз дахьтэаз, Мамсыр ихы найкэикын диазтцааит:

– Уара, абант хачкэынцэа роуп, реиха кэышрыла ицэа-
жэода? – хэа.

– Еивыргуа рацэак ыкам, рөыцьагъы еипшуп – ихэеит.
Мамсыр Лаз азтцаара данакэымтца, – Уара, Лаз, ыцьа
аццэа ахыкэоу псрак ағы ахаан умнеизаци? – хэа.

– Сышбамнеиц, егыраан сақэшэахыеит – ихэеит Лаз.

– Нас зныкыр абарт реиха ицсыда хэа уцаахьоума?
Абартгы убас ауп ишыкоу ихэеит Мамсыр.

•••

26. 1910–1911 шықэскэа рзы Апсны убас асы ауит, аха-
ан ирхамштуа.

Мамсыр икамбашькэа ашэкэы ианыртцахьан, ака-
зен иагахьан, аха иара иныкэигон. Уахык акамбашькэа
ахьтакыз аруакы азынцьыр ахэда илахашэан, ихэараны
ипсит. Мамсыр акамбашь ацеи агэатцэеи аатыган, ифыза
Тэхэыц дашьтихны агаға арахэ рдахэтэр иғы ицеит.

Азынцьыр ишахэарыз цъара ицэыриган, акамбашь иаа-
кэшэаны ипсит ихэеит. Өба ззымдыруаз адахэтэргы
агэатцэа ытк алашара иадкыланы дахэапшит, асаркьа
итатцаны дахэапшит, инаирхэит, иааирхэит. Ари згаз доу
ауп, арахэ рчымазара адоу – ихэеит адахэтэр.

– Шэаалаганы, ипсыз акамбашь, алақэа ирзытцмхратэы
анышэ иашэтэ, шэара иаразнак Акэа шэцаны шэеыд-
шэырба, адоу ыкуп, ишэпырхагахар калуеит – ихэеит.

– Тэхэыц, – ихэан ибжы ааиргеит Мамсыр рускэа
ртыц икэтцаны амфа ианаакэла. Абни акамбашь агэатцэа
асаркьа итатцаны дахэапшуа даналага, анацьалбеит
хкамбашь рыцха зхэараз азынцьыр инамырбанда ада
хэыцрак сзымааит.

•••

27. Атэтын мағазэағы еснагь еипш адрухэа еилан. Шьо-
уку рыпхуан, даеа шьоуку ашашэақэа шьтырхуан. Быгэ
Алиас шьыбжэон ажэабжэакгъы сахап, сыцсгы нас-
шыап хэа амағазэағы дааит. Апсшэа ахэахагъы дахьымзо,
– шэанацьалбеит, ассир збеит, – ихэеит амағазэа дшаатца-
шылаз еипштэка. – Абна анышэынтракэа рғы жьа дук
алақэа иркызшэа, адэы агэтэа игыланы ағыжра иағын.
Кэтырхьшыкгъы ажьа иамариашаны иахагежэуан. Акэ-
тырхшь анырхэа илышьтасын, ажьа аашьткэыцэаа иама-
ны ицеит...

– Саргы абна абахчағы, жьык сфап хэа сахьинталаз
жьа дук атцла илалбаацан абна инылабга ицеит – ихэеит
Мамсыр. Уамашэа ибаны атцла сөыхэназар, ажьа атра
канатцан, ажьапшқақэа раазара иафуп, – ихэеит Мамсыр.

– Қалашьа амоума, ажьа атцлағы ахэнаны атра кана-
тцау азэы иахахьоума?! – ихэеит злымхақэа кыдтцаны
игылаз Алиас.

– Ажьа атцла изымхэынуазар ахышыгъы ажьа азкуам –
ихэеит Мамсыргы.

28. Мачыгч-ица Шәлиман ихаан хракы дафаланы дшәа-рыцуа уафы имбазацызт, имахазацызт. Аха дахбырзымдыруа цъара дцәажәуаны уизызырфыр, Хмыч шәарацаф ухәап.

– Акыцхы, нак Мачанака стацшуа, сафаланы снеиуеит. Ус азс ацны цъмаки сарей хааифахеит. Ашәакъ аагәйдцан рыфбагы сшыт. Санынахагыла, ацма ачъргә еимгәашны ахш алыжжа икан. Акыц хәа дырз бгык аацканы (Акыцкы ахрафы адырзы абакоу!) ахш аанысхәалан, ахш амра ныцәсыргылан, сыцма ацәа ахынзахысхуаз сыхш аатцын, убас агыама аманы изжәит, ижәпахахараза, камбашь хыртәымзар, иуздыруам.

– Умц мачзак иурбагәацәеит, – ихәеит Мамсыр дахыглаз, ухш цәырнымтцазакәа иужәыр, умц иаха аиаша иазааигәахон.

29. Ачаракәа рфы ажәйтәан амаца иасзомызт хәбацәа. Хаиха алаф зхәауада, ажәа зхәауада, еигны ацсуатцас икәашуада хәа еицлабуан.

– Сара сабду амшын агәтанынтә атца инапы лагзаны ацслымз тигауан – ихәеит Цыгә Лаз.

– Уи закәыхи, сара сабду адггыл дшыкәгылоу ажәфан афы инапы нагзаны аиатцәакәа икуан – ихәеит Баг Азиз.

– Уара, убарт уабду ажәфан афы инапы фагзаны аиатцәакәа рауак цханы аруак хышәашәаны иказамзи? – хәа дцааит Махаз дахтәаз.

– Ус акәтәкыан – ихәеит Азиз ихы – ифгы ачча аакәххны.

– Нас дафазны абри алаф анухәуа иудыруаз, уабду иикуаз сара сабду икәтагкәа ракәын – ихәеит Махаз.

30. Ашьха атыц афы еилкәоу «агәач» хәа иархәоит, уи иуалу аихабацәа рыматц ауруп. Дымцацзар, шәара-

царгы дыргоит. Рацхәа ашәарацафцәа рымфаныфа да-цоуп, нас абцар идыркуеит. Ус Махаз ашәарацафцәа рымфаныфа датцартан, ахра цәгәакәа дырфамгалакәа, шыбжьон иахъеикәшәашаз еибырхәан еицрытцит. Махаз амла дакызар акәхап, ифызцәа рымфаныфа мац – мац дшынацхауаз имбазакәа иамхафеит. Еибырхәаз адггыл афы ианаикәшәа, ашәарацафцәа реихабы Мамсыр ус ихәеит:

– Агәач, ани ушәыра аахуртыр, итоу аатугар, акы хнацхарын.

– Мамсыр ухацкы, уи сара снацхәхеит – ихәеит Махаз.

31. Кан Сат анцәа данишуаз ауафы наза иоура иимтеит акәымзар, егырахь ала узлаиеиламхауа акы игмызт. Нагәта лыхьзны ехәшьак диман, уигы иара диакаран. Сат дыфнразамызт, ипцхәысаагара ахыцаны икан. Уахык иуа, итынха зегы ааисны дырцит, уара мышракә иакәшәаша, утцәфан шыапы ытцухома, цхәыс дааугароуп хәа.

– Анцәа шәишазар, шәыскәатц. Ныгәтеи сарей акәара-сакәа реипш хазхара хзеибамбо хаб иргылаз афны хәоноуп, хәцал ааиаанза амла харганы хзышәшьуеи – ихәеит.

– Иауеи уара, ани иааугуа шәара шәтакны шәхәы лфуама, амла шәазыкуози? – хәа агыу ааихыргеит.

– Абри, Ацсны дузза ладеи фәдеи зегы сырхысит. Нагәтеи сарей шәагаала ихакароу азы дсымбеит. Зоурала ауу азы даазгап. Зны даахазгәааны ххәы харакны цъара инхылшьыр, хшатцапшуа, амла хәганы хәцсуеит – ихәеит Сат.

32. Амшын азааигәара дггыл цшзакра афы дынхон Сат. Зны-зынлагы амшын дталалуан. Енак, амшын зы илырсны ифныка данауаз цхәыс еимаак амацара иманы дааит.

– Уара, ари иахзаауга закәызи? – хәа игәыла Махаз диазцааит.

– Цхэыс дааугароуп хэа ацскы сшэымки. Аееингала-ра саеуп. Уажэшьта исыгыу цхэыски еймааки роуп – ихэеит Сат.

•••••

33. Мацк иахыпазаргы Сат цхэыс дааигеит. Деихамкэа уейтымкэа Нагөтеи иарей дракараны. Пырсындыкынтэ Анашаа ртыцхак дааигеит. Ацсуатцас иакэнагоуп аныргэыхэоз иабхэараа амахэ ипхьеит. Пырсындыкаа уажэ ирбама, инейтыхны ачара руот. Ацшэмацэа тэыццак ааныркылаццхэаза рахэшьа, Сат ипшэма, Гэында цшза лакэзар имоу рацэоуп, лырехэара иаеуп. Цэыццак хазкы хэмахэ ухацкы! – рхэан, Сатгы дэагылеит.

– Уара, абри шэахэшьа, шэасны лырехэара шэаеуп. Сара дсымхны аеазэы дишэтараци дшэырехэоу, мамзар аиаша шэхэауоу – ихэеит.

– Абри, уха иуаххэа, аныхэаеақэа ирылатцаны иуаххэо акы мцык рымам – рхэеит.

– Ус акэзар, ишэхэуа зегы иашазар, абри илеицгу азэы Пырсындыкаа дшэылымиааит! – ихэеит Сат.

•••••

34. Батыр-ица Дадын цшышьапык зцоу ибаны дзавсомызт. Уи иахыркэаны адэы данықэыз айтцкыс абахта дантакыз еихан. Зны абахта дантытц имэатэны Ахэабора иуацэақэак рэы ицхэара иманы днеит. Цас иауазшэа, ари ауа ацшэма ицмақэа акы ашьапы цтэан, ирымшьыр амуит. Акрыфаразы аишэа ианылахатэа, ацшэмапхэыс акэац жэны алэатэ ахызза илыманы дааонашылт. Дадын ари даараза ихы ианшьаланы ацшэа ахихэааит. Дадын иацшэахэара ироузеит иххэуа неитэахэуа. Ари ацэма ахы атыхэа цкэа издыруоз Тамагэ хэачы, Дадын цыхэапцэара змамыз иацшэахэара игэы пнатэазар акэхап:

– Уара, уи уара узы иахшыы цыушьо, ашьапы цтэан, уи азы иахшыит ихэеит.

•••••

35. Алоу ипцха Хыкэа хэа Акэантэ иаауаз цхэызбак аус луан хасабеилыргафыс Пырсындық ақыта аколнхарафэы. Убри Хыкэа убас илыгын, лцэеи лыбафи еикэыршаны, лахэак иафаша акэац лықэымызт. Акэака дцауазаргы, уантэ даауазаргы алыцэхара еипш арцар еицрыцсса илыцын. Ишааиуаз Хыкэа дырхэеит, дыргоит хэа анхациа иаарылафэит.

‘Енак зны аколнхара ахантэафы Махаз Хыкэа ихы налықэикын: – Бара Хыкэа, абас избыгузи, быфны бтакны акрырфоума? – хэа длазтэаит.

– Махаз Алхас-ица, уажэы хатца сцоит, нас сшыкалуа убалап.

– Ее, Хыкэа ббаашэит, амқбах қбаад ибыцнамтэозар, ани хатца изыццуа уажэгы ибыгым хэа ауп издыруа – ихэеит.

– Убыз такны ихыртэааит, азэы акы иумырхан – лхэеит Хыкэа.

•••••

36. Мамсыри Шабати еишьэан. Ачашэара бзиа ирбуан. Мамсыр уха назтахым ахышь иман, Шабат чахала дачашэуан. Абаажэ ахэафэы ичашэуа ишнеиуаз, ача анытцпраа, Мамсыр ихышь мазейны икын, ача инашьтеитэит, ажэақэа ааитцнахуан еипш, Шабат ичаха афэынаирхейт. Ачаха шнеиуаз иара азы идэыкэитцазшэа, ахышь илақэшэан, иеиманы илкахэит. Мамсыр дыфны днеизар, ихышь афэы раханы, ажэақэа хышышьы ацсра иаеуп.

– Шабат! – ахэеит Мамсыр, – иахэатэи ала удырэатэ еигьхааит! Ицаз ачагы, ухаха иахыз сыхышьгы икэақэаса уцсы иастааит, шыта уаала афныка.

Шабатгы ицэымгэахейт, аха икалашаз калахэан.

•••••

37. Лагэ Лагэ-ица фэы мазарахк анимырххуаз ыказа-мызт. Акы итиуан, акы ааихэуан, фэаки агэылара ақытан

игычны, даеа қытак ағы иганы итиуан. Зны Рашаға еык арха ишықөыз ибан, уи акөхеит, изаны иааигеит. Алаша ззыумхәара икоузи, Ашәуа еы кәаша алымхәкәа кьацә кьацәза, атдыхәа еилачы саара ишьтасуо. Лагә ари аеы уамак идимырхалеит. Уахыла мацара ибыжьганы Қәабчара иганы, атиразы икылигеит. Аахәаөцәеи абжьахәхәтцәеи ахә шеимаркуаз, даеа шьоукы лыбжьалан аеы рзеит. Лагә икаитцагәышьоз, дмеида гәидаха аоныка дхынхәит. Лагә илага-өагакәа здыруаз Махаз диазцааит, уеы шбаутии? – хәа.

– Рацәак сзатнымхит, ишаасхәаз еипш истиит – ихәеит Лагә.

•••••

38. Махаз лабала схы дасит хәа Тасқала аусхәартағы ашшыпхьыз өны икәитцеит. Махаз аусхәартахь ипхьеит, иөахәы иөырхарацы әусеилыргаө диазцааит.

– Тасқала ихы кақөчаа икоуп, уи излеихәо ала лабала ихы иасыз ура Махаз оуп. Абри иахыгүхәауауази?

– Әусеилыргаө ухаккы! Тасқала хәа изөу арыжәтә ибонатцы ишьапы дзыкәгылазом, уахгы еынгы дашьуп. Сзысуа ахы ихагылазар итаацәа дырпқазма, шәзызцааша урт роуп – ихәеит Махаз.

•••••

39. Аарөара рынхамөа абылуа ианалага, есышыкәса ишыкартац еипш Мшәаа рқыта ацуныхәа картцарц рызбеит. Ахацәа акәаци арыжәтәи рхы иадыртцеит: аилаць, ачашә, ахаатә ахәса адгылеит. Иртахыз зеггы рыдыргалейт, еикәдыршәеит. Акәац ағы ианааи, еизыргаз рпарақәа рзымхеит.

– Уара уи хәаас икашәымтан, Азыгьжәбаа рырахә зеггы хабнакәа ирылоуп, катак аарылхы иахшьыр, иабаажәга хәа азәы дхазцаар хәа шәшәоу, – ихәеит акәац здыз Дамеи.

Ацуныхәа Мшәаа рхаблағы убас ипшзаны еиөкааны имөапыргеит, иашацәкьаны жәлар рныхәак акәзар иамоу рацәан.

Адырөаены амш леихашьшьын ақәа әуеит инамцхәынгы. Аха Мшәаа рхабла ацөыгөбарггы камшөеит, ақәа ахауыз Азыгьжә рөоуп.

– Уара, хара Мшәы ихаблаа ихатцалази?! Анцәаггы хәицөыгахуа хәлагеит. Хара ацуныхәа кәхтцөит. Азыгьжәа ақәа рзаируоит, – еилалеит Мшәы ихаблаа.

– Мамоу, дад, анцәа хәицөымғамхәзеит. Амала анцәа длашәу цышәмшьан. Ани зыцә шыны зкәац шөфоз Азыгьжә инхуагы иара итәкәа роуп, шәара шәеиха ишгуааразу шәирдырит ауп, ақәнамга кәуцар, ақәнамга уақәиршәоит – ихәеит Мамсыр.

•••••

40. Анкьаза зны, излархәуа ала усқан асдуггы амузат, Ешыраа Мула Осман хәа хәацьак дрыман. Аргама ирызхөомызт, аха Мула Осман ипсы кәабашья ргәапхомызт, арахь ида хәацьа дрымазамызт. Зны абри ианалацәажәуоз, – сара акы сызбоит – ихәеит Мамсыр. – Кара Мурат хихәап, дыцсызшәа дыгөахтцап, нас Мула Осман ацсыкәабаразы дыөнахтцап, Муратггы дцәытцапшны дшикәабуа ибалап – ихәеит. Ишырхәоз егыкартцеит. Мула Осман кәрышькәакгы сырхап хәа ижакья далаччуа уахь дныөналеит. Абжьаацны еипш акөымкәа Мула Осман «ацсы» икәабара акыр дадхалацәеит.

– Уара амцхә уидхалацәеит, икалази? – хәа ианиазцаа,

– Мачк ипсы тан, ихәлымшәа цысымтцәакәа икәабара иамуит – ихәеит амула Осман.

Аөзба Владимир

25.02.1994 ш.

2014 ш.

*Тырқәтәылатәи ачеркезцәа
(аңсуаа, адыга, аубых)
рхы иадырхәуа ажәаңқақәа*

Җағәғәоуп ханейдгылоу, ханазәыку

Ауафра уламзар агаза пшра акымзарак уанахәазом. (адыга)
Җажәәахыр ейбахтар хамч гәғәахоит. (адыга)
Азы уицырыргы, игәы иҗоу узеилкаазом. (адыга)
Атцара сасуп ахшыә апшәымоуп. (аңсуа)
Агәыҗра хабәцәа иахзынрыжкыз тынхоуп (малуп). (адыга)
Иузамыркыша ашә ааумыртын. (дағыстан)
Еидгылоу аңсаса – ашьаса ақәыцьма иәцәшәазом. (аңсуа)
Асас дымшуп. (аңсуа)
Ацара ужәыр утахызар, амхәтәгәы уцшаауеит. (адыга)
Аңсуа иңсырта иламыс ауп. (аңсуа)
Ағәы иткәыз ажәа, ашәақь иткәыз ахы иафызоуп. (аңсуа)
Бла хаала асас иңыларә, аңә изушьыр атккыс еиҗуп.
Сасра уңар утахызар, усас ишиқәнагоу дудкыла.
Апхәыс дахыкәоу ахәа иахазом. (адыга)
Зызхара ыфаны икәоу изы аңагәы ашоуп. (ачечен)
Азыхь ахытцыц итцәоит. (аңсуа)
Агәы ажәзом. (адыга)
Агәыҗра амамкәа ағәы амәа иқәлазом.
Абыз иахәуа агәы иҗоу ауп. (адыга)
Аус злоу ахамта акәзам, уи иәцу ахаара ауп. (адыга)
Ачеицьыка хаа аңсгы даргылоит. (ауаңс)
Изахар зтахым иахазом. (адыга)
Агәарц аҗны пату уқәзымтцәз апшәма, сасра ифны умне-
ин. (адыга)
Дышшәыргәындоу ззымдыруа ауафы фырхатцәс ихы
ипхәзоит.

Асы шкәакәоуп, аха уабылуеит. (аңсуа)
Агәыбылра аихагәы ахәтыр, апату. (адыга)
Азатәра разкыдароуп. (аңсуа)
Уаға датәоумбан, уанымгәыҗуа уҗаирхоит (уақәымгәы-
җуа уҗаирхоит). (аңсуа)
Ажәытә мфәи ажәытә ууәцәеи ухаумырштын. (адыга)
Арыңцара иакәшәаз уаға иакәзаргәы уиңцхраа. (адыга)
Мышк ииуа мышкы дыңсуеит. (аңсуа)
Абырг дызмам ағәгәы диоузом. (адыга)
Ауафы дзырпшзо икәзшьоуп, иуафроуп. (адыга)
Иаңтәи амш хәхәауа аңцәа хәаумтцән. (аңсуа)
Асас инасың иңуп. (аңсуа)
Агәы мтәыуозар аблақәа тәыуазом. (адыга)
Иумам уңәызом. (адыга)
Мтәахы пшәа. (аңсуа)
Ажәлар ирылоу рылтцшьагәы идыруеит. (адыга)
Апрыңцә иалапсоу ахәхә еиқәатцәақәа урцәымшәән ашхә
ақәа урыңшәа.
Ақәафын зтәу аңсы иоуп.
Арыңцәа ирахәың абеиа ирххауеит. (адыга)
Амашәыр ахампал иалоуп. (аңсуа)
Зыхшыә иагым – зегәы имоуп. (адыга)
Акәты иалшо (иамчу) – акәтағь. (аңсуа)
Ухәыцны уңәажәа, уахыгәоу уахәаңш, ушьапы ахьургы-
луа гәата.
Атааңәара насыңуп. (адыга)
Аблеи аблеи еиңәыпхашьоит. (аңсуа)
Аңа думазар, атацагәы думоуп. (адыга)
Абла амгәа еитккыс еихауп.
Ағаррей ашәаргәындарей азәгәы деиқәыдырхазеит.
Атаца матәеи акәыпа матәеи ззахуа гәырк ауп. (авар)
Ахшыә змам дрыңцхауп. (адыга)
Аңсуа жәы затәык ада имамзаргәы, иара ахаз ижәуеит,
асас ахш ииржәуеит. (аңсуа)
Дағәа шьоукы иранажь, аха ухы ианоумыжын. (адыга)

Ашә пүмҗын, ацацха ачарахәа иаанартуеит.
Зыуаажәлар бзиа изымбуа, ауаапсыра дрылапхьазатәым.
Адагъ иара зтоу азмах зегъы иреихазар атахуп. (ацсуа)
Азы иаанагаз, ацша иагоит. (ацсуа)
Апхәызба бзиа дубазар, уи лзы амцагъы уалалоит. (адыга)
Арыцха ипстазаара еснагъ аапынроуп. (адыга)
Ғык итытцуа шә –Ғык ирталуеит. (ацсуа)
Атцас ззымдыруа дыбзамыкәуп. (адыга)
Зны сара исхәуа уазызырфы, нас утахызаргъы сшыы.
Агара игарартцуа, аха знышәынтра рымжуа уаф дыкәзам.
(адыга)
Ауафы дузымдыруазар, дагъумырехәан, дагъумырцъан.
(ацсуа)
Учкәын уара ишутаху, уцха лара ишылтаху атаацәара иал
атца.
Ацәгъа зымбац абзиа издырзом. (ацсуа)
Алагарта змам алгартагъы амам. (адыга)
Акры зычхаз акры ибеит. (ацсуа)
Уразкы ацеипш амазар, шашәа баклагъы иузааргоит, иа-
мамзар азынцъыргъы ахәазом. (адыга)
Ашәкәы адырра иацыпхоуп. (адыга)
Зычкәын дымцсыц, учкәын диумыртәыуан. (ацсуа)
Уцха уара дшыуаазауа, утаца – дшыраазауа. (адыга)
Зыцәгъа ухәауа ушә дыхгылоуп. (ацсуа)
Ажәытә ууа ила икаутцаз аус,
ууа Ғыц уикәгәыгны иаумхәан. (адыга)
Напы еилапса уафы даазауеит, алаба еилапса – дашь-
уеит. (ацсуа)
Апшза дузымдыруазар, акыр иацсоу далх. (адыга)
АҒа ицеипш дшақәгәыгуа дажәуеит, абырг ихыига-
хью дшаигәыргъауа дыцсуеит. (адыга)
Азлагара тақатәи алугъы ашшуан, алыхәта атцагъы. (ацсуа)
Ажәа – бцъаруп. (адыга)
Уара иушыуа анцәа дишыуам. (ацсуа)

Аишәа икәу ачеицъыка зырцъауа ичеицъыка уахамтәан.
(адыга)
Амца ахъеикәыз ахәштаараҒы амца псыргъы
ацхарра нхоит. (ацсуа)
Анышәынтра ызыр ауеит, ажәа ахаан иззом. (адыга)
Аихабы дзыпсо анудыруа, даныкәам ауп. (ацсуа)
УҒапхьа ауафы уирехәозар,
уанимбуа уирцъа иафызоуп. (адыга)
Атцла дацла игылоуп, ауаф тынхала. (ацсуа)
Пстазаарас икоу гәыгроуп. (ацсуа)
Абыз баазоуп, иаурхәалак ахәоит. (ацсуа)
Ауа бзиа данудыруа ацәгъара уанақәшәалак ауп. (ацсуа)
Ацха зыпшуа (зтиуа) инацәа аалишьуеит. (ацсуа)
Атахмадара пату ақәзымтцо иара ихгъы пату изакәзам.
(адыга)
Аешья баапсы иатцкыс афыза бзиа. (ацсуа)
Еикәымшәо цшъ-цәык рааста, еикәшәо ф-цәык. (адыга)
Абырг дызмоу атцастгъы имоуп. (адыга)
Уус злам убз алаумтцан. (ацсуа)
Ғенак ала зны аб икәзшыа аца иааирпшуеит. (адыга)
Акаамет калоит анырхәа ауафы ихахәы ила тнахит. (ацсуа)
Иузтаз ита, иусыз уис. (адыга)
Агәи агәи еибадыруеит. (ацсуа)
Агәыла пату икәзымтцо ихата патуда даанхоит. (адыга)
Тцәак шә –тцәак арбаауеит. (ацсуа)
Рапхья умқшан, аха иусызгъы ианаумыжъын. (адыга)
Афны уеазыкәтца, ажәлар рҒы итцаны унеи. (адыга)
Иуадафу амал архара акәзам, ахьчара ауп. (адыга)
Аира зшаз ацсрагъы ишеит. (ацсуа)
Угәыла бзиа хара икоу ууацәа рапхья дгылоуп (адыга)
Агәыла бзиа утаацәа дреиуашәа дыкоуп.
Ажәлар рус дара еилдыргароуп. (ацсуа)
Ацгәы шыхәмаруаз ахәынац псит. (ацсуа)
АҒы бзиа афыза бзиа иеипшуп. (адыга)
Ацсы имыхәо абза ихыртәага. (ацсуа)

Аду иґыч, ахэычы иґыч – аґыч дґычуп. (ацсуа)
Аеы цсыр акэадыр нхоит, ауафы дыцсыр – иажэа. (ацсуа)
Ишыкататэу адырра, акатара атцкыс ицэґоуп.
Абзиабара мчыла иаузом. (адыга)
Ала шуеит, аеы хэуеит. (ацсуа)
Аты алақэа анаиу ацымшь иашьталеит. (ацсуа)
Апхэыс ала бзиа леишуам. (ацсуа)
Зеы ызыз илымха иеышьтыбжь тытцуам. (адыга)
Ауаф бзиа даґууанда даґуағанда. (ацсуа)
Ауафы ишэу ала ипылауеит, ихшыф ала днаскьаргоит.
(адыга)
Азэымзар азэы адунеи игэы акэптэаны данытцзом. (адыга)
Цьанат ацара зегы иртахуп, аха апсра азэґы итахзам.
(ацсуа)
Ухылца ыршэны ирылаутцар зегы шыапцықэла иасуеит.
(ацсуа)
Блак иамбо блакы иабоит. (ацсуа)
Атэыуашья ззымдыруаз ихы пиеит. (ацсуа)
Досу ихарц ицэа иакэнагоуп. (ацсуа)
Аеы ахы анарха (ианкылнага), атцыхэа ала иныскы-
лоит хэа уаламган. (адыга) Ацьма импсыша аматцэ
азылакэуеит. (ацсуа)
Кэыґарала иумоу адырра ешыак ифызоуп.
Ацха хаауп, аха зегы ирфазом.
Уахьырзымдыруа уматэа пату акэуп, уахьырдыруа ух-
шыф. (адыга)
Ууа изыкаумтцуо абзиа уара иузыфеидахазом. (ацсуа)
Апсаатэ харазкуа амтэыжэфа ауп, ауафы – ихшыф. (адыга)
Икэышу ауафы узкэа дкыдудцарґы дхьантахазом. (адыга)
Аус – ацэажэара акэзам, узрацэажэауа адырра ауп. (адыга)
Бзиа иубо аныкам агэырґара зыкалазом. (адыга)
Апсра уашьтамлан, уи иара уапшаауеит. (адыга)
Аеы ауафы ишыа алоуп. (ацсуа)
Амац арацэа аазгауа ауп (иадыргоуп). (адыга)
Ацбал иаґыццакуам иаґаґауам. (адыга)

Уатэтэи акэты атцкыс иахьатэи – акэтаґ. (ацсуа)
Апсыз усталар атцкыс акышыа усырцар еиґуп. (ацсуа)
Уззымиааиуа инапы уаґэзы. (ацсуа)
Знапы узмыркуаз инапы уаґэзы. (ацсуа)
Иутцашьыцуа мазала дуаґоуп. (адыга)
Апсра уафы ишыапы иатцоуп.
Абзиабара еихау мал ыказам. (ацсуа)
Атэымцъара уанеыжэтц тынхатцас уныкэа. (адыга)
Абцъар баапсы афыза баапсы иеипшуп. (адыга)
Аеы иазымиааиз икэадыр дасуан. (ацсуа)
Ахьча мееи иуасақэа ауарбажэґы ицэагеит. (адыга)
Апцха бзиа даґтыпцхауп, даґхатцапцхэысуп. (ацсуа)
Абз еиха иашоуп, ацха атцкыс ихаауп, ахэа еипштэкья
итцаруп. (адыга)
Агэы ажэзом. (адыга)
Ацэґья иашьтоу ацэґья ипшаауеит. (ацсуа)
Аламыс змоу (ипцхашьяуа) анасыпґы имоуп. (адыга)
Ахага ацэажэара далагаанза ихы атыпц икэу цушыоит.
(адыга)
Итцаулоу атцеиць акэзам, икьяфэу ашахоуп. (ацсуа)
Зжэытэра ыкам ифараґы ыказам. (адыга)
Ацьма анынцэаша тэыфала еилалоит. (ацсуа)
Иузымдыруа уаламцэажэан, иухэаз мап ацэыгумкын.
(адыга)
Амгэа уафы иаґоуп. (адыга)
Латцан иузымхаз ццан иузхом. (ацсуа)
Латцан илаумтцаз ццан иузаарыхуам. (ацсуа)
Ан лхақ хақ еипшым. (ацсуа)
Анап бзиа иапыхьашэар амат шхамґы хэартцоуп. (авар)
Ахшыф змам детымуп. (адыга)
Ишыдыдуа еипш акэа ауам. (ацсуа)
Ацэґья катцаны абзиа уазымпшын. (адыга)
Ахагаґы аиаша анихэуа ыкоуп. (адыга)
Ахага иажэа цкьоуп. (ацсуа)
Ипцзаны уцэажэар, ипцзаны атак уоуп. (адыга)

Абырг пату икәтца, аҫа агәыгра иҫа. (адыга)
Апхәыс бзиа леишәа (лчеицьыка) еснагь ихюуп. (адыга)
Аоны онызтәуа, асасцәагы ргәы кәзтцуа
апхәыс лоуп. (адыга)
Амахә бзиа дзауз, аҫа диоуеит. (адыга)
Аҫыч, иззәз иакәзам, иакәыркыз иоуп. (адыга)
Ацә гәшәамшәа хәо аеы уатцакьа. (адыга)
Абзиабара узеиошазом. (адыга)
Сасра имцац, асас дизныкәгазом. (апсуа)
Ан – аҫацәа дазшоуп. (адыга)

***

Аз улырхуашәа урбаны ртца уларцоит.
Ацәаама акара тынч иахьцәажәуа ыкәзам, аха уа акара
амц ахьырхәо ҫа тыцк ыкәзам.
Акры злоу иуарада, акгы змам сиуарада.
Асас баацс изхара анифалаак ионыка ддәыкәлоит.
Уцсра пшзахар утахызар, агәнаха каумтцан.
Ахахә адгьыл иахьынзакәу ауп иахьынзахахәу.
Илапш убас ицәгьан, азлагара алу ннакьлон.
Иахьцауа ззымдыруа аҫба пша ахәазом.
Ахшыо змоу ахәыцра дшаҫу агаза азы дыруеит.
Алашара ахьарку аҫарцалыкьгы неиуеит.
Уатцәы аора сыкәымшәарц азы иахьа тынч сныкәап.
Апсуа данеыжәлалак анцәа дихаштуеит, данеыжәтцлаак
ихы ихаштуеит.
Ацыркь икәашара аууп.
Ашаха иазҫамхәаз ажәа иҫанахәоит.
Аха арт шаҫаз амца кахаит (ҫшәеит).
Ашаразы игылаз, иеы цеикит, шыбжьон игылаз, иар-
ба цеикит.
Амҫы хәахәа амҫы ианаалом, ауаоы хәахәа ауаа дырнаалом.
Амаҫ атцыхәа уакәымгылар иуцхазом.
Апхьа ихәыщыз далнаргеит, ашьтахь ихәыщыз – дтанархеит.
Аитцбы дныкәызгуа аихабы иоуп.

Зак згыз ихы идыруан, оыза згыз ихы издырзомызт.
Атцәыуашьа ззымдыруаз ихы циеит.
Аеы жәлала иоуеит.
Инага измоу укәнага уиҫеит.
Кәакәала иааганы мгәала изгаз.
Акәты иамырчаз акәтагь дарчеит.
Агәи агәатцәеи рыбжьара аваныза ацәгьа ахәоит.
Аеыуаара иакәтәаз лассы дакәтцоит (дәеыжәтцоит).
Аеы атцыхәа укыр азы урнагоит, ала атцыхәа укыр азы уҫ
анажьуеит.
Ауаоы иихәауа анизымдыр, ахәымзг уиргоит.
Агаза инапала амат идыркоит.
Ауаоы баацсы асас димазам.
Ауаоы бзиа дзыкәшәаз ихы анираалоит.
Итәаны ирымбаз дгыланы иеыдирбон.
Азәы акранифуа уимеилахан, акраниура уеилаха.

*Абри акәша еизыргеит ажурнал «Кавказиа»
Мишәид-иҫа Иустук Мес-иҫа
Март 2004 шыкәсазы*

Аешьадара атцкыс аешьа лашәы.
О-тзык рыбжьара уак думанда.
Аитынхадараз ашьака гәадызкылоз.
Ауао газа аеы дшақәтәаз ала дафеит.
Ах иашта ала талазом.
Амшцәгьа шыбзиахара, ауаоы цәгьа дыбзиахааит.
Акаб аракәа алк ишьтырхуоит, ауаоы итлакәа ила.
Ауао баацсы дкалоит, ауао кьаса дыкәзам.
Зкәала иааганы мгәала изгаз.
Атәаргәы еилаухәаргы ипшзахоит.
Анышә ужыр анышә аауеит.
Акәты иамарчаз акәтагь дарчеит.
Агыруа уацхьа дургылар дуқәцауеит, ушьтахь дургылар
уцәгьа ихәоит.

Анхафы иура ѿ –нхарак аланыкэигоит.
Аамыста ицха укэымсын.
Амаршьян дахьтэам ақыта уаламлан.
Гэымаа рысакаса акапатэык иеанижклеит.
Ааи дугымхааит, ѿ –цъмак урхымцааит.

2005

Ағар (ананамга) ицэашьы амза ауп. (адыга)
Амхафы аеафра иапырхагоуп хэа ицхьазоуп ашэтгы.
(ашэуа)
Афеа дажэуеит, ажэ дфеахазом.(адыга)
Амла иамкуа ацхагы ашаны ибуеит. (ачечен)
Ахамта акэзам, ахатыр ауп. (адыга)
Угэаанагара умтэахын, мамзар иахьыгтэахыз уаанхоит.
Уара уеануцсах атоурыхгы аеацсахроуп.
Угэыгны ашхам умжэын.
Азы ахьцаша амфа ацшаауеит.
Атахмада асаби деипцхоит. (адыга)
Зықэра ыкам ифарагы ыказам. (адыга)
Апшза дзырцшзуа иказшьоуп. (адыга)
Ақьяфын этэу ацсы иоуп. (адыга)
Афырхацэа зноуп ианыцсуа, ашэыргэындақэа – зқынтэ.
Аилага ихара рацэоуп. (адыга)
Ахшыѿ змам дрыцхауп. (адыга)
Апынтца змоу атыхэагы имоуп.
Анхэацэа урағамхан, аха ан лыда ан дшыкам дыр.
Ахага ахыс думазар аитцкыс, акэыш тэыс уимазар еигьуп.
(адыга)
Ацэ змамыз иарбагы цакра игауан.
Уеурдагэар акэырбангы умбазакэа ииасуеит. (ацсуа)
Ауафы дыузымдыруазар дагьумырехэан, дагьумырцьян.
(ацсуа)
Ацэгы зымбац абзиа издырзом. (ацсуа)
Иагы иурехэаргы амтырбгы аилаць узалхуам. (ацсуа)
Згэы абзиа там абзиа дақэшэауам. (адыга)

Акры зычхаз акры ибеит. (ацсуа)
Ирацэаны ицэажэуа ихэыцра мачуп. (адыга)
Ауафы изы ацэгыа шухэуа иашта утамлан. (ацсуа)
Уфара умбазакэа ииасуеит рхэоит, атэрагы убасоуп.
(ацсуа)
Ажэа фынтэ иухэар аффы гауеит. (ацсуа)
Аиаша цыркьуп.
Ауафы бзиа, иибаз ауп дызлацэажэуа, абаацсы – иутаг.
Иугу уазхэуа уага бзиа дба.
Ашэхымс акынза уласкьазымгуа ацшэма уисасымхан.
(адыга)
Ала бзиа ацхэыс илеишзом.
Дууазаргы дуагазаргы дуаѿ бзиазааит. (ацсуа)
Ауафы ицэа ихухыргы игэы итоу узтыгазом. (адыга)
Ацдара сасуп, ахшыѿ ацшэымоуп. (ацсуа)
Ашэкэы – адырра иацыцхоуп. (адыга)
Дасу ихарц ицэа иазааигэоуп. (ацсуа)
Аказареи адырреи еишьцэоуп. (адыга)
Ууа бзиа изыкаумтцуа абзиара уара хирк узалам. (ацсуа)
Ацсра иакэымшэац ацсра закэу издырзом. (ацсуа)
Ицэажэуа иакэзам, издыруа дгэата. (адыга)
Абзиабара ахыыкам агэыргэара зыкалазом. (ацсуа)
Аеы уанеыжэу ағатцас, уанеыжэтцлак уатцас уазныкэа.
(адыга)
Абзиара катцаны азы иат. (ацсуа)
Асабицэагы апхыз дукэа анырбо калалоит. (дагыстан)
Зытра итымтцуа ахэа жьакцуеит, зыфны идэылымтцуа
ахатца ашша дарчуеит. – (авар)
Латцан иузымхэаз бцан иузхэазом. (ацсуа)
Аазара ахаан зра зкэым малуп. (адыга)
Адыр инапэы иказар ашхамгы хэшэуп, аха амдыр ина-
пэы иказар – ацхагы шхамуп. (авар)
Абзиабаразы икатэаз алагырзи аибашьракны икатэаз
ашьеи хэшэарак рымазам.
Абзиабара еихау мчы ыказам. (ацсуа)

Ишеит хәа иахнатуази аашьаф ииарта дзылымтцзар. (ацсуа)
Иузымдыруа уаламцәажәан, иухәаз мап ацәыумкын.
(ацсуа)
Ауаф кы имал ахә ҫынтә ишәауеит. (ацсуа)
Уеи уареи еицышәфала, еицыжәжәла, аха шәеиламхә-
хаахәтын.
Ауафы рыцха амахе дшақәтәоу ипынтца ала ацхауеит.
(Кадыр)
Акәи эжыз иара дтахауеит. (Кадыр)
Агаза ибызшәа ихәазом. (Талат Атыршба)
Ажәа анырацәаха мцрак аламзар калазом.
Ашышьыхәа ииасуа азиас ауп узыцәшәаша.
Абеиара (амал) ухнамхын, амамзаарагь уацәымшәан.
Зегьы реиха зыхә цәгьоу амал амала иауыз ауп.
Ауаф баапсы адунеи зегьы инапафьы иааигоит, аха ихы
инапафьы изаагазом.
Зхы зымхабзиоу ауафы дырцәымгуп.
Анцәа ауафы ҫыки ф-лымхаки иитеит: имачны ажәакәа,
ирацәаны узырфы хәа.
Амчра ауафы ахала изааизом, мчыла игароуп.
Ахәычы ахаа ирбаны дыржьуеит, аду амц агәра ирганы.
Ақәыцьма ахәы ацсахуеит, ахацыц кацсауеит, аха агәы
ацсахзом.
Ирацәаны ацара иашьтоу ирацәаны ицәызуеит.
Ақәа ацсабара агәы анцжәуа, иканатәуа алағырз ауп.
Амц ашьапқәа кьафуп.
Лассы –лассы згәаанагара зыцсахуа – гәаанагара имазам.
Абзиабара ацхарца иафьизоуп, архәашьа узымдыруа-
зар абжьы ҫаастахуеит.
Ауаф кы ицьыба амариал тоуп.
Ацара мачзар, ачах уашьтамлан.
Ауаа ирыгу ихәоит, иара игу издыром.
Уразкы умамзар ухәымцьар ҫынҫажәацьбара еилашәоит.
Угылар ушкахуа удыруазар, уахьыкоу утәа.
Ажәа хаа азын еиқәтцаа аапынранатәоит.

Амал ауафы рацәак акгы инартцом, амамзаара даркәы-
шуеит.
Ағлам сақарахап хәа имгәыгуа цсыз ыказам.
Абзиабара хьшәашәуа ианалагалак ахьаакәа рацәахоит.
Алыг иеигәыргьуа лыгкгы дкалоит.
Аразкы уманы уманшәаламхар башоуп.
Аблазатәы алашәцәа данрылатәа ахыс ихы ипхьазеит.
Уеыжәымлар аеы уканажьзом.
Амҫа иацәкьалаз иазтцауаз амҫа дирбуан.
Ахәсақәагы аматцура ду иалоу ирҫызоуп, рҫызара цсын-
тра амазам.
Азәы егырт ирыгу идыруеит, иара игу издырзом.
Уи кәыбрык дафьызаргы уага уицәшәа.
Аилага саатк ала убриақара азтцаарақәа уитоит, ахы змоу
шықәсыкгы атак изыкатцазом.
Уеада ашьха иушьтит хәа имахены (иены) изаазом.
Агәы хьшәашәа ажәа пха зтытцом.
Амалуаф иуацәа рацәоуп.
Апхашьара зыла ихым иахатыр мачуп.
Зхәыцра кьафуп (мачу) иажәа рацәоуп.
Ағар алақәа дахтаркуеит.
Амцхәаф аиаша анихәауагь игәра ргазом.
Ачча хаа атц арлашоит.
Ацара анцәажәуа аиаша абжьы газом (ҫнатцом).
Азыржәтә зтугуа азыхь еимаумцсан.
Ачымазаф анцәа деиқәирхеит, ацара адоктор игеит.
Цьаннатцәкьагы ауафьы имацара дзынхазом.
Ауафьы ацсыз дафьизоуп. Ацсыз азы итытцыр ицсуеит,
ауафы ауаа дрылтцыр дыпсуеит.
Аус алагара аус ақалара иабжоуп.
Ацара иазаамыртуа гәашә ыказам, аха иазарқзом.
Зны амц уазхәаз ҫынтә аиаша ихәаргы игәра узгазом.
Амат зыршьуа ашхам азы ауп (абыз азы ауп).
ҫнактәи уура шықәсык уабоит (уныкәнагоит), аха шықә-
сыктәи уура мачк уаназныкәымгауагы ыкоуп.

Зны итцэыуа, зны дмыччар калазом.
Ухэычы афымтра иртца, ацэажэара ишакэхалаак итцит.
Ацэгъа уанақэшэуа ауп ууацэатцэка анеилкаахуа.
Амла иакуа дыпсзом, ипсуа зызхара камлуа иоуп.
Ачхара змоу ауафы игэахэтэы дахьзоит.
Апшзареи ачхареи анеилала, ириаиуа мчык калазом.
Ауафы дужьар утахызар, аиаша иахэа.
Агэыгра зцэызыз цсык дифызоуп.
Аиаша ашахат датахзам.
Абаапсы катцаны уахьхэыр атцкыс абзиа катца.
Анкьатэи хгэалашэарақэа пхьакатэи хгэыграқэа роуп.
Абзиара ихамоу анхагхалак ауп изыцсоу анеилахкаауа.
Иахьытца ашыкэсқэа реицш аамтак ласны имфасзом.
Иудыруа зегъы умхэан, аха иухэуа удыруазааит.
Адуinei афы зегъы реица инанамгоу, царамзар аеак змам
ауафы иоуп.
Уаныцкэыну амшқэа кьафуп, ашыкэсқэа аууп, уанажэлак
иаархэны.
Ашьтэа ужэызар угэыла ихэы ша, акара ацны иузаауеит.
Ахшара дануоу нахыс умшра зегъы ухшара иртэуп.
Апхэыс сбаапсхуеит хэа даналаг илеицэоу дкалазом, сыб-
зиахуеит хэа леаназылкгъы илеицэу дкалазом.
Ахшыф адунеи ианызааргъы сыхшыфдоуп хэа азэы
ихэазом.
Ацэгъахэыцфы инышэынтра зжуа диаузом.
Ашьха харакы ахаларагъы ашьапафэинтэ уалагароуп.
Иреицэу хэа удэыкэлар пхэыс дузаамгеит ауп.
Амц убыс икоу хэоуп, зны-зынла итзыркьуагъы дахэуеит.
Ауафы иакэым кайтар илшуеит, аха ауаф кэыш иакэым
шыкайтцаз идыруеит.
Атцашьыцра чмазароуп.
Дасу хазы ауафы хазы дунеик имоуп.
Аибашьра ззымдыруа атынчрагъы издырзом.
Ахэса зшоу бзиа иаабаларц азоуп.
Адгьыл (анышэ) хаамзаргъы иқэааурыхуа хаауп.

Аапцынтэи асы бзиа еибабуа ргэеизынхара иеицшуп, иа-
аит ицеит.
Ашэара зхьлтцау амдырра ауп.
Анхафы икэты енак зноуп иантцау.
Ари каркарра игзам, аха кэтагък нтэоны уафы ибазом.
Апхэыс кэцбеи кэтагък таацэак алалбуеит.
Ууаф бзиахар утахызар, зегъы ушреицгъым агэра га.
Ашьха цынтцала ацха аанагоит, аха атцыхэа ашхам амоуп.
Аеада иара алымхэақэа абазомызт, ажьа алымхэа иахыччон.
Ауафы бафдан ицатца чычартахэыс икуеит.
Узеилахаз икъ... улахаит.
Ауаа ушрылагылоу аеада цыгъны иусыр, уара уамысын.
Атцла икахаз згылазом, атцпафэы аеакы еицаха.
Ашэыр зфэоу атцла ауп алаба згэыдыртцоуа.
Зыпсы мцац ауафы изы хгэыгра цсзом.
Абжьас атцыхэа укыр утахызар ахапыцқэа шамоу ухау-
мырштын.
Абз агэы ианархэо ауп иахэуа. (адыга).
Абагъ ангэаа, ицан ахэылтра италейт.
Напыла иааганы мгэала ачара.
Аелых (аеыбзиа) ахатыр ала еышэк азы ржэуеит.
Кэтагък (ада) амацара акэзаргъы сара истэызааит.
Ацсуа ицсырта иламыс ауп.
Афэы итытцау ажэа ашэакъ иткьуа ахы иафызоуп.
Усас ухы-уфэы ччо уицылар, ацэ изушыр еитцкыс инатэуеит.
Сасра уцар утахызар, усас ишихэтоу ала пату икэтца.
Апхэыс дызхагылоу аус афэы абцъар ус амазам (адыга)
Азыхь ахьытццыц итцтэуеит. (ацсуа)
Агэы ажэзом.
Асас анасыц ицуп.
Абыз иахэуа агэы иаанагуа ауп. (адыга)
Асы цшзоуп, ишкэакэоуп, аха ицоуп уаблоит. (ацсуа)
Ухэыцра бзиақэа ауаа ирцэыумтэахын, мамзар иахьыу-
тэахыз ухаштэуеит – (авар)
Азатэра – айцынхадара разкыдароуп. (ацсуа)

Ажэытә мөей ажэытә уацөей ухаумырштын. (адыга)
Арыцхара иакэшэаз уага иакэзаргы уицхраа. (адыга)
Ажә дызмам аҕагы диауам. (адыга)
Агәы тцөуозар аблақәа зыччазом. (адыга)
Ааишьа здырыз ацашьагы идыруеит. (ацсуа)
Ухэыщны уцәажәа, уахьтәуа уацшы, ушьапы ахьургылауа
дыр. (адыга)
Апа думазар атацагы дуоуеит. (адыга)
Ашәара ахаан ауаф ипсы еикәнамырхеит. (адыга)
Атаца лыматәа зларзахуа ақьаафын зларзахуагы гәырк
ауп. (авар).
Апсуа жәык ада имамзаргы ахыз иара ижәуеит ашә асас
изитцәахуеит.
Азы иаанагаз апша иагуеит. (ацсуа)
Агара зықатцаны знышә пырымқаз уафы дықам. (адыга)
Ауафы дузымдырузар дагьумырехәан, дагьумырцъан.
(ацсуа)
Ацәгьа зымбац абзиа издырзом. (ацсуа)
Ахы змам ажәа атцыхәагы амазам. (ацсуа)
Уразқы уакәныкәар рахәыц баалажә иааугуеит. (ацсуа)
Ужәытә уа ушизныкәаз ууа ҕыц уикәгәығны иоумхәан.
(адыга)
Амца ахьейкәыз ахәштәараҕы амца псызаргы апцхара
нхоит. (ацсуа)
Иуадафәу амал арцхара акәзам – ахьчароуп. (адыга)
Атцла дацла игылоуп, ауафы – атынхала. (ацсуа)
Акааметҕ калуеит анырхәа ауафы ихахәы ила тнахит. (ацсуа)
Агәыла бзиа ахара инхо утынха диеигьуп. (адыга)
Ажәлар рус ажәлар ирбароуп. (ацсуа)
Аеы псыр акәадыр нхоит, ауафы – иажәа. (ацсуа)
Зеы зцәызыз еснагь илымха аеы акьыркьырбжы тыфәуеит.
(адыга)
Уахьырымдыруа уматәа, уахьырдыруа – ухшыф. (адыга)
Ацәажәаф иакәым адыр иоуп уззырфөыша. (адыга)
Абзиабара анықам абзиа зықалом. (ацсуа)

Апсра уашьтамлан, иара уацшаауеит. (адыга)
Ашьыцфөы мазала дыцхауеит. (адыга)
Ацбал анааиуа иара иадыруеит. (адыга)
Уатцәтәи акәты аитцкьыс иахьатәи акәтаҕь. (ацсуа)
Уанеыжәу уеы уага еипш, уанеыжәтцлак ууа еипш уаз-
ныкәа. (адыга)
Абцбар еибамга афызга гәрамга ифөзоуп. (адыга)
Ан лхак хак еипшым. (ацсуа)
Ахагагы ажәа кәыш анихәо ыкоуп. (адыга)
Абырг ипату ба, иҕоу игәра га. (адыга)
Афны фнызтәуа атаацәарагы ргәы зкуа апцхәыс лоуп.
(адыга)
Ууыс злам убыз алаумтцан.
Уцъам злам умхатцә алоумтцан.
Сасра имцац сас дизныкәгом. (ацсуа)
Амхаҕы игылаз ашәтгы аеафәра иапцырхагоуп. (ацсуа)
Иузамыркуа ашә ааумыртын. (авар)
Аҕа дажәуеит, аха ажә дызҕахазом. (адыга)
Икаҕәаз азы еидкылашьа амазам. (адыга)
Ачыс бзиа апсгы даргылоит. (ауапс)
Апцхәыс илцәыпцхамшьо бла изтазам. (адыга)
Иумам уцәыззом. (адыга)
Акьафын ззыркуа ипсуа изы ауп. (адыга)
Амашәыр ахампал иалоуп. (ацсуа)
Ахшыф змоу иитаху зегьы имоуп. (адыга)
Афырхатца зноуп даныпсуа, ашәыргәында зкьынтә.
Егьырт иранажь, аха ухы ианоумыжьын.
Апцынтца змоу атцыхәагы имоуп. (адыга)
Ашә пумеын, ацыпцха ала иаатгуеит.
Аилага ахыс думазар еитцкьыс, акәыш тәыс уимазар еигьуп.
(адыга)
Ғык итытцәуа шә-ҕык ирталауеит. (ацсуа)
Атцас, акьабз ззымдыруа абзамыкә иоуп. (адыга)
Зны исхәо уазызырфөыр, нас утахызаргы сшы.
Упа ианутаху пцхәыс дизаага, упцха ианылтаху хатца дышьты.

Апстазаара патууп. Ламысда уцсы тазар – уцсытцѣкѣеит.
(авар)
Згѣы абзиа там, абзиа дакѣшѣазом. (адыга)
Абзиабара хѣаа амазам. (адыга)
Нарцѣыѣка ицаз азѣы дхынхѣны дмааитеи!?! (адыга)
Угѣтакты ауаа ирдырыр утахызар, ицѣырумган.
Имацны ухѣыцны, ирацѣаны уцѣажѣозар, уус цѣгѣоуп.
(адыга)
Аѣа ипсеипшдшеигѣыгѣуа дажѣуеит, ажѣ иѣара дшалаѣехѣуа
дыцсуеит. (адыга)
Азлагара цѣакатѣи алугѣы ашшуан, алыхѣта цѣакатѣигѣы.
(апсуа)
Ацкѣынра ашкѣскѣа ццакуеит, абыргра цыруеит.
Учеицѣыка пату зцакѣымтѣуа ичеицѣыка умфан. (адыга)
Анышѣнтра ызуеит, ажѣа ыззом. (адыга)
Аихабы дзыпцоу анудыруа даныѣкам ауп. (апсуа)
Агѣыгѣра псра акѣзам. (адыга)
Абыз баазоуп иаурхѣалак ахѣоит. (апсуа)
Уагацѣа удыруа уаналага уускѣа цѣгѣоуп. (апсуа)
Аамтѣа ахѣы аитцкѣыс ахѣ цѣгѣоуп. (адыга)
Ацха зыпшѣуа инацѣа алишьѣуеит. (апсуа)
Абырг пату икѣзымтѣо, иаргѣы пату имазам. (адыга)
Аешѣа баапсы еитцкѣыс афыза бзиа. (апсуа)
Абыргцѣа змоу акѣабзгѣы рымоуп. (адыга)
Иузтѣаз итѣа, иусуа уис. (адыга)
Агѣыла хѣтыр икѣзымтѣуа иара хѣтырда даанхоит. (адыга)
Цѣа баак шѣ – цѣак арбаауеит.
Ицѣажѣуа иакѣзам издыруа, изырѣуа иоуп. (адыга)
Ажѣа фынтѣа иухѣар афѣы гѣуеит. (апсуа)
Аиаша цыркѣуп.
Ауаѣ бзиа иибаз ауп дызларацѣажѣо, иееим – иуитѣаз.
(адыга)
Иугу уазхѣуа узтаху иоуп. (апсуа)
Ацгѣы ахѣынац ишалахѣмаруаз ахѣынац псит. (абаза)

Сыуацѣа уара сырцѣыхѣча, сагацѣа сара сѣырцѣысхѣ-
чуоит. (апсуа)
Аѣы бзиа афыза бзиа еипшуп. (адыга)
Агѣыгѣра – амац, арацѣа хѣа иѣказам. (адыга)
Уѣонутцѣкала ухаамзар, адѣахѣала аѣырцшзара жѣагоуп.
(адыга)
Агѣыгѣра хѣабацѣа рѣкынтѣа иахѣзынхаз малуп. (адыга)
Ацха хаауп, аха зегѣы ирфом.
Апсаатѣа харазкуа ажѣѣа, ауаѣы – ахшыѣ. (адыга)
Ауаѣ кѣыгѣа деидараны узкѣа дкыдзаргѣы дхѣантѣахазом.
(адыга)
Апсра иакѣымшѣац апсра закѣу издырзом. (апсуа)
Абзиабара аныѣкам агѣыргѣара зыѣкалазом.
Аѣы ауаѣы ишьа алоуп. (апсуа)
Амац, арацѣа рзыргара ауп. (адыга)
Ауаѣы шьыцѣы мазала дхысуеит. (адыга).
Абзиабара еихау мчы ыѣказам. (апсуа)
Уѣада ашьхаѣа иушьтыр иеханы иаазом. (адыга)
Абѣыр баапсы афыза баапсы иѣызоуп. (адыга)
Ахѣча дмарахѣзар, апсасагѣы иара иеипшхѣуеит. (апсуа)
Апѣа бзиа дагѣцоуп, дагѣпѣхауп. (апсуа)
Абыз атцкыс иашоуп, ацха атцкыс ихаауп, ахѣа атцкыс
итцаруп.
Ацѣгѣа иашьтѣоу ацѣгѣа ипѣлуеит. (адыга)
Агазагѣы ѣимтыр дѣкѣышу цѣушьѣуеит. (адыга)
Итѣаулоу атѣецѣ акѣзам, ашахоуп икѣаѣу. (адыга)
Зжѣытѣара ыѣкам иапѣхѣаѣа иѣарагѣы ыѣкам. (адыга)
Ацѣма анынтѣѣаша жѣѣала еилалуеит. (адыга)
Знызынла ахѣыцкѣагѣы апхыз дукѣа рбоит. (апсуа)
Ауаѣы имгѣа иагѣоуп. (адыга)
Латцан иузымхѣоз птцан иузхѣом. (апсуа)
Апстазаара атцкыс ахѣатыр – ахѣыз. (адыга)
Ахага иажѣа цѣкѣоуп хѣа.
Шѣит хѣа акры ааигуама, аашьѣа ииартѣа дылымтѣыр.
Ихааны уцѣажѣар, ихааны атѣак уахауеит.

Абырг иахатыр ба, аға пату икәтца. (адыга)
Апхәыс бзиа лчеицьыка еснагь ихюуп. (адыга)
Агъыч, изгаз иакәзам, иркыз иоуп.
Ацә хатыр ақәтца аҕы – уағыла. (адыга)
Уус ахыыкам убз алаумтқан. (ацсуа)
Аонгы зырхаауа агәылацәаггы зырцшзуа апшәмацхәыс
лоуп. (адыга)
Аеада иахылтца иара еипшхуеит.
Ацсуа ицсырта иламыс ауп.
Ағы иткыуа ажәа ашәақь аткыара ахы иафызоуп.
Асас ухы-уғы ччо уицылар, ацә изышьзар аткыыс ипатууп.
Сасра уцар утахызар, усас ишиқәнагоу ала дудкыл.
Аразкыда амахе дшақәтәаз ала дырфеит.
Аеа вариантк: Ицынтца ала ацхаит.
Ахчыпсаа ацықәреи рымазам, абзыпқәа аламыс рымазам.
Ах ихәы аинцәыш иаанагоит.

Ажәабжьхәафцәа рарбага

Абыхәба: Сами Абыхәба ихәамтақәа № – 305, 306.
Агәмаа: Агәмаа Фети ихәамтоуп. № – 345, 418.
Ажыба: Хакы Ажыба ихәамтақәа № – 4, 52, 53, 284, 417.
Азынба: Кадыр (Абдул) Пашә-ица Азынба ихәамтақәа №
– 178, 179, 180, 287, 310, 320, 346, 347, 349, 376, 399, 412.
Аикба: Ершәан Аикба ихәамта № – 309.
Акәысба: Феридун Акәысба ихәамтақәа № – 302, 303, 331,
333, 336.
Амчба: Сарвер Амчба ихәамтоуп № – 67.
Апхазоу: Апхазоу Февзи ихәамта (Инегиоль) №156.
Аргәын: Етем Аргәын ихәамтақәа № – 1, 2, 3, 5, 6, 9, 12, 13,
14, 29, 359, 392.
Аргәын: Дурду Аргәын ихәамтоуп № – 338, 339, 340.
Аргәын: Цыихат Аргәын ихәамтақәа № – 299, 300.
Арзынба: Цьемалеттин Арзынба ихәамтақәа № – 7, 56, 182.
Атаршба: Талат Атаршба ихәамтақәа № – 280, 282.
Ахба: Нуреттин Ахба ихәамтақәа № – 152, 173, 174, 175, 176,
177, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 214, 285, 286, 301.
Ацәышба: Фикри Ацәышба ихәамта № – 66.
Ашәашьяа: Ешьреф Ашәашьяа ихәамта № – 150.
Ашәба: Тарык Ашәба ихәамта № – 350.
Ашәымхәаа: Ашәымхәаа Цьевдет ихәамтақәа № – 296, 298,
304, 307, 330, 334, 335, 348, 355, 401, 407, 409, 427, 437, 438.
Хасан Афзба ихәамтақәа (Есма – ханым ақыта) № 28, 30, 62,
112, 184, 185, 232, 352, 353, 354.
Афзба: Атилла Афзба ихәамтақәа № – 65, 358.
Афзба: Биулент Афзба ихәамта № – 323.
Афзба: Муцьахит Афзба, (Кефкен) ихәамта № – 459.

Аәзба: Селами Аәзба ихәамта № – 470.
Аәзба: Талат Аәзба ихәамта № –10, 11.
Ацъынцъал: Фехми Ацъынцъал ихәамтоуп № –181.
Берзег: Суат Берзег ихәамта № – 388.
Бытәба: Азиз Бытәба ихәамта № –311.
Быць-ипа: Салим Быць-ипа ихәамта № –42.
Дарымба: Енвер Дарымба ихәамтақәа № –15, 22, 31, 32,
68,111, 153, 161, 195, 344, 360.
Дарымба: Талат Дарымба ихәамта № –292.
Кушха Доған ихәамтоуп № –59.
Жаде Сила ихәамта № – 79.
Къацәба: Муцьеила Къацәба ихәамта №158.
Кәазба: Руҳи Кәазба ихәамта № –297.
Кәарацхәалиа: Бедис Кәарацхәалиа лхәамта №157.
Кәарацхәалиа: Тургәыт Кәарцхәалиа ихәамта № – 316.
Қапба: Муса Қапба ихәамтақәа № –54,55.
Қапба Кежал ихәамта № –291.
Қапба: Нецьиц Қапба ихәамта № –26.
Қәтарба: Ҳаири Қәтарба ихәамтақәа № – 20, 37, 39, 60, 73,
96, 107, 149,164.
Маршьян: Аднан Маршьян ихәамтақәа №168, 183.
Навружан Ибрагим ихәамта (К.Б.Р. Дтахеит 1992 –1993
Ацсны аибашъраан) 43.
Палба: Иозер Палба ихәамта № –24.
Туна: Раҳми Туна ихәамта № –23, 47, 84.
Тархан: Ремиз Тархан ихәамта № – 98.
Тәанба: Шемсеттин Тәанба ихәамта № –70.
Тәанба: Ҳилал Тәанцха лхәамта № – 95.
Фаҳри Вуаж ихәамта № – 97.
Атилла Уанаға ихәамтақәа № –64, 411.
Неуцьати Хышба ихәамтақәа № 166, 167.
Хъециа: Нецьати Хъециа ихәамтақәа № –172, 193.
Хәымсацә: Орхан Хәымсацә ихәамта № – 356.
Ҳапат: Аҳмаҗ Ҳапат ихәамта №196.
Ҳацьемуко, Мурат Ацъар ихәамта № –33.

Чуго Мандемир ихәамта № –46.
Кадыр Чугот ихәамта № –78.
Ниҳат Чқәа ихәамта № –244.
Ердал Чатанаа ихәамта № –34.
Орхан Шамба ихәамтақәа № –8,49, 50, 143, 144,145, 146,
147, 148, 163, 342.

Иеилкаам атекстқәа раббага

№ –16 –19, 21, 25, 27, 35, 36, 38, 40, 41, 44, 45, 48, 51, 57,
58, 61, 63, 69, 71, 72, 74 –77, 80 –83, 85 –94, 99 –106,108
–110, 113 –142, 151, 154, 155, 159, 160, 162, 165, 169 –171,
197 –213, 215 –231, 233 –243, 245 –279, 281, 283, 288
–290, 293 –295, 308, 312 –315, 317 –319,321, 324 –329,
332, 337, 341, 343, 351, 357, 361 –375,377 –387, 389 –391,
393 –398,400, 402 –406, 408, 410, 413 –416, 419 –426, 428
–436, 439 –458, 460 –469, 471 –477.

АХҚӘА

Жәлар рыщхаражәхәәә

3

Тыркәтәыла инхуа аңсуаа, адыгацәа, аубыхцәа ркнытә
исахаз алафқәа, ажәабжь кьафқәа, ажәапқақәа

9

Аңсуа анекдотқәа

175

Тыркәтәылатәи ачеркезцәа (аңсуаа, адыга, аубых)
рхы иадырхәуа ажәапқақәа

196

Ажәабжьхәаәцәа рарбага

215

Ағзба Владимир

АПСУАА РҲӘАМҢАҚӘА

*Акыпцхьфы И. Казанҗа
Акорректор И. Қаранзи
Акомпьютергә виорстка Н. Гэинҗа
Атехникатә редактор Н. Гэинҗа
Асахьатыхфы Б. Ашәба*

Аформат 84x108 1/32. Атираж 300.
Икатә. акь. бгы. 7. Инықә. акь. бгы. 11,76.
Аҕатцәкә № 28.

П Ацсны Ахэынтқарра
АУН «Акьыцхь аоны»,
Акәа, Ешба имәа, 168

